ystadegau ar gyfer cymru
statistics for wales

NODAU DATBLYGU CYNALIADWY

Llywodraeth Cymru
Welsh Government

Llesiant Cymru

2016-17

Cyswllt

Glyn Jones

Prif Ystadegydd

Gwasanaethau Gwybodaeth a Dadansoddi

Llywodraeth Cymru

Parc Cathays

Caerdydd

CF10 3NQ

Ffôn: 0300 025 6691

Ebost: desg.ystadegau@llyw.cymru

SFR 108/2017

ISBN digidol: 978-1-78859-589-6

WG31370

© Hawlfraint y Goron 2017

Mae'r holl gynnwys ar gael o dan y Drwydded Llywodraeth Agored v3.0 oni nodir yn wahanol.

Mae Llywodraeth Cymru yn cefnogi'r Nodau Datblygu Cynaliadwy

Cynnwys

Cyflwyniad 2

Cymru lewyrchus 5

Cymru gydnerth 11

Cymru iachach 19

Cymru sy'n fwy cyfartal 26

Cymru o gymunedau cydlynus 42

Cymru â diwylliant bywiog lle mae'r Gymraeg yn ffynnu 50

Cymru sy'n gyfrifol ar lefel fyd-eang 56

Cefndir 62

Atodiad A: Y dangosyddion cenedlaethol a'r 7 nod llesiant 66

Atodiad B: Y dangosyddion cenedlaethol a Nodau Datblygu Cynaliadwy CU 69

Llesiant Cymru 2016-17

Cyflwyniad

Adroddiad ar ein cynnydd fel cenedl yn erbyn y 7 nod llesiant.

Mae'r adroddiad hwn yn rhoi'r wybodaeth ddiweddaraf am y cynnydd sy'n cael ei wneud yng Nghymru tuag at gyflawni'r 7 nod llesiant. Mae'n ystyried y sefyllfa bresennol a'r cynnydd dros y blynyddoedd diwethaf drwy gyfeirio at 46 dangosydd cenedlaethol Cymru a rhywfaint o gyd-destun ychwanegol lle bo'n briodol.

Gosodwyd y 7 nod llesiant er mwyn gwella llesiant cymdeithasol, economaidd, amgylcheddol a diwylliannol Cymru. Cytunodd Cynulliad Cenedlaethol Cymru arnynt yn 2015, ac maent wedi'u gosod yn y gyfraith dan Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015.

Mae'r adroddiad hwn yn asesu cynnydd yn erbyn y nodau cenedlaethol ar draws Cymru gyfan. **Nid yw'n adroddiad am berfformiad unrhyw sefydliad, ond yn hytrach am y newidiadau rydym yn eu gweld gyda'n gilydd ar draws Cymru.** Gellir defnyddio'r adroddiad hwn hefyd i ystyried cyfraniad Cymru tuag at Nodau Datblygu Cynaliadwy'r Cenhedloedd Unedig, sy'n ceisio rhoi sylw i heriau argyfyngus byd-eang.

Lansiwyd yr adroddiad yn y lle cyntaf ym mis Medi 2017. Yn bennaf, adnodd arlein yw sydd yn rhoi naratif ar y cynnydd tuag at y nodau a data ar gyfer y Dangosyddion Cenedlaethol. Byddwn yn datblygu'r adnodd arlein a chynnwys yr adroddiad blynyddol yn y dyfodol, ac wrth i ni gasglu mwy o wybodaeth drwy'r Arolwg Cenedlaethol, bydd modd i ni roi rhagor o fanylion am dueddiadau a'n cynnydd tuag at y nodau. Nid yw'n ceisio rhoi dadansoddiad cynhwysfawr o'r holl ddangosyddion, gan fod nifer ohonynt yn cael eu dadansoddi'n fanwl drwy ein cyhoeddiadau ystadegol rheolaidd a gall ei canfod ar dudalennau Ystadegau ac Ymchwil Llywodraeth Cymru.

Mae rhestr llawn o'r dangosyddion cenedlaethol ar gael yn Atodiad A.

Mae'r adroddiad yn dangos:

- Gwelwyd cynnydd cyffredinol mewn disgwyliad oes, ac mae'r cyfnod o amser a dreulir mewn iechyd da wedi bod yn codi. Fodd bynnag, mae anghydraddoldebau yn parhau ar draws gwahanol grwpiau.
- Mae llai yn smygu ac yn yfed, ond yn gyffredinol mae un person o bob deg yn dilyn llai na dau ymddygiad iach o ran eu ffordd o fyw. Gwelwyd cynnydd mewn gordewdra ymysg oedolion dros y tymor hir.
- Yn nhermau dechrau iach i fywyd, mae cynnydd da wedi bod mewn meysydd fel bwydo o'r fron a iechyd deintyddol, ond mae gordewdra yn parhau i fod yn her.
- Mae pobl yn fwy tebygol nag erioed o fod mewn gwaith yng Nghymru, er bod heriau economaidd hanesyddol yn parhau. Er bod cael swydd yn lleihau'r siawns o fod yn dlawd, mae tlodi mewn gwaith yn cynyddu wrth i fwy o bobl ddechrau gweithio. Ystyrir bod dwy ran o dair o'r gweithwyr mewn "gwaith boddhaol".
- Fel yng ngweddill y DU, ychydig o welliant a fu o ran incwm pobl, er bod y bwlch cyflog rhwng y rhywiau wedi lleihau a chyrhaeddiad addysgol yn cynyddu.

- Mae tlodi incwm cymharol wedi parhau'n ystyfnig ac ar ei uchaf ymysg plant, er bod canran is o'r boblogaeth yn dweud eu bod mewn amddifadedd materol. Mae anfantais economaidd-gymdeithasol yn parhau i fod yn un o'r prif resymau dros anghydraddoldebau ar gyfer rhai canlyniadau fel cyrhaeddiad addysgol a disgwyliad oes.
- Mae anghydraddoldebau yn parhau mewn gwahanol ddangosyddion ac ar draws gwahanol grwpiau o'r boblogaeth. Er enghraifft, mae pobl o gefndir du a lleiafrifoedd ethnig yn llai tebygol o ddweud eu bod yn teimlo eu bod yn perthyn i'r ardal leol, a menywod yn teimlo'n llai diogel yn eu cymunedau na dynion.
- Mae synnwyr pobl o gymuned a pherthyn yn dibynnu ar amrywiol ffactorau. Yn gyffredinol, mae'r rhan fwyaf o bobl yn fodlon gyda'r ardal lle maent yn byw, er bod un o bob pump yn teimlo'n unig.
- Mae nifer o oedolion yn mynd i ddigwyddiadau diwylliannol a chwaraeon neu'n cymryd rhan ynddynt, ac fe welwyd tuedd gyffredinol ar i fyny dros y blynyddoedd diwethaf. Fodd bynnag, mae cyfranogiad yn amrywio yn ôl oedran a chefndir.
- Un o bob pump sy'n siarad Cymraeg. Dros y blynyddoedd diwethaf mae'r data'n awgrymu bod cynnydd yn nifer y rhai sy'n siarad Cymraeg ond nid yn rhugl, ac mae'r defnydd o'r iaith wedi aros yn gyson.
- Mae ansawdd dŵr ac ansawdd aer Cymru'n parhau i wella, ac allyriadau nwyon tŷ gwydr wedi syrthio. Fodd bynnag, mae llygredd aer yn parhau i fod yn fater iechyd sylweddol.
- Gwelwyd cynnydd o ran cynhyrchu ynni adnewyddadwy. Ond mae ein hôl troed ecolegol yn awgrymu bod ein prif adnoddau naturiol yn cael eu defnyddio'n gynt nag y gellir eu hailgyflenwi.
- Yn gyffredinol, mae amrywiaeth fiolegol yn dirywio, ac nid oes modd dweud bod gan unrhyw ecosystem yng Nghymru bob un o'r nodweddion sy'n angenrheidiol i fod yn gadarn.

Strwythur yr adroddiad

Ffigwr 1: Nod llesiant

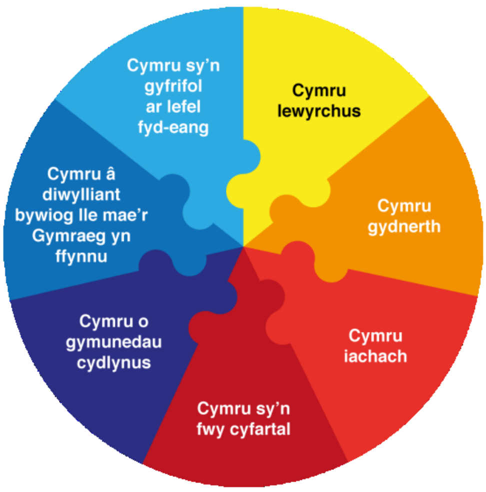

Mae'r adroddiad yn cynnwys:

- adroddiad cynnydd yn erbyn pob un o'r 7 nod llesiant a welir yn Ffigur 1 gan ddefnyddio data yn ymwneud â dangosyddion cenedlaethol perthnasol a gwybodaeth ychwanegol fel cyd-destun lle bo'n briodol. Mae'r ddogfen hon yn cynnwys yr adroddiadau hyn
- disgrifiad a siart o'r tueddiadau diweddar yn erbyn pob un o 46 dangosydd cenedlaethol Cymru, gyda dolenni at y ffynonellau data,. Mae rhain ar gael yn unig ar-lein drwy [tudalennau we Llesiant Cymru]
- rhagor o wybodaeth cefndir am y nodau llesiant a'r dangosyddion cenedlaethol gan gynnwys dolenni at wybodaeth ynglŷn ag ansawdd y data. Gall weld rhan o'r cefndir yn yr adran cefndir o'r adroddiad hon

Mae'r adroddiad yn cynnwys rhywfaint o ddadansoddiad o'r dangosyddion cenedlaethol yn ôl cefndir economaidd-gymdeithasol, oedran neu grwpiau cydraddoldeb eraill. Fodd bynnag, mae'n bosibl dadansoddi'r dangosyddion yn fanylach byth. Felly mae adroddiadau arlein o'r 46 dangosydd cenedlaethol hefyd yn darparu dolenni at adroddiadau manylach am y dangosyddion hyn drwy Ddatganiadau Ystadegol neu Fwletinau a gynhyrchir gan Lywodraeth Cymru neu adrannau eraill.

Rydym hefyd wedi cynhyrchu dyfais ryngweithiol i edrych ar bob un o'r 7 nod llesiant a'r dangosyddion sy'n adrodd hanes y cynnydd. Gallwch hefyd ei ddefnyddio i edrych ar bob un o'r 17 o Nodau Datblygu Cynaliadwy'r Cenhedloedd Unedig, a gweld pa rai o'n dangosyddion cenedlaethol sy'n dangos cynnydd yn erbyn y nodau hynny. Mae'r rhain hefyd ar gael fel tablau yn Atodiad A ac B o'r adroddiad hon.

Plant

Mae nifer o'r dangosyddion ar gael i blant (er enghraifft ffyrdd iach o fyw; y Gymraeg; tlodi; llesiant meddyliol) ac mae adroddiadau am y rhain ar wahân lle bynnag y bo'n bosibl. Fodd bynnag, nid yw Arolwg Cenedlaethol Cymru, ffynhonnell nifer o'r dangosyddion ar gyfer llesiant goddrychol oedolion (fel unigrwydd, gwirfoddoli neu deimlo'n ddiogel) yn cynnwys plant dan 16 oed. Ar hyn o bryd rydym yn datblygu mesurau llesiant newydd ar gyfer plant a fydd yn ein helpu i ddeall materion llesiant goddrychol a nodir yma ar gyfer oedolion. Gweler yr adran cefndir am fwy o fanylion ar y gwaith.

StatsCymru

Mae'r data a ddefnyddiwyd i fesur y dangosyddion cenedlaethol ar gael yn bennaf ar wefan StatsCymru, gyda rhagor o fanylion yn ôl ardal ddaearyddol neu grŵp poblogaeth lle bynnag y bo'n bosib.

Adborth

Byddwn yn ceisio gwella'r adroddiad hwn yn barhaus yn ystod y flwyddyn, ac fe groesawir unrhyw adborth am gyflwyniad neu ddefnyddioldeb yr adroddiad drwy ddefnyddio y manylion cyswllt a roddwyd ar ddechrau'r adroddiad.

Cymru lewyrchus

Y nod: Cymdeithas arloesol, gynhyrchiol, carbon isel sy’n cydnabod y terfynau sydd ar yr amgylchedd byd-eang ac sydd, o ganlyniad, yn defnyddio adnoddau mewn modd effeithlon a chymesur (gan gynnwys gweithredu ar newid yn yr hinsawdd); ac sy’n datblygu poblogaeth fedrus ac addysgedig mewn economi sy’n cynhyrchu cyfoeth ac yn cynnig cyfleoedd cyflogaeth, gan ganiatáu i bobl fanteisio ar y cyfoeth a gynhyrchir drwy gael gafael ar waith addas.

Mae'r economi'n gymhleth ac yn newid trwy'r amser. Er mwyn deall beth sy'n digwydd, mae angen edrych ar nifer o ddangosyddion a chanolbwyntio mwy ar dueddiadau nag ar newidiadau tymor byr, sydd yn aml iawn yn newidiadau dros dro.

Mae'r hyn sy'n digwydd i'r economi yng Nghymru yn dibynnu i raddau ar yr hyn sy'n digwydd i'r economi yng ngweddill y DU a'r byd, yn enwedig yn y tymor byr. Wedi dweud hynny, mae'r hyn a wnawn yng Nghymru yn cael cryn effaith ar ein perfformiad economaidd dros y tymor hir. Heblaw hynny, mae’r tueddiadau hirdymor yn yr economi a’r strwythur diwydiannol yn cael effaith gymhleth ar y cynnydd a wnawn tuag at sicrhau economi carbon isel ac amgylcheddol effeithlon.

Beth mae'r data'n ei ddweud am ffyniant yng Nghymru?

Ers y dirwasgiad, ni welwyd fawr o dwf yn incymau cyfartalog pobl yng Nghymru, nag yng ngweddill y DU.

Y dangosydd gorau o incwm pobl yw Incwm Gwario Gros Aelwydydd (GDHI) y pen.

Yn y DU yn gyffredinol, ychydig iawn o dwf a fu yn y GDHI mewn termau real (hynny yw, ar ôl caniatáu ar gyfer chwyddiant) ers dirwasgiad 2008. Mae hynny'n cyferbynnu â thwf cyson yn y blynyddoedd cyn y dirwasgiad. Mae'r data ar gyfer Cymru'n dangos ein bod ni wedi dilyn patrwm tebyg i'r hyn sydd wedi digwydd yn y DU gyfan - mae Siart 1.01 yn dangos GHDI Cymru *o'i gymharu â'r DU*, lle na fu fawr o newid.

Mae twf araf incymau yng Nghymru a'r DU ers y dirwasgiad yn adlewyrchu arafwch digynsail y twf mewn cynhyrchiant - neu mewn geiriau eraill, yn y twf yng ngwerth y nwyddau a gwasanaethau a gynhyrchir gan bob gweithiwr. Mae'r arafu hwn wedi'i weld mewn graddau gwahanol ar draws y byd datblygedig, ac nid yw'r rhesymau amdano'n glir.

Os na welwn adferiad yn nhwf cynhyrchiant, gallai hynny fygwth ein ffyniant yma yng Nghymru ac yng ngweddill y DU. Yn y tymor hir, dim ond cynhyrchiant uwch all cynyddu lefelau incwm a chynyddu'r adnoddau sydd ar gael ar gyfer y gwasanaethau cyhoeddus y mae pobl am eu gweld.

O edrych ar y cyfnod ers datganoli ym 1999, yn hytrach na'r cyfnod ers y dirwasgiad yn 2008, Cymru welodd y cynnydd canrannol mwyaf ond 5 yn yr incwm y pen o 12 gwlad a rhanbarth y DU, i fyny 58.5 y cant rhwng 1999 a 2015 cyn cyfrif chwyddiant, o'i gymharu â chynnydd o 60.8 y cant ar draws y DU yn gyfan. Yn y flwyddyn fwyaf diweddar, roedd Cymru'n nawfed yn ôl y dangosydd hwn, yn uwch na Gogledd Iwerddon, Swydd Efrog a Humber a Gogledd-ddwyrain Lloegr.

Wrth gwrs, nid incwm gwaith cyflog neu fudd-daliadau yw'r unig fesur o ffyniant. Gan edrych ar gyfoeth o safbwynt ehangach, mae Cymru'n gwneud yn well na llawer o rannau eraill o Brydain, yn bennaf am fod mwy yn berchen eu cartrefi eu hunain yng Nghymru a bod lefelau pensiynau'n uwch (sydd yn ei dro'n ganlynad i boblogaeth hŷn Cymru).

1.01 Incwm Gwario Gros Aelwydydd y pen yng Nghymru, 1999 i 2015

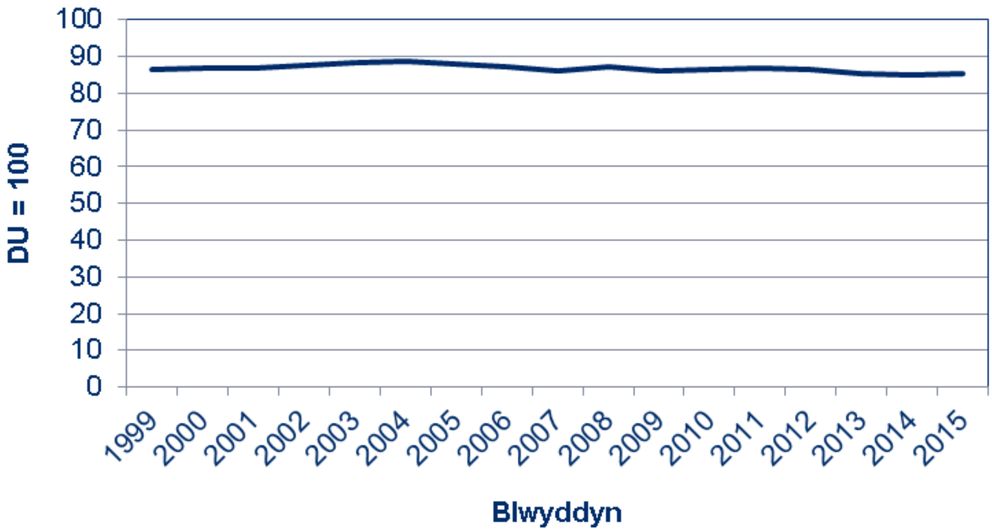

Ffynhonnell: Y Swyddfa Ystadegau Gwladol

Nid yw Cymru'n gwneud cystal ar GVA nag ar ddangosyddion eraill

Mae Gwerth Ychwanegol Gros (GVA) y pen yn mesur gwerth cyfartalog y nwyddau a'r gwasanaethau a gynhyrchir gan bobl sy'n byw yng Nghymru. Mae lefelau GVA y pen yng Nghymru wedi bod yn hanesyddol is na rhannau eraill y DU.   Er hynny, gwelodd Cymru'r cynnydd canrannol 5ed fwyaf yn y Gwerth Ychwanegol Gros y pen o holl wledydd a rhanbarthau'r DU rhwng 1999 a 2015, i fyny 62.6 y cant heb gyfrif chwyddiant, o'i gymharu â chynnydd o 64.2 y cant yn y DU.

Er hynny, mae Cymru'n dal i fod ar waelod y rhestr o wledydd a rhanbarthau'r DU ar y dangosydd hwn, gan adlewyrchu lefel cynhyrchiant cymharol isel. Mae heriau penodol yn wynebu Cymru o ran gwella'i chynhyrchiant, gan fod ymchwil yn dangos, pan fo popeth arall yn gyfartal, mae cynhyrchiant yn tueddu i fod yn uwch mewn neu ger dinasoedd mawr. Cyfran cymharol fach o boblogaeth Cymru sy'n byw mewn neu ger dinasoedd mawr.

Mae data rhyngwladol yn dangos hefyd bod Cymru'n cymharu'n well ar ddangosyddion incwm nag ar GVA. Ond mae gwneud cymariaethau o'r fath yn anodd gan fod angen trosi'r dangosyddion i arian bath cyffredin. Dros amser, gwelwyd gwahaniaethau mawr ym mherfformiad cymharol y DU yn ôl y dull trosi a ddefnyddir. Mae hyn wedi effeithio ar bob gwlad a rhanbarth yn y DU, gan gynnwys Cymru.

Un o'r ffyrdd pwysicaf o wella cynhyrchiant yn y tymor hir yw trwy gael syniadau newydd a meddwl am ffyrdd gwell o wneud pethau. Mae'r data ar arloesi'n dangos darlun cymysg yng Nghymru. Er bod yr arolwg diweddaraf o arloesi mewn busnesau'n dangos bod tua hanner holl fusnesau Cymru wrthi'n cyflwyno cynnyrch neu brosesau newydd, mae gwariant ar

ymchwil a datblygu yng Nghymru'n dal i fod yn gymharol isel o'i gymharu â llawer o rannau eraill y DU[1].

Gwelwyd gwelliant mawr yng nghyfraddau cyflogaeth Cymru

Mae gwaith yn bwysig i lawer agwedd ar ein lles - yn ogystal â bod yn ffynhonnell incwm, mae'n rhoi cyfle inni gymdeithasu ac mae'n bwysig i'n hiechyd meddyliol a chorfforol. Mae'r ffigurau yn Siart 1.02 yn dangos gwelliant mawr yng nghyfraddau cyflogaeth Cymru dros y cyfnod ers datganoli, gyda chyfradd gyflogaeth o 72.9 y cant ar gyfer y cyfnod Chwefror i Ebrill 2017, dim ond 1.8 y cant yn is na ffigur y DU. Dros flynyddoedd olaf y 1990au, roedd y bwlch lawer yn fwy.

1.02 Cyfradd cyflogaeth ar gyfer y boblogaeth 16 - 64 oed, 1999 to 2017

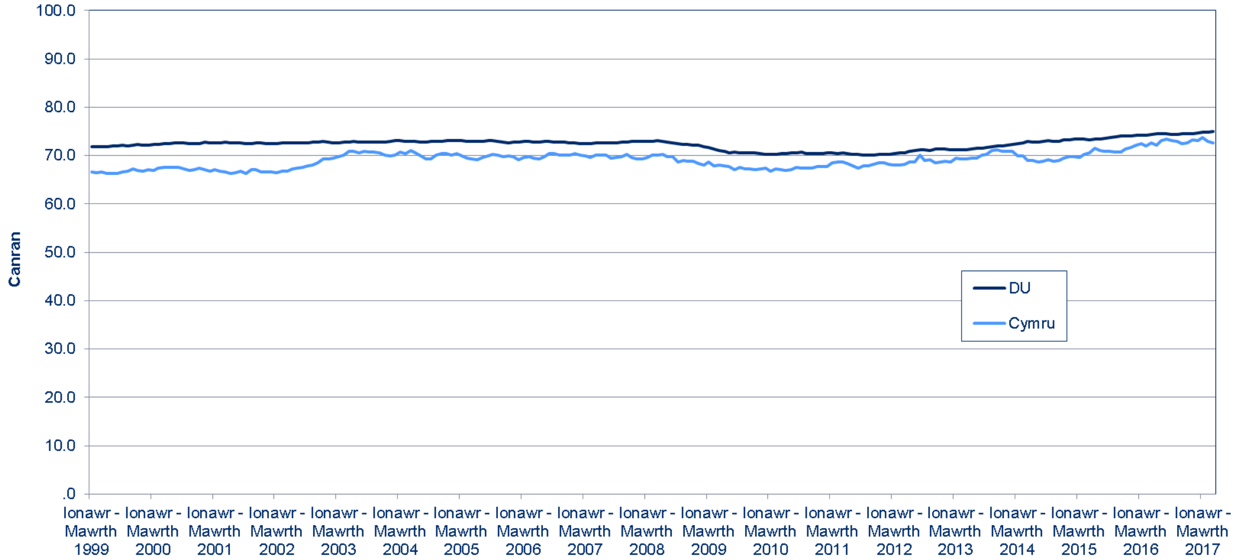

Ffynhonnell: Y Swyddfa Ystadegau Gwladol

Wedi dweud hynny, nid yw'r cynnydd mewn cyflogaeth yn golygu bod y cynnydd hwnnw'n golygu mwy o swyddi 'o ansawdd uchel'.

Y dangosydd cenedlaethol sy’n dangos ansawdd gwaith yw canran y bobl sydd mewn gwaith sydd â chontract parhaol (neu gontract dros dro os na chwilir am waith parhaol) ac sy'n ennill mwy dwy draean cyflog canolrif y DU. Mae'r data diweddara'n dangos gostyngiad yn y ganran hon yng Nghymru. Wedi dweud hynny, nid oes gennym resaid hir o ffigurau ar gyfer y dangosyddd newydd hwn felly nid oes modd dweud a yw'r gostyngiad yn fwy na rhywbeth dros dro.

Mae Cymru'n 10fed o 12 gwlad a rhanbarth y DU o ran y ffigurau diweddaraf ar gyfer ansawdd cyflogaeth lawnamser.

Yr un pryd, mae ffigurau eraill yn dangos dros y tymor hir, bod cyfran y gweithwyr yn y tri dosbarth galwedigaethol uchaf yng Nghymru yn tyfu'n gryf, er bod cyfran y gweithwyr yn y dosbarthiadau galwedigaethol uchaf hyn yn para'n is yng Nghymru nag yn llawer rhan arall o'r DU.

[1] Mae'r dangosyddion hyn yn gyfnewidiol, felly nid ydym yn nodi ffigurau pendant.

Mae canran y bobl ifanc nad ydynt mewn addysg, cyflogaeth na hyfforddiant wedi pendilio rhwng 10 a 12 y cant ar gyfer y grŵp 16-18 oed ers blynyddoedd lawer, er yn y blynyddoedd diwethaf, mae arwyddion bod y ffigur yn cwympo.

Mae sgiliau ac iechyd yn bwysig iawn i siawns pobl o gael swydd ac o ran lefel eu hincwm.

Lefelau sgiliau a chymhwyster yw'r ffactor sy'n dylanwadu fwyaf ar siawns pobl o gael gwaith ac ar lefel eu hincwm. Lefel sgiliau a chymhwyster poblogaeth mewn ardal yw'r dylanwad mwyaf o ran llwyddiant economaidd yr ardal honno.

Mae'n werth nodi mai dim ond ychydig iawn o wahaniaeth yng Nghymru sydd yng nghyfraddau cyflogaeth *pobl sydd â'r un lefel o gymhwyster*.

Mae proffil cymwysterau pobl Cymru wedi bod yn gwella. Er enghraifft, mae cyfran y boblogaeth o oed gweithio sydd â chymhwyster hyd at NQF4 neu uwch wedi cynyddu o 28 y cant yn 2008 i 37 y cant yn 2016 (gweler Siart 1.03). Mae cyfran y boblogaeth o oed gweithio yng Nghymru sydd â chymhwyster hyd at y lefel hon yn uwch nag ym mhob rhanbarth yn Lloegr heblaw Llundain, De-ddwyrain Lloegr a De-orllewin Lloegr. Mae ffigur Cymru yn is na ffigur yr Alban ond yn uwch na ffigur Gogledd Iwerddon.

Mae nifer y rheini sydd â chymwysterau erbyn diwedd eu cyfnod yn yr ysgol uwchradd yn codi - fodd bynnag, mae cymariaethau rhyngwladol o dan asesiadau PISA yn awgrymu bod disgyblion Cymru'n dal i fod ar ôl gweddill y DU mewn mathemateg, darllen a gwyddoniaeth.

Dengys ymchwil ryngwladol ei bod yn bwysicach mynd i'r afael â phobl prin eu sgiliau neu brin iawn eu sgiliau na cheisio cynyddu sgiliau uwch. Mae ymchwil yn dangos bod Cymru, fel gweddill y DU, yn dal i gymharu'n llai ffafriol â gwledydd eraill yn hyn o beth.

1.03 Canran y boblogaeth oedran gweithio (18 - 64 oed) yng Nghymru sydd â chymhwyster lefel 4 neu uwch, 2008 i 2016

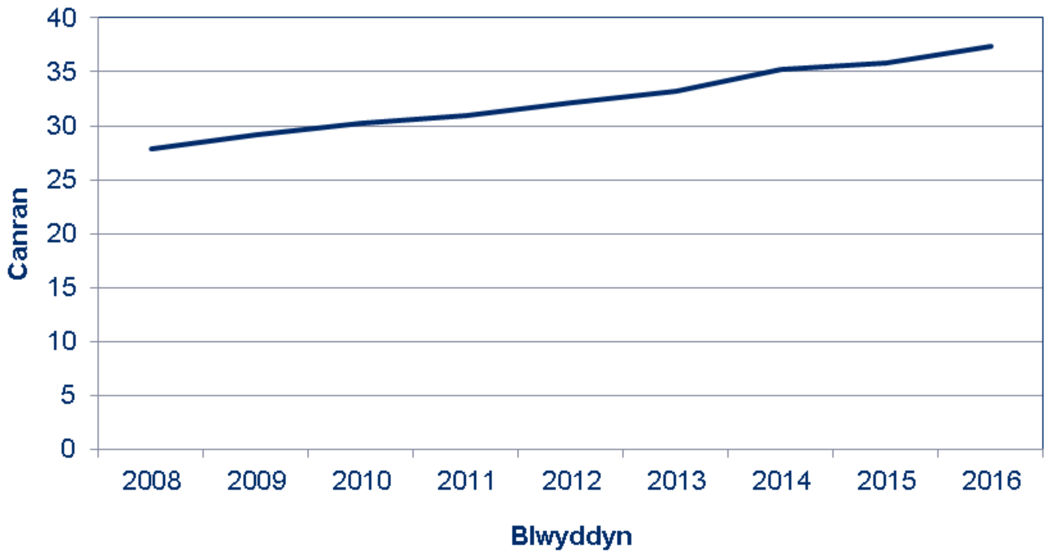

Ffynhonnell: Arolwg Blynyddol o'r Boblogaeth, Y Swyddfa Ystadegau Gwladol

At ei gilydd, gwelwyd gwelliannau yn ystod y blynyddoedd diwethaf yn nifer y blynyddoedd o fywyd iach y gellir eu disgwyl, yn nifer y marwolaethau y gellir eu hosgoi ac mewn rhai o nodweddion ffordd iach o fyw (ysmygu ac yfed). Mae’r dystiolaeth yn dangos bod iechyd yn bwysig iawn i bobl, nid yn unig o ran gobeithion pobl o fod mewn gwaith, ond hefyd o ran sut y byddant yn dod yn eu blaen unwaith y byddant wedi cael swydd. Mae iechyd corfforol ac iechyd meddwl ill dau o bwys mawr yn farchnad lafur ac maent, felly, yn cael effeithiau *anuniongyrchol* pwysig ar lesiant pobl, ochr yn ochr â’u heffeithiau mwy uniongyrchol.

Os oes gennych swydd, rydych yn llai tebygol o fod yn dlawd, ond mae tlodi mewn gwaith yn cynyddu

Mae cyflogaeth yn lleihau'r risg hefyd o dlodi dwfn a pharhaus. Mae cyfraddau tlodi mewn gwaith wedi codi yng Nghymru ac yng ngweddill y DU (mae ymhell dros hanner yr holl dlodi oed gwaith yn dlodi ar aelwydydd lle mae o leiaf un person yn gwneud o leiaf peth gwaith). Fodd bynnag, mae ymchwil ar gyfer y DU gyfan yn awgrymu bod llawer llai o dlodi ymhlith pobl sy'n byw ar aelwydydd lle mae'r **holl** oedolion yn gyflogedigion **amser llawn**. Mae'n awgrymu hefyd bod tlodi dwfn a pharhaus (sy'n fwy niweidiol i les cenedlaethau heddiw ac yfory na thlodi llai difrifol) lawer yn llai cyffredin mewn aelwydydd sy'n gweithio.

Drwyddynt draw, nid yw cyfraddau tlodi cymharol yng Nghymru (nac yng ngweddill y DU) wedi newid fawr dros yr ychydig flynyddoedd diwethaf, ond dros y tymor hir, gwelwyd gostyngiad mawr yn y gyfradd dlodi ymhlith pensiynwyr (hynny yng ngweddill y DU hefyd). O ganlyniad, mae'r gyfradd tlodi ymhlith pensiynwyr lawer yn is nag ymhlith grwpiau oedran eraill. Mae’r gyfradd tlodi ymhlith plant wedi bod yn gyson uchel o’i chymharu â rhannau eraill o’r DU.

Fodd bynnag, gellir ystyried tlodi mewn ystyr ehangach nag incwm cymharol yn unig. Roedd 15 y cant o oedolion Cymru yn wynebu amddifadedd materol (hynny yw, yn methu â fforddio pethau sylfaenol fel cadw’r tŷ’n gynnes). Roedd 5 y cant o bensiynwyr yn wynebu amddifadedd materol ac mae gan 6 y cant o rieni blant sy’n wynebu amddifadedd materol. Ar ôl dadansoddi canlyniadau Arolwg Cenedlaethol Cymru 2013-14 yn fanwl, gwelwyd, wrth reoli am ystod eang o ffactorau eraill, fod pobl yn fwy tebygol o wynebu amddifadedd materol os ydynt yn byw mewn tai cymdeithasol; os yw eu lefel bodlonrwydd bywyd yn isel iawn; os ydynt wedi gwahanu neu ysgaru; ac os ydynt rhwng 16-59 mlwydd oed.

Mae'r bwlch cyflogau rhwng y rhywiau wedi lleihau

Mae'r data diweddara ar gyfer Cymru'n dangos y bwlch cyflogau lleiaf rhwng y rhywiau ers dechrau'r arolwg ym 1997, er na fu fawr o newid yn y bwlch yn y blynyddoedd diwethaf. O ran gweithwyr rhan-amser, mae cyflogau menywod yn uwch na'r cyfartaledd, gan greu bwlch cyflogau 'negyddol' rhwng y rhywiau.

Nid yw'r bylchau hyn yn ystyried ffactorau (fel lefelau addysg a phrofiad) sy'n amrywio ar draws y rhywiau ac a fydd yn effeithio ar gyflogau.

Mae’r cysylltiadau rhwng twf economaidd a’r nod o greu economi carbon isel ac effeithlon o ran adnoddau yn gymhleth ac yn creu heriau, ond mae arwyddion cadarnhaol hefyd.

Mae agweddau cadarnhaol a negyddol ar y cysylltiad cymhleth rhwng yr economi a’r amgylchedd, a gall ddibynnu ar natur y diwydiannau yng Nghymru ac ar ddatblygiadau technolegol ar draws y byd.

Er enghraifft, mae ansawdd aer yng Nghymru wedi gwella’n sylweddol ers yr 1970au yn bennaf oherwydd rheolaeth statudol ar allyriannau a gostyngiad mewn diwydiant trwm. Fodd bynnag, mae llygredd o ffynonellau eraill, megis trafnidiaeth, amaethyddiaeth a gwresogi domestig wedi dod yn fwy o bryder. Ers 1970, mae allyriannau sylffwr deuocsid (nwy arall sy’n niweidiol i iechyd) wedi gostwng 94 y cant gyda thros 80 y cant o’r gostyngiad wedi ei weld ers 1990 oherwydd lleihad yn yr allyriannau o ddiwydiant trwm.

Mae allyriannau nitrogen deuocsid (NO_2) wedi bod yn gostwng hefyd ond mae’r targedau ar gyfer nitrogen deuocsid a deunydd gronynnol yn parhau i gael eu torri. Gwelir y crynodiadau uchaf o allyriannau nitrogen deuocsid mewn ardaloedd trefol mawr a nesaf at ffyrdd prysur, gan adlewyrchu’r cyfraniad a wneir gan draffig a gweithgaredd trefol at ansawdd aer gwael. Mae cyfartaledd lefelau nitrogen deuocsid lle mae pobl yn byw ledled Cymru (10 µg/m3) cryn dipyn yn is na’r cyfyngiad cyfartalog blynyddol i amddifyn iechyd dynol (40 µg/m3). Fodd bynnag mae tua 40 ardal penodol yng Nghymru wedi’u dynodi gan awdurdodau lleol fel Ardaloedd Rheoli Ansawdd Aer gan fod mesuriadau yn yr ardaloedd hyn yn fwy na’r nod ansawdd aer o 40 µg/m3.

Er mai araf a herciog fu’r adferiad ar ôl y dirwasgiad, mae’r duedd hirdymor tuag at fwy o ddefnydd o drafnidiaeth i’w gweld unwaith eto erbyn hyn, gan effeithio ar bob ffordd o deithio heblaw bysiau. Yn yr un modd ag yn y rhan fwyaf o’r rhannau eraill o’r DU y tu allan i Lundain, y brif ffordd o deithio o hyd yw drwy ddefnyddio trafnidiaeth breifat ar y ffyrdd, a dyna sydd i gyfrif am fwyafrif llethol y teithiau i’r gwaith yng Nghymru.

Mae data ar lefel y DU yn dangos bod cryn gynnydd yn y defnydd o gerbydau carbon isel, er nad oedd y ffigurau’n uchel yn y lle cyntaf.

Mae allyriannau nwyon tŷ gwydr wedi gostwng bron 20 y cant rhwng blwyddyn sylfaen 1990 a 2015, yn bennaf o ganlyniad i arbedion o ran cynhyrchu ynni a gwresogi’r sector busnes; nwy naturiol yn cymryd lle glo; llai o ddiwydiannau cemegol, ac amrywiadau mewn allbynnau gweithgynhyrchu (e.e. haearn a dur, swmpgynhyrchu cemegau).

Mae oddeutu dau draean o’r allyriannau nwyon tŷ gwydr bellach yn ganlyniad i gyflenwi ynni, ac i fusnesau a diwydiant. Wedi dweud hynny, mae’r gallu i gynhyrchu ynni adnewyddadwy wedi cynyddu’n gyflym yn y blynyddoedd diwethaf.

Mae maint ôl troed ecolegol Cymru, sydd, yn ôl yr amcangyfrifon diweddaraf, tua phum gwaith maint Cymru, yn tystio i faint yr her sy’n gysylltiedig ag allyriannau nwyon tŷ gwydr.

Cymru gydnerth

Y nod: Cenedl sy’n cynnal ac yn gwella amgylchedd naturiol bioamrywiol gydag ecosystemau iach gweithredol sy’n cynnal cydnerthedd cymdeithasol, economaidd ac ecolegol ynghyd â’r gallu i addasu i newid (er enghraifft newid yn yr hinsawdd).

O ofalu am adnoddau naturiol Cymru – ein haer, tir, dŵr, bywyd gwyllt, planhigion a phridd – yn y ffordd briodol, gallant ddarparu bwyd ac ynni, a’n helpu hefyd i leihau llifogydd, i wella ansawdd yr aer, ac i ddarparu adnoddau at ddibenion adeiladu. Maent hefyd yn gartref i fywyd gwyllt prin a hardd ac i dirweddau eiconig y gallwn eu mwynhau ac sy’n rhoi hwb i’r economi hefyd. Gall ecosystemau (sut y mae pethau byw yn rhyngweithio â’u hamgylchedd) fod yn bethau cymhleth ac er mwyn deall yr hyn sy’n digwydd, mae’n bwysig edrych ar ystod o ddangosyddion, megis y rheini am ansawdd dŵr, aer a phridd, yn ogystal ag ar fioamrywiaeth ac ar faint a chyflwr ein cynefinoedd.

Beth mae’r data yn ei ddweud wrthym am gydnerthedd Cymru?

Mae tirwedd ac arfordir Cymru yn asedau cenedlaethol pwysig sy’n cynnal amgylchedd, amaethyddiaeth a physgota bioamrywiol a diwydiant ymwelwyr sy’n ffynnu

Mae arwynebedd tir Cymru yn cwmpasu ychydig dros 2 miliwn hectar (ha) gydag ardal forol Cymru yn ymestyn 12 filltir forol o’r lan.

Yn fras, gellir rhannu gorchudd tir Cymru yn gynefinoedd lled-naturiol a gorchudd tir sydd wedi’i addasu (megis yr amgylchedd adeiledig yn ogystal â thir sydd wedi ei newid o’i gyflwr lled-naturiol megis planhigfeydd conwydd, glaswelltir neu dir âr sydd wedi’i wella). Mae cynefinoedd lled-naturiol yng Nghymru yn ymestyn dros 626,100 ha (30 y cant o arwynebedd tir Cymru). Mae hyn yn amrywio ar draws Cymru; er bod 84 y cant o’r ucheldir yn gynefin lled-naturiol, dim ond 17 y cant o’r tir isel sy’n lled-naturiol.

Mae Cymru yn gartref i ystod eang o rywogaethau anifeiliaid a phlanhigion a llawer o gynefinoedd arbennig, ond mae’r asesiad diweddaraf yn dangos yn gyffredinol mae amrywiaeth yn dirywio a ni ellir dweud bod gan unrhyw ecosystem yr holl nodweddion sydd eu hangen ar gyfer cydnerthedd.

Mae Cymru’n cynnwys 1,016 Safle o Ddiddordeb Gwyddonol Arbennig, 21 Ardal Gwarchodaeth Arbennig ar gyfer poblogaethau rhyngwladol bwysig o adar a 95 Ardal Cadwraeth Arbennig ar gyfer rhywogaethau a chynefinoedd naturiol eraill dan fygythiad.

Mae’r ardaloedd a’r safleoedd arbennig hyn wedi’u dynodi er mwyn amddiffyn eu bywyd gwyllt a’u daeareg drwy gyfraith. Mae safleoedd o'r fath yn bwysig o ran gwarchod ecosystemau a chynorthwyo i gynnal amgylchedd naturiol bioamrywiol.

Ardaloedd Cadwraeth Arbennig

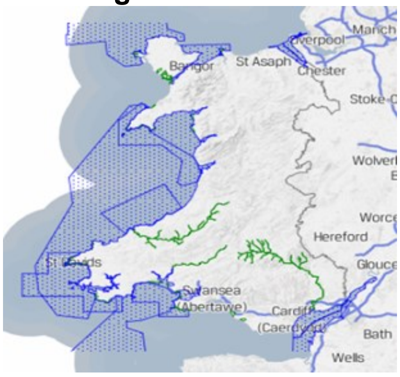

Ardaloedd Gwarchodaeth Arbennig

Safleoedd o Ddiddordeb Gwyddonol Arbennig

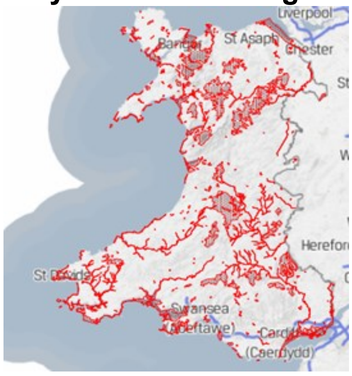

Fel golwg gyffredinol, yn ôl yr asesiad diweddaraf o Ardaloedd Cadwraeth Arbennig a gyhoeddwyd gan Cyfoeth Naturiol Cymru yn 2016 roedd oddeutu 25 y cant o'r ardaloedd hyn mewn cyflwr ffafriol.

Mae tueddiadau o ran lledaeniad a phoblogaeth rhywogaethau tir, dŵr croyw a morol yn amrywio'n fawr; gyda rhai rhywogaethau'n cynyddu ac eraill yn gostwng. Er enghraifft, gellir gweld cynnydd a gostyngiad mewn rhywogaethau adar, ystlumod a llawer o bryfed peillio (e.e. Gwenyn a gloÿnnod byw) ond nid oes gennym ddigon o ddata ar gyfer llawer o rywogaethau i allu seilio unrhyw gasgliadau arnynt. Mae'r dystiolaeth yn awgrymu bod yr amgylchedd morol yn gallu cynnal poblogaethau iach o nifer o rywogaethau o adar a mamaliaid y môr.

Mae afonydd Cymru yn gartref i rywogaethau pwysig o bysgod, gan gynnwys sewin, gwangod, llysywod pendoll, pennau lletwad, yn ogystal ag eog eiconig yr Iwerydd. Er bod bygythiad i bob rhywogaeth o bysgod, mae yna dystiolaeth ddilysadwy sy'n dangos bod gostyngiad amlwg yn niferoedd yr eogiaid mewn blynyddoedd diweddar, yn enwedig yn ardaloedd deheuol dosbarthiad y rhywogaeth, sy'n gysylltiedig â chynnydd mewn marwolaethau yn y môr. Er bod y stoc mewn llawer o'n hafonydd diwydiannol wedi gwella yn y 30 mlynedd diwethaf, mae'r rhan fwyaf o'r stoc yng Nghymru mewn sefyllfa heriol iawn.

Pan ofynnwyd yn Arolwg Cenedlaethol Cymru pa mor bryderus y maent am newidiadau yn y gorffennol ac yn y dyfodol i'r amrywiaeth o rywogaethau yng Nghymru, dynododd 43 y cant o ymatebwyr eu bod un ai yn weddol bryderus neu yn bryderus iawn am hyn.

Mae'r fethodoleg ar gyfer gwella monitro ein dangosyddion ar ecosystemau iach a bioamrywiaeth yng Nghymru yn cael ei datblygu ochr yn ochr â chynigion ehangach ar gyfer monitro cynefinoedd a bioamrywiaeth yn y dyfodol ac edrych ar y posibilrwydd o ddefnyddio technoleg Arsylwi'r Ddaear a gwyddoniaeth i ddinasyddion. Yn y cyfamser, daw ein dealltwriaeth o faint cynefinoedd lled-naturiol yng Nghymru o arolwg tir cynhwysfawr, Arolwg Cynefinoedd Cymru (2010) gyda'r wybodaeth ddiweddaraf ar gael o ganlyniadau mwyaf diweddar Rhaglen Monitro a Gwerthuso Glasdir (GMEP).

Mae ansawdd ein pridd yn bwysig iawn

Mae priddoedd yn hollbwysig i ecosystemau tir ac yn sail i wasanaethau ecosystem hanfodol. Dyna pam ei bod mor bwysig rheoli ein pridd yn dda. Bydd pridd sy'n cael ei reoli'n dda yn diogelu cynhyrchu bwyd, yn cefnogi cynefinoedd, yn cynorthwyo i reoli'r risg o lifogydd ac yn lleihau costau trin dŵr.

Mae priddoedd Cymru yn gymharol anarferol mewn cyd-destun byd-eang. Mae prinder pridd amaethyddol o ansawdd uchel, gyda llai na 7 y cant o gyfanswm arwynebedd tir Cymru yn cynnwys pridd o'r ansawdd gorau a'r tir amaethyddol mwyaf cynhyrchiol.

Mae'r darlun ar gyfer pridd yng Nghymru'n gymysg:

- Mae'r asesiad diweddaraf yn nodi bod ansawdd pridd wedi gwella rhywfaint mewn coetiroedd a bod tir mawn yn dangos arwyddion o adferiad ond mae ansawdd pridd wedi aros yn weddol sefydlog o dan ddefnydd tir eraill.
- ond y bu'n dirywio ar draws cynefinoedd eraill, gyda phriddoedd mawn yn arbennig wedi cael eu heffeithio'n sylweddol.
- Yn ôl Cyfoeth Naturiol Cymru, mae gwelliant yn mynd rhagddo yn dilyn asideiddio'r pridd mewn tir cynefin, ond mae tir amaethyddol wedi mynd yn fwy asidig (mae asideiddio pridd yn broses naturiol ond gall ei chyflymu gan amaethyddiaeth a'r defnydd o wrtaith seiliedig ar amoniwm, sy'n golygu er enghraifft bod tyfu cnydau yn anoddach).
- Ychydig iawn o ddirywiad, neu ddim o gwbl, a fu mewn lefelau uwch o lygredd tir yn tarddu o ddiwydiant neu drafnidiaeth.

Yn olaf, agwedd gynyddol bwysig arall ar bridd yw'r crynodiad o garbon. Y rheswm am hyn yw y gall tir ddal carbon am filoedd o flynyddoedd a thrwy hynny gynorthwyo i amddiffyn y ddaear rhag newid yn yr hinsawdd. Amcangyfrifir bod priddoedd Cymru yn storio 410 miliwn o dunelli o garbon.

Yn gyffredinol, mae'r crynodiad carbon yn ein pridd yn sefydlog. Yn ôl y ffigurau diweddaraf o 2013-16, roedd y crynodiad o garbon a deunydd organig mewn uwchbridd yn 107.4 gram o garbon y Kg (gC y Kg). At ei gilydd, nid yw hynny'n wahanol iawn i'r crynodiadau a ganfuwyd ym 1998 a 2007: 109.1 a 109.4 gram o garbon y kg, yn y drefn honno. Mae carbon pridd yn sefydlog mewn rhan fwyaf o mathau o dir heb law am tir cynefin, lle arsylwyd colled carbon.

Mae ansawdd dŵr wedi bod yn gwella

Mae dŵr yn un o adnoddau naturiol Cymru yr ydym yn dibynnu arno'n barhaus. Mae'n darparu 951 miliwn tunnell o ddŵr yfed bob dydd.

Mae argaeledd dŵr ac ansawdd dŵr yn bwysig am amrywiaeth o resymau, o argaeledd dwr ar gyfer ein cartrefi a'n diwydiannau, i dyfu ein bwyd, darparu manteision ym maes hamdden a chynnal bioamrywiaeth. O'r herwydd, mae angen i ni ofalu am ein hadnoddau dŵr, boed yn ddŵr wyneb, sy'n cynnwys nentydd, llynnoedd, gwlyptiroedd, baeau, moroedd, eira a rhew, neu ddŵr daear sef y dŵr sydd wedi'i storio mewn pridd a chreigiau.

Yn gyffredinol, yn ôl Cyfoeth Naturiol Cymru, mae ansawdd y dŵr mewn afonydd wedi gwell dros y pum mlynedd ar hugain diwethaf, yn bennaf o ganlyniad i welliannau i ollyngiadau carthion. Yn ogystal, mae llynnoedd ac afonydd yn yr ucheldir yn dangos adferiad parhaus o effeithiau niweidiol glaw asid.

Er hynny, dim ond 37 y cant o'r holl gyrff dŵr croyw (dŵr daear a dŵr wyneb) a ddiffiniwyd gan y Gyfarwyddeb Fframwaith Dŵr a oedd yn cyrraedd statws da neu well yn gyffredinol yn 2015.

O ran dyfroedd ymdrochi, dim ond un o ddyfroedd ymdrochi dynodedig Cymru a fethodd â bodloni'r safonau llymach a osodwyd gan y Gyfarwyddeb Dŵr Ymdrochi yn 2016. O'r 103 o ddyfroedd ymdrochi a aseswyd, yr oedd 84 o safon ragorol, roedd safon 13 o ddyfroedd yn dda a safon 5 ohonynt yn ddigonol.

Mae ansawdd aer wedi gwella'n fawr ers y 1970au ond erys rhai pryderon

Mae Iechyd Cyhoeddus Cymru yn amcangyfrif bod cyfwerth o tua 1,600 o farwolaethau oherwydd amlygiad i $PM_{2.5}$, a thua 1,100 o farwolaethau oherwydd amlygiad i NO_2, bob blwyddyn yng Nghymru (oherwydd bod yr effaith ar iechyd o'r llygryddion unigol yn gorgyffwrdd, nid yw'n bosibl symio'r rhain). Mae llygredd aer â rhan yn llawer o heriau iechyd mawr ein dydd, ac mae wedi'i gysylltu â chynnydd mewn morbidrwydd a marwolaeth oherwydd afiechydon anadlol gan gynnwys asthma a chlefyd rhwystrol cronig yr ysgyfaint, strôc a chlefyd y galon, canser yr ysgyfaint ac effeithiau eraill.

Gall allyriadau o fathau penodol o nwyon a deunydd gronynnol (gronynnau mewn daliant) fod yn beryglus i iechyd.

Mae'n amlwg felly bod aer glân yn hanfodol ar gyfer iechyd pobl. Yn wir, gall ansawdd aer gwael effeithio ar iechyd planhigion ac anifeiliaid yn ogystal â bodau dynol.

Mae ansawdd aer yng Nghymru wedi gwella'n sylweddol ers yr 1970au yn bennaf oherwydd rheolaeth statudol ar allyriannau a gostyngiad mewn diwydiant trwm. Fodd bynnag, mae llygredd o ffynonellau eraill, sy'n destun llai o reoleiddio, megis trafnidiaeth, amaethyddiaeth a gwresogi domestig wedi dod yn fwy o bryder.

Mae Cyfoeth Naturiol Cymru hefyd yn adrodd y canlynol:

- mae allyriannau o ocsidau nitrogen (nwy sy'n niweidiol i iechyd) wedi dirywio 48 y cant ers 1990, yn bennaf oherwydd gosod catalyddion teirffordd mewn cerbydau cludiant ar ffyrdd
- ers 1970, mae allyriannau sylffwr deuocsid (nwy arall sy'n niweidiol i iechyd) wedi gostwng 94 y cant gyda thros 80 y cant o'r gostyngiad wedi ei weld ers 1990 oherwydd lleihad o ddiwydiant trwm
- mae allyriannau nitrogen deuocsid (NO_2) hefyd wedi bod yn gostwng ond mae'r targedau ar gyfer nitrogen deuocsid a deunydd gronynnol yn parhau i gael eu torri

Gwelir y crynodiadau uchaf o allyriannau nitrogen deuocsid mewn ardaloedd trefol mawr a nesaf at ffyrdd prysur, gan adlewyrchu'r cyfraniad a wneir gan draffig a gweithgaredd trefol tuag at ansawdd awyr gwael. Mae cyfartaledd lefelau nitrogen deuocsid lle mae pobl yn byw ledled Cymru (10 µg/m3) gryn dipyn yn is na'r cyfyngiad cyfartalog blynyddol i amddifyn iechyd dynol (40 µg/m3). Fodd bynnag mae tua 40 ardal penodol yng Nghymru wedi'u dynodi gan awdurdodau lleol fel Ardaloedd Rheoli Ansawdd Aer gan fod mesuriadau yn yr ardaloedd hyn yn fwy na'r nod ansawdd aer o 40 µg/m3.

2.01 Crynodiad nitrogen deuocsid (NO2.01) cyfartalog mewn µg/m3, 2007 i 2015

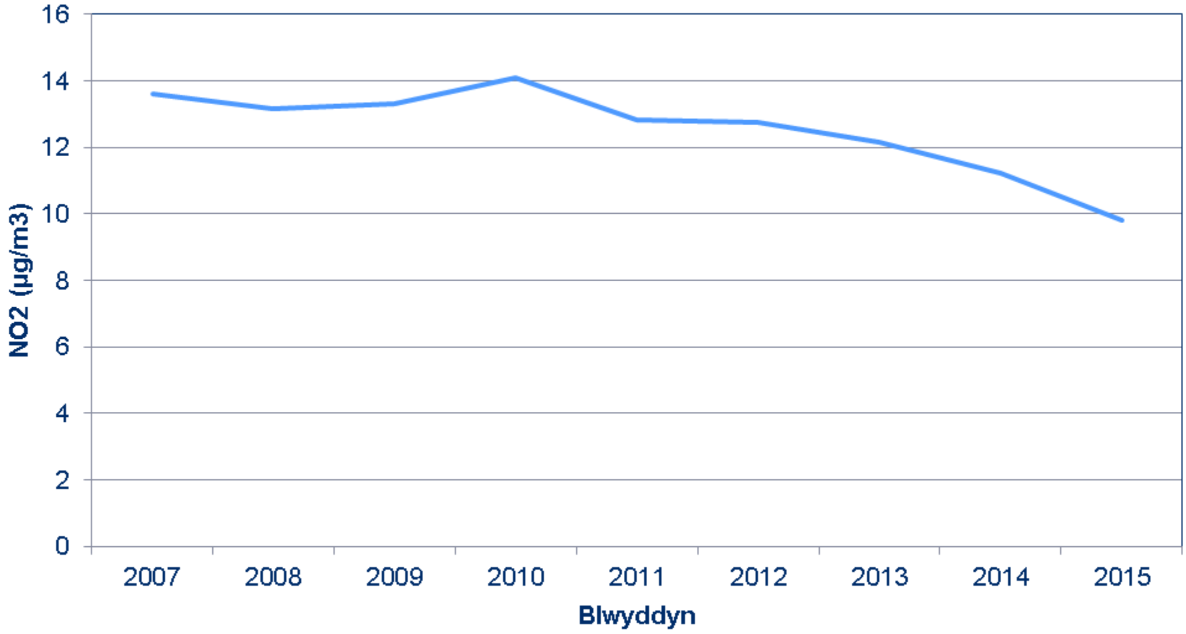

Ffynhonnell: Crynodiad Aer, Adran yr Amgylchedd, Bwyd a Materion Gwledig

Mae allyriannau nwyon tŷ gwydr wedi gostwng ers yr 1990au

Gan ystyried nwyon tŷ gwydr, mae allyriannau wedi gostwng bron 20 y cant rhwng blwyddyn sylfaen 1990 a 2015.

2.02 Allyriadau Nwyon Tŷ Gwydr (Cilodunelli), 1990 i 2015

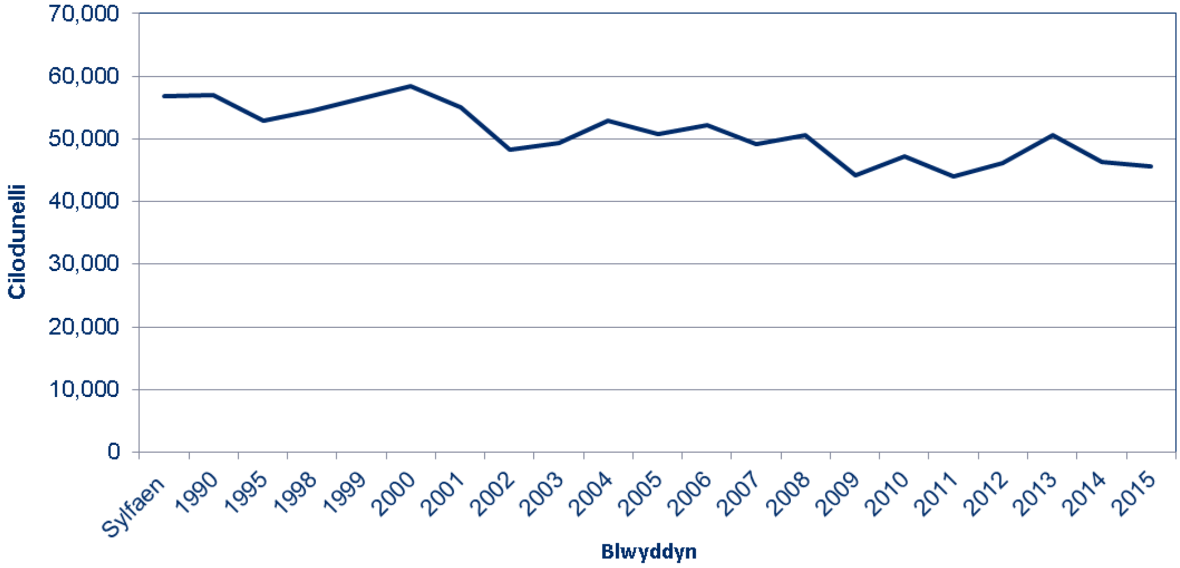

Ffynhonnell: Rhestr Allyriadau Atmosfferig Genedlaethol, Adran yr Amgylchedd, Bwyd a Materion Gwledig

Mae'r gostyngiad mewn allyriannau nwyon tŷ gwydr yn ystod y cyfnod hwn yn bennaf o ganlyniad i'r canlynol:

- arbedion o ran cynhyrchu ynni a gwresogi'r sector busnes
- nwy naturiol yn cymryd lle glo
- lleihad yn y diwydiant cemegol
- amrywiadau mewn allbynnau gweithgynhyrchu (e.e. haearn a dur, swmpgynhyrchu cemegau)

Y mae oddeutu dau draean o allyriannau nwyon tŷ gwydr bellach o ganlyniad i gyflenwi, busnes a diwydiant ynni.

Bydd data yn ymwneud ag allyriannau nwyon tŷ gwydr y gellir eu priodoli i ddefnyddio nwyddau a gwasanaethau yng Nghymru yn cael eu cynhyrchu yn y dyfodol yn unol â gofynion adran 41 Deddf yr Amgylchedd (Cymru) 2016 ar derfyn y cyfnod cyntaf o gyllidebu carbon.

Bu cynnydd o ran cynhyrchu ynni adnewyddadwy ac mae peth tystiolaeth bod cartrefi'n dod yn fwy effeithlon o ran defnyddio ynni.

Mae defnydd o ddulliau carbon isel o gynhyrchu ynni (mae ynni adnewyddadwy yn un o'r ffurfiau hyn) ynghyd â defnyddio ynni'n fwy effeithlon yn helpu i'n gwneud yn gydnerth i wynebu newid, yn ecolegol ac yn economaidd. Mae gostyngiad yn y galw am gynhyrchu ynni o danwydd ffosil yn helpu i gyfyngu ar allyriannau nwyon tŷ gwydr a fydd yn effeithio ar yr amgylchedd ac ar newid yn yr hinsawdd yn y dyfodol.

Mae gallu o ran cynhyrchu ynni adnewyddadwy wedi cynyddu'n gyflym yn y blynyddoedd diwethaf a dangosodd astudiaeth ynni carbon isel yn 2014 fod yna 2,280 megawat (MW) o gapasiti. Mae mwyafrif helaeth yr ynni hwnnw'n drydan adnewyddadwy (89 y cant neu 2,025 MW) ac mae capasiti gosodiadau gwresogi adnewyddadwy wedi cyrraedd 255 megawat (MW). Amcangyfrifir bod potensial y cynhyrchiad trydanol o'r gosodiadau ynni adnewyddadwy hyn yn gyfwerth ac ychydig dros draean o ddefnydd trydanol cenedlaethol Cymru.

2.03 Canran y trydan sy'n cael ei gynhyrchu yng Nghymru o ffynonellau adnewyddadwy, 2007 i 2015

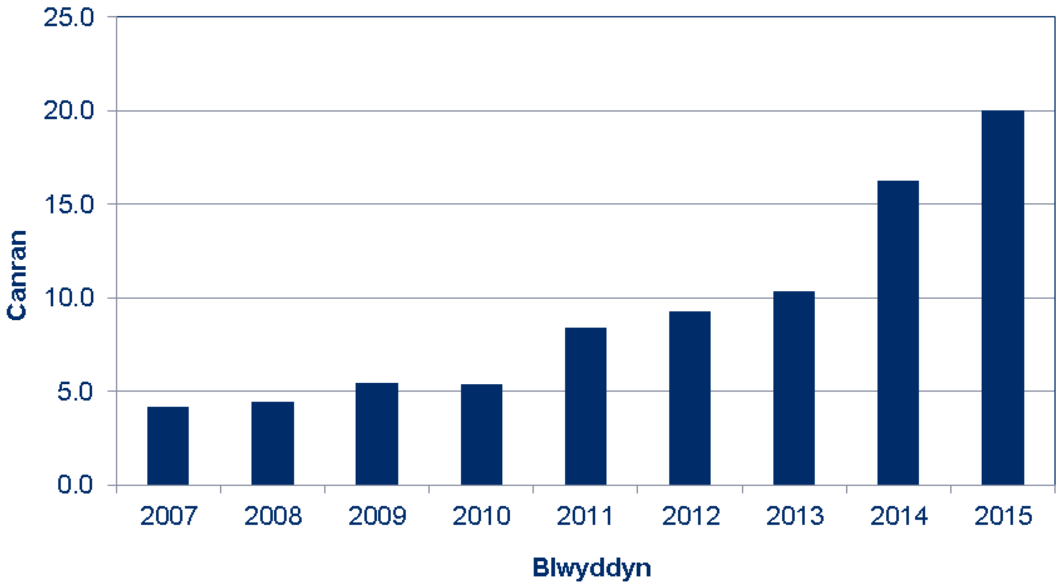

Ffynhonnell: Yr Adran Busnes, Ynni a Strategaeth Ddiwydiannol

Mae canran yr holl drydan a gynhyrchir yng Nghymru o ffynonellau adnewyddadwy wedi mwy na threblu er 2007 − gan gyrraedd 20 y cant o'r holl drydan a gynhyrchwyd yng Nghymru yn 2015.

Bydd perfformiad da o ran ynni mewn tai nid yn unig yn lleihau'r galw am ynni yn y sector domestig ond hefyd yn helpu perchnogion tai a thenantiaid i ymdopi â chostau cynnal cartref cynnes. Wrth ystyried tai cymdeithasol, adroddodd landlordiaid cymdeithasol bod 93 y cant o'u stoc tai y mesurwyd eu perfformiad o ran ynni gan ddefnyddio'r Weithdrefn Asesu Safonol (SAP) yn cyflawni perfformiad ynni digonol (SAP o 65 neu uwch) yn 2016.

Ond nid yw tai cymdeithasol yn cynrychioli ond 16 y cant o gyfanswm y stoc tai yng Nghymru ac mae bylchau yn ein dealltwriaeth o'r sector tai preifat am nad oes gennym ffigurau ar gyfer tai nad ydynt wedi cofnodi Tystysgrif Perfformiad Ynni (EPC) (fel arfer dim ond un o'r rhain y byddwch yn ei gofnodi wrth adeiladu, gwerthu neu osod eiddo).

Mae ein hôl troed ecolegol yn dangos bod ein hadnoddau naturiol allweddol yn cael eu dihysbyddu'n gyflymach nag y gellir eu hadnewyddu

Mae ôl-troed ecolegol gwlad yn cynrychioli'r arwynebedd tir sydd ei angen i ddarparu deunyddiau crai, ynni a bwyd i gyflenwi'r wlad honno yn ogystal â lleihau effaith y llygredd a'r gwastraff a gynhyrchir. Caiff ei fesur mewn hectarau byd-eang. Mae'n gwasanaethu fel dangosydd o gyfanswm y baich amgylcheddol y mae cymdeithas yn ei roi ar y blaned.

Mae hectar byd-eang yn hectar biolegol cynhyrchiol gyda chynhyrchiant biolegol ar gyfartaledd byd ar gyfer unrhyw flwyddyn benodol. Yn 2013 amcangyfrifwyd bod oddeutu 12 biliwn hectar o dir a dŵr biolegol cynhyrchiol ar y Ddaear.

Cyfrifwyd yr ôl-troed ecolegol diwethaf ar gyfer Cymru yn 2011 ac yr oedd yn 10.05 miliwn hectar byd-eang. Yn fras, mae hyn oddeutu 5 gwaith maint Cymru ac yn gyfystyr â 3.28 hectar byd-eang y person yng Nghymru.

Pe byddai pawb yn y byd yn defnyddio'r un faint â dinasyddion cyffredin Cymru, amcangyfrifir y byddai angen ychydig dros 2.5 planed fel y ddaear i ddarparu'r adnoddau ac i amsugno'r gwastraff. Mae hyn ychydig yn is na'r ffigur ar gyfer y DU, sef 2.7 daear.

Bu cyfraddau ailgylchu ar gynnydd

Un ffordd o leihau ein hôl-troed ecolegol yw lleihau ein defnydd o ddeunyddiau. Gallwn wneud hyn drwy fabwysiadu ffyrdd mwy cynaliadwy o ddefnyddio a chynhyrchu nwyddau, drwy leihau pecynnu a gwneud gwell defnydd o'n gwastraff.

Canolbwyntiwyd ar leihau ac ail-ddefnyddio gwastraff yng Nghymru yn y blynyddoedd diwethaf ac fe gafwyd gwelliannau - mae cyfraddau ailgylchu awdurdodau lleol wedi cynyddu o 52 y cant yn 2012-13 i 60 y cant yn 2015-16.

2.04 Canran gwastraff trefol (aelwydydd a dibreswyl) awdurdodau lleol sy'n cael ei baratoi i'w ailddefnyddio, ailgylchu neu gompostio, 2012-13 i 2015-16

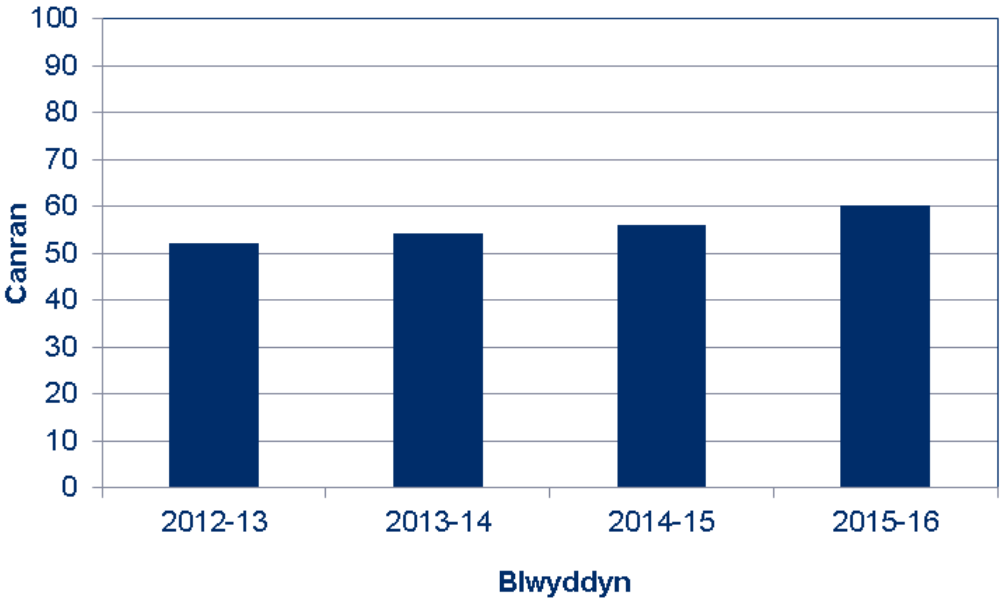

Ffynhonnell: WasteDataFlow, Cyfoeth Naturiol Cymru

Ar ben hynny, gwelwyd gostyngiad o ryw 8 y cant rhwng 2012-13 a 2015-16 ym maint y gwastraff gweddilliol y pen a ddaw o gartrefi (h.y. maint y gwastraff nad yw'n cael ei gasglu er mwyn ei ailgylchu, ei ailddefnyddio neu ei gompostio).

Yn aml, mae angen i wastraff o fentrau diwydiannol a masnachol a'r diwydiant adeiladu a dymchwel gael ei reoli'n wahanol i wastraff y cartref. Nid yw maint y gwastraff gweddilliol o bob sector (aelwydydd, y diwydiant adeiladu a dymchwel, y sectorau diwydiannol a masnachol) yn cael ei gyhoeddi'n rheolaidd ond yn 2012, roedd cyfanswm y gwastraff gweddilliol a gynhyrchwyd gan bob sector yn 2.4 miliwn o dunelli. Roedd 1.5 miliwn tunnell (63 y cant) ohono yn wastraff diwydiannol a masnachol, 667,000 o dunelli (27 y cant) yn wastraff o gartrefi a 240,000 o dunelli (10 y cant) yn wastraff y diwydiant adeiladu a dymchwel.

Mae bron 22,000 eiddo yng Nghymru â risg uchel o lifogydd

Mae bod yn ymwybodol o'r risg posibl i'n heiddo yn golygu y gallwn geisio rhoi mesurau yn eu lle i liniaru effaith unrhyw risgiau o'r fath a thrwy hynny fod yn fwy gwydn wrth wynebu digwyddiadau andwyol.

Bu i'r Asesiad Risg Llifogydd diweddaraf nodi 21,600 eiddo yng Nghymru sydd â risg uchel o lifogydd o afonydd a'r môr. Nodwyd bod 39,500 eiddo pellach yn rhai â risg ganolig o lifogydd o'r fath. Sylwer, fodd bynnag, bod risgiau eraill i eiddo o ganlyniad i lifogydd – gan ddŵr wyneb a glaw trwm – nad ydynt wedi'u cynnwys yn y ffigurau uchod ac sy'n anos eu rhagweld.

Dangosodd canlyniadau Arolwg Cenedlaethol Cymru 2016-17 er bod 1 o bob 4 person yng Nghymru yn bryderus am y risg o lifogydd yn eu hardal leol, dim ond 1 o bob 11 person (9 y cant) sydd yn bryderus am lifogydd yn eu heiddo eu hunain. Roedd pobl mewn ardaloedd gwledig yn fwy pryderus am lifogydd yn eu ardal eu hunain na'r rhai mewn ardaloedd trefol (34 y cant yn bryderus o gymharu gyda 21 y cant yn ôl eu trefn).

Mae Cyfoeth Naturiol Cymru wedi cyhoeddi adolygiad llawer manylach o ddata amgylcheddol yn ei adroddiad Sefyllfa Adnoddau Naturiol 2016.

Cymru iachach

Nod: Cymdeithas lle mae lles corfforol a meddyliol pobl yn cael ei hybu a lle mae pawb yn deall dewisiadau ac ymddygiadau sydd o fudd i iechyd yn y dyfodol.

Mae'r adroddiad hwn yn tynnu sylw at rai o'r ystadegau allweddol sy'n gysylltiedig â'r nod o greu Cymru iachach. Mae'n dangos bod disgwyliad oes a chyfraddau goroesi canser wedi bod yn cynyddu ond nid i'r un graddau â'r gwelliannau a welwyd mewn llawer o wledydd eraill yn Ewrop. Mae'r heriau yn ymwneud yn fwyaf arbennig ag anghydraddoldeb iechyd a ffyrdd iach o fyw. Mae dechrau iach i fywyd yn bwysig ac mae cynnydd da wedi bod mewn meysydd fel bwydo o'r fron a iechyd deintyddol, ond mae gordewdra yn parhau i fod yn her.

Pa gynnydd sydd wedi'i wneud hyd yn hyn er mwyn creu Cymru iachach?

Mae disgwyliad oes wedi bod yn cynyddu

Mae disgwyliad oes wedi cynyddu 3.0 blynedd ar gyfer dynion a 2.2 blynedd ar gyfer merched ers y cyfnod 2001 i 2003, ac mae'r bwlch rhwng disgwyliad oes dynion a merched yn cau.

Fodd bynnag, yn ystod y blynyddoedd diwethaf mae disgwyliad oes wedi bod yn cynyddu ar gyfradd arafach, ac yn arafach na llawer o wledydd eraill yr Undeb Ewropeaidd.

Gallai merch a aned yng Nghymru rhwng 2013 a 2015 ddisgwyl byw i fod yn 82 oed a gallai bachgen ddisgwyl byw i fod yn 78 oed.

3.01 Disgwyliad oes adeg genedigaeth yn ôl rhyw, 2001-03 i 2013-15

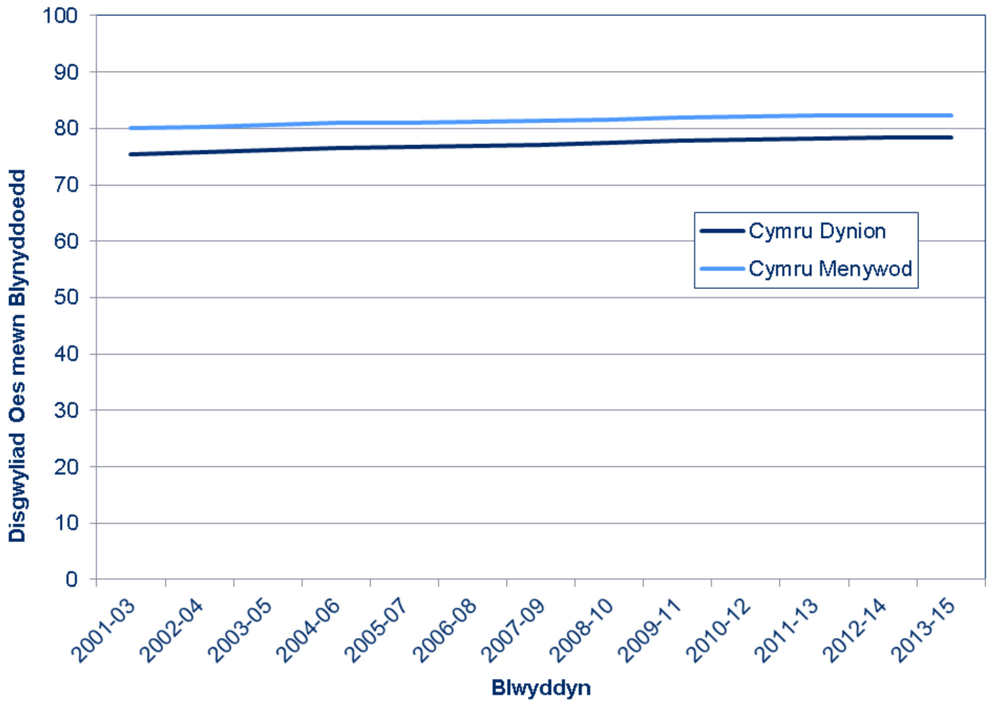

Ffynhonnell: Y Swyddfa Ystadegau Gwladol

3.02 Cynnydd mewn disgwyliad oes adeg genedigaeth rhwng 2001 a 2015 ar gyfer rhai o wledydd yr OECD

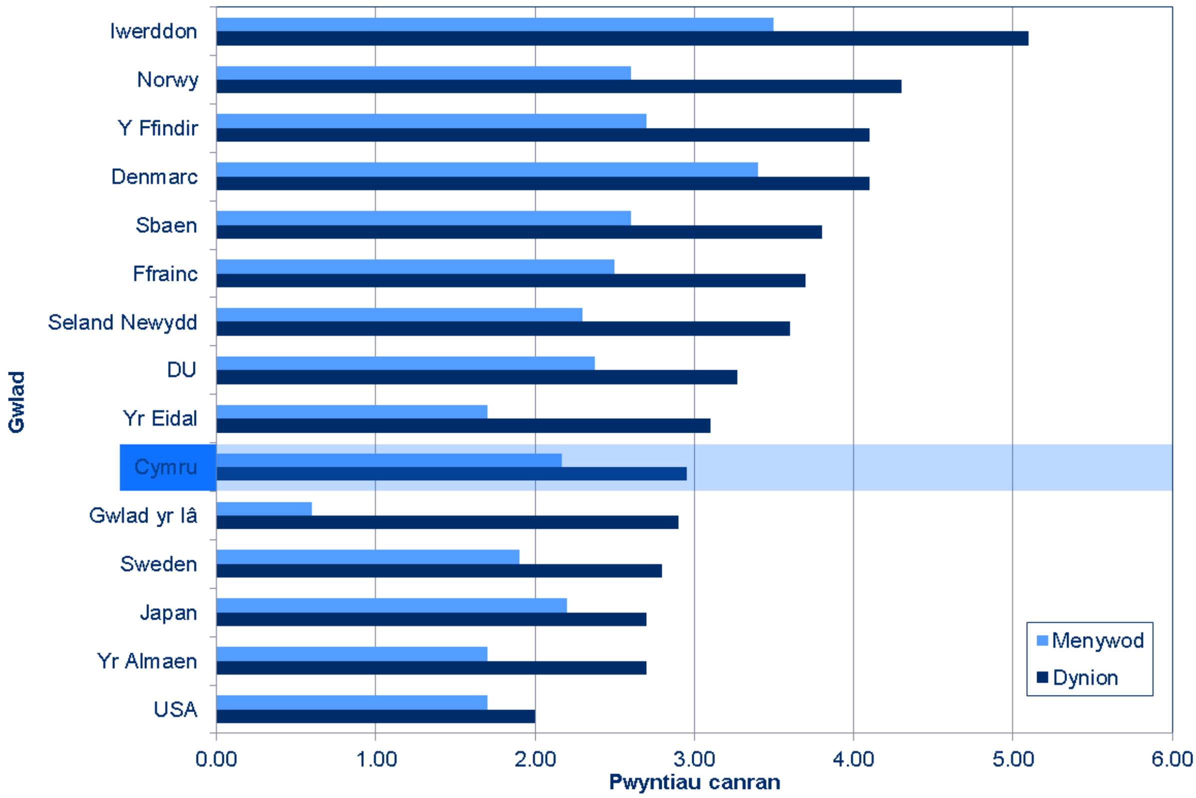

Ffynhonnell: Cipolwg ar iechyd, OECD a disgwyliad oes, Y Swyddfa Ystadegau Gwladol

Mae'r cyfnod a dreulir mewn iechyd da hefyd wedi bod yn cynyddu

Am faint rydych chi'n disgwyl bod mewn iechyd da? 60 mlynedd? 70? 80? Wel, y newyddion da yw bod y cyfnod y gall rhywun yng Nghymru ddisgwyl bod mewn iechyd da wedi bod yn cynyddu (yn seiliedig ar y rhai a ddywedodd drostynt eu hunain bod eu hiechyd yn dda).

Gallai bachgen a aned yng Nghymru rhwng 2005 a 2009 ddisgwyl byw am 64 o flynyddoedd mewn iechyd da, a merch am 65 o flynyddoedd. Rhwng 2013 a 2015 y ffigurau ar gyfer bechgyn a merched oedd 65 a 67 o flynyddoedd, yn y drefn honno.

Fodd bynnag, gan fod merched yn byw i fod yn hŷn mae'r ganran o'u hoes y disgwylir y bydd yn cael ei threulio mewn iechyd da yn is nag ar gyfer bechgyn: 76 y cant o oes merch a 78 y cant o oes bachgen.

Mae disgwyliad oes iach yn dal yn anghyfartal ledled Cymru

Mae cysylltiad cryf rhwng amddifadedd a disgwyliad oes – bydd gan bobl sy'n cael eu geni i deuluoedd difreintiedig ddisgwyliad oes iach byrrach. Adlewyrchir hyn yn y bwlch rhwng disgwyliad oes iach yn yr ardaloedd mwyaf difreintiedig ac yn yr ardaloedd lleiaf difreintiedig yng Nghymru, ac nid yw hyn wedi newid yn y blynyddoedd diwethaf.

3.03 Bwlch mewn disgwyliad oes rhwng y rhannau mwyaf a lleiaf difreintiedig yng Nghymru, 2005 to 2014

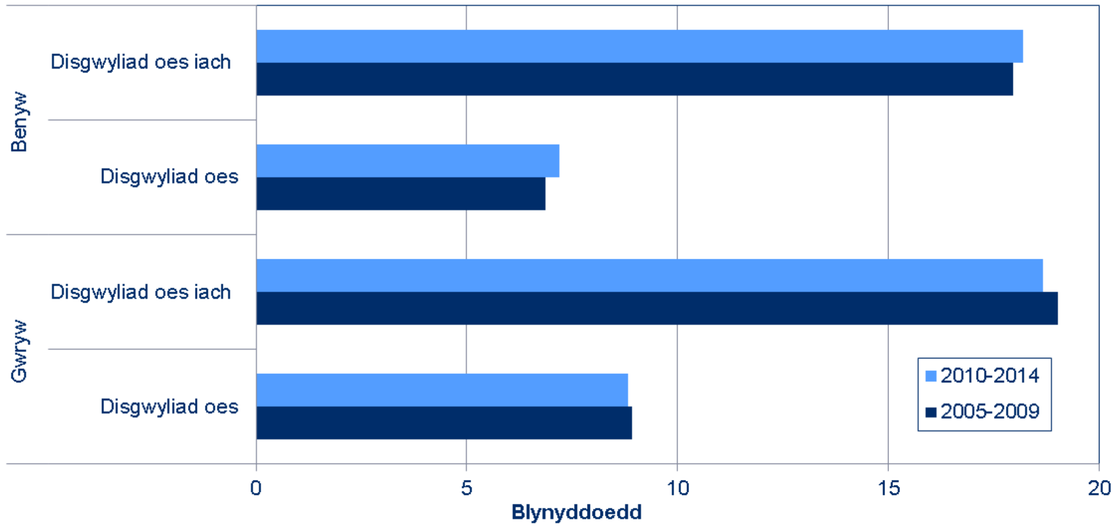

Ffynhonnell: Arsyllfa Iechyd Cyhoeddus Cymru

Mae cyfraddau goroesi canser wedi cynyddu, ond maent yn dal yn isel o'u cymharu â gwledydd eraill yn Ewrop

Mae'r cyfraddau goroesi canser am bum mlynedd wedi cynyddu'n sylweddol. Fe wnaeth 52.1 y cant o'r dynion a gafodd ddiagnosis rhwng 2005 a 2009 oroesi am o leiaf 5 mlynedd, o gymharu â 39.2 y cant o'r rhai a gafodd ddiagnosis rhwng 1995 a 1999.

Mae'r gwelliant yn debyg ar gyfer merched. Fe wnaeth 56.6 y cant o'r merched a gafodd ddiagnosis rhwng 2005 a 2009 oroesi am o leiaf 5 mlynedd, o gymharu â 48.6 y cant o'r rhai a gafodd ddiagnosis rhwng 1995 a 1999.

Fodd bynnag, nid yw'r cyfraddau goroesi ar gyfer rhai mathau o ganser yng Nghymru (ac yn y Deyrnas Unedig mewn gwirionedd) yn cymharu'n dda iawn â gwledydd eraill yn Ewrop. Er enghraifft, o ran canser yr ysgyfaint, mae Cymru yn yr 28fed safle allan o 29 o wledydd yn Ewrop ac yn yr 21ain safle ar gyfer canser y fron a chanser y prostad.

Amcangyfrifir bod tua 40 y cant o'r achosion o ganser sy'n cael diagnosis yn y Deyrnas Unedig yn rhai y gellir eu hatal, a bod tua hanner yr achosion o ganser y gellir eu hatal yn gysylltiedig â smygu.

Nid yw lles personol wedi newid ac mae cysylltiad agos rhwng lles ac iechyd yn ogsytal a ffactorau eraill

Nid oes newid yn y cyfraddau lles ar gyfer oedolion a phlant yn y blynyddoedd diwethaf ac maent yn debyg ar y cyfan i wledydd eraill y Deyrnas Unedig.

Mae llawer o wahanol ffactorau sy'n dylanwadu ar les. Yn ôl adroddiad a gyhoeddwyd gan y Swyddfa Ystadegau Gwladol iechyd oedd y prif ffactor a oedd yn dylanwadu ar les personol, yn cael ei ddilyn gan sefyllfa yn y gwaith a statws perthynas.

O ran cyflogaeth, mae'r data'n dangos gwelliant sylweddol yng nghyfradd cyflogaeth Cymru dros y cyfnod ers datganoli, gyda chyfradd cyflogaeth o 72.9 y cant ar gyfer y cyfnod rhwng mis Chwefror a mis Ebrill 2017, dim ond 1.8 y cant yn is na ffigur y DU. Fodd bynnag, mae bwlch yn parhau rhwng cyfradd cyflogaeth y rhai 16-64 oed sydd â chyflyrau iechyd hirdymor a'r rhai heb gyflwr o'r fath, ac roedd yn 11.6 pwynt canran yn 2014-15. Mae'r gyfradd hunanladdiad ar gyfer pobl sydd wedi ysgaru dros ddwywaith gymaint â phobl sengl, tra mai'r rhai sydd mewn perthynas sydd â'r gyfradd isaf.

Fodd bynnag, mae nifer o ffactorau eraill sydd hefyd yn bwysig ar gyfer lles corfforol a meddyliol ac mae llawer o'r rhain wedi'u cynnwys yn y fframwaith canlyniadau iechyd y cyhoedd.

Mae ble rydych chi'n byw yn bwysig i lesiant (ac iechyd hefyd) gyda mynediad at fannau gleision a chydlynant cymunedol yn effeithio ar sut mae pobl yn teimlo.

Yn gyffredinol, mae ansawdd aer yng Nghymru wedi gwella cryn dipyn ers y 1970au, yn bennaf yn sgil rheolaethau statudol dros allyriadau a dirywiad diwydiant trwm. Fodd bynnag, mae llygredd o ffynonellau eraill, megis trafnidiaeth, amaethyddiaeth, a gwresogi cartrefi yn fwy o destun pryder. Ceir y crynodiadau uchaf o allyriadau nitrogen deuocsid mewn ardaloedd trefol mawr, ac yn agos at ffyrdd prysur. Mae Iechyd Cyhoeddus Cymru yn amcangyfrif bod cyfwerth o tua 1,600 o farwolaethau oherwydd amlygiad i $PM_{2.5,}$ a thua 1,100 o farwolaethau oherwydd amlygiad i $NO_{2,}$ bob blwyddyn yng Nghymru (oherwydd bod yr effaith ar iechyd o'r llygryddion unigol yn gorgyffwrdd, nid yw'n bosibl symio'r rhain).

Mae'r rhai sydd mewn iechyd da'n rhoi sgorau llawer uwch (cadarnhaol) (gan ddefnyddio Graddfa Lles Meddyliol Warwick-Caeredin) na'r rhai nad ydynt mewn iechyd da.

Mae sgorau lles meddyliol ar gyfer dynion ychydig yn uwch na'r rhai ar gyfer merched, ac mae sgorau pobl hŷn (65 a throsodd) yn uwch na sgorau pobl ifanc. Mae'r sgorau hefyd yn dangos cysylltiad cryf ag unigrwydd, ac mae gan y rhai sy'n dweud eu bod yn fwy unig sgorau lles meddyliol is.

Mae blynyddoedd cynnar plant (a hyd yn oed cyn geni) yn amser allweddol i helpu i sicrhau deilliannau da yn hwyrach mewn bywyd

Mae blynyddoedd cynnar plentyn yn amser allweddol ar gyfer ymyriad. Mae canlyniadau'r astudiaeth gyntaf o Brofiadau Niweidiol mewn Plentyndod yn cymharu pobl sydd wedi dioddef 4 neu ragor o brofiadau niweidiol yn ystod eu plentyndod â phobl sydd heb gael unrhyw brofiadau niweidiol yn ystod eu plentyndod, ac yn dod i'r canlyniad bod y rhai a oedd wedi dioddef 4 gwaith yn fwy tebygol o brofi yfed risg uchel yn ystod eu cyfnod fel oedolion, 6 gwaith yn fwy tebygol o fod yn smygwr ac 14 gwaith yn fwy tebygol o fod wedi dod i gysylltiad â thrais yn y flwyddyn ddiwethaf.

Mae nifer y babanod sengl (yn hytrach nag efeilliaid neu dripledi ac ati) sy'n pwyso llai na 2.5 kg (5 pwys, 8 owns) ar adeg eu geni wedi bod yn gostwng dros y 10 mlynedd diwethaf. Dangosodd yr ystadegau diweddaraf ar gyfer 2015 fod 5.1 y cant o enedigaethau (babanod sengl) yn fabanod â phwysau geni isel yng Nghymru.

Gall nifer o wahanol ffactorau arwain at bwysau geni isel, er enghraifft smygu yn ystod beichiogrwydd, anaemia, camddefnyddio sylweddau ac iechyd rhywiol gwael. Roedd y gyfradd ar gyfer yr holl enedigaethau byw yng Nghymru yn 7.1 y cant yn 2013 a oedd ychydig yn uwch na chyfartaledd yr OECD (6.6 y cant). Ond tra mae cyfartaledd yr OECD wedi cynyddu 0.5 pwynt canran rhwng 2001 a 2013, mae'r gyfradd ar gyfer Cymru wedi gostwng.

Mae cysylltiad agos rhwng pwysau geni isel ac amddifadedd. Roedd y dadansoddiad diweddaraf, gan ddefnyddio data o 2012 i 2014, yn dangos bod y pumed mwyaf difreintiedig 30 y cant yn fwy tebygol o gael babi sengl â phwysau geni isel na'r pumed yn y canol.

Mae gan fwydo o'r fron fanteision iechyd i fabanod a mamau. Mae'r ganran o fabanod sydd wedi bwydo o'r fron wedi geni wedi cynyddu o 55 y cant yn 2006 i 61 y cant yn 2016. Mae babanod mamau hŷn yn fwy tebygol o gael eu bwydo o'r fron o'i gymharu â mamau ieuengach.

Mae'r ffigurau diweddaraf ar iechyd deintyddol plant (pump oed) yn dangos gwelliant. Gwelwyd lleihad yn y ganran o blant â phydredd dannedd rhwng 2007-08 (47.6 y cant) a 2015-16 (34.2 y cant) ac er bod y ganran o blant â phydredd dannedd yn uwch yn yr ardaloedd mwyaf difreintiedig nag yn y lleiaf difreintiedig, mae'r bwlch yn lleihau.

Mae cyfraddau smygu ac yfed alcohol wedi gostwng ond mae nifer y bobl sy'n cael eu 5 y diwrnod hefyd wedi gostwng

Roedd 10 y cant o'r rhai 16 oed neu hŷn a 12 y cant o'r bobl ifanc 11 i 16 oed yn dangos llai na 2 ymddygiad ffordd iach o fyw (smygu, yfed, bwyta llysiau a ffrwythau, gweithgarwch corfforol ac (ar gyfer oedolion) pwysau iach (wedi ei eithrio o'r mesurau ar gyfer plant).

Mae cyfraddau smygu a chanran y bobl sy'n yfed gormod o alcohol yng Nghymru wedi gostwng. Mewn gwirionedd, mae'r gyfradd smygu yng Nghymru yn is nag y mae wedi bod ers dechrau cadw cofnodion y gellir eu cymharu yn 2004.

Ond, er bod rhai tueddiadau cadarnhaol, mae heriau'n bodoli o hyd ac mae'r ardaloedd mwy difreintiedig yng Nghymru'n wynebu mwy o heriau. Mae 14 y cant o'r oedolion yn yr ardaloedd hyn yn dangos llai na 2 ymddygiad ffordd iach o fyw o gymharu â dim ond 6 y cant yn yr ardaloedd lleiaf difreintiedig.

Fodd bynnag, er bod cyfraddau smygu yn llawer uwch mewn ardaloedd difreintiedig, roedd oedolion yn llai tebygol o yfed mwy na'r canllawiau alcohol wythnosol yn yr ardaloedd mwyaf difreintiedig nag yn yr ardaloedd lleiaf difreintiedig.

Roedd y rhai mewn amddifadedd materol yn fwy debygol o chael yn anodd i fforddio deiet iachus, gyda chanlyniadau yr Arolwg Cenedlaethol yn dangos bod 6 y cant o'r poblogaeth hyn mewn aelwydydd a derbyniwyd bwyd o banc bwyd yn y blwyddyn diweddaraf, ac 11 y cant yn dweud eu bod wedi cael o leiaf un diwrnod yn y pythefnos diweddaraf lle na chawsant pryd sylweddol oherwydd diffyg arian.

Mae cyfranogiad mewn chwaraeon a gweithgarwch corfforol yn lleihau wrth i bobl fynd yn hŷn

Tra bod 50 y cant o blant yn cymryd rhan mewn chwaraeon 3 gwaith yr wythnos neu ragor, 29 y cant o oedolion (16 oed neu hŷn) sy'n gwneud hynny, ac mae'r cyfraddau cyfranogi'n gostwng yn sylweddol wrth i'r oedran gynyddu. Mae merched hefyd yn llai tebygol o fod yn egnïol na dynion.

Wrth i blant fynd drwy ysgolion uwchradd maent yn tueddu i fynd yn llai iach – ac mae cyfraddau gweithgarwch corfforol yn gostwng (yn enwedig ymhlith merched).

3.04 Canran y bobl 16 oed neu hŷn a oedd yn dweud eu bod wedi dilyn y canllawiau gweithgarwch corfforol (150 munud yr wythnos) yn yr wythnos ddiwethaf, yn ôl grŵp oedran a rhyw, 2016-17

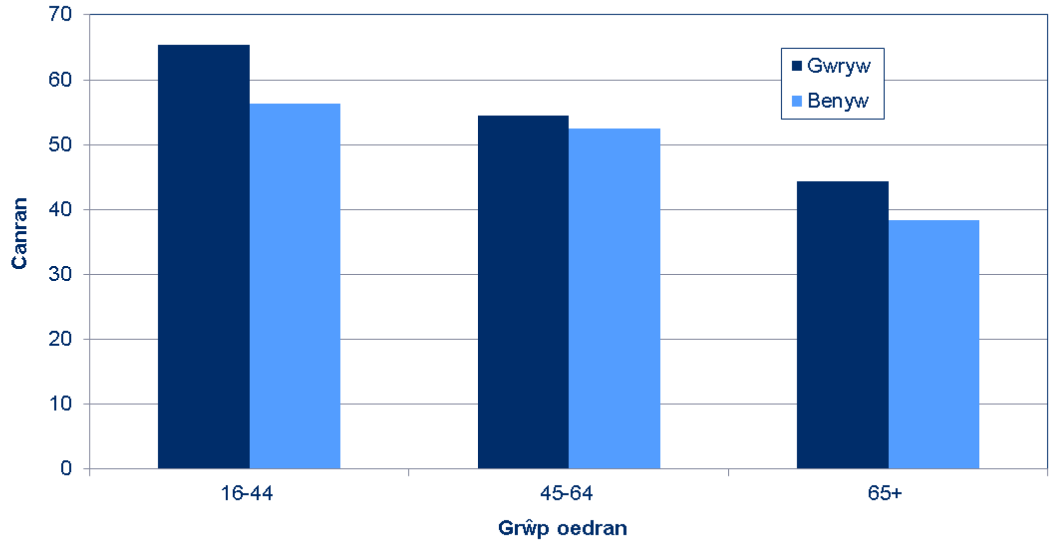

Ffynhonnell: Arolwg Cenedlaethol Cymru, 2016-17

3.05 Canran y bobl ifanc a oedd yn dweud eu bod yn gwneud gweithgarwch corfforol am awr neu fwy, 7 niwrnod yr wythnos ar hyn o bryd yn ôl blwyddyn ysgol, 2013/14

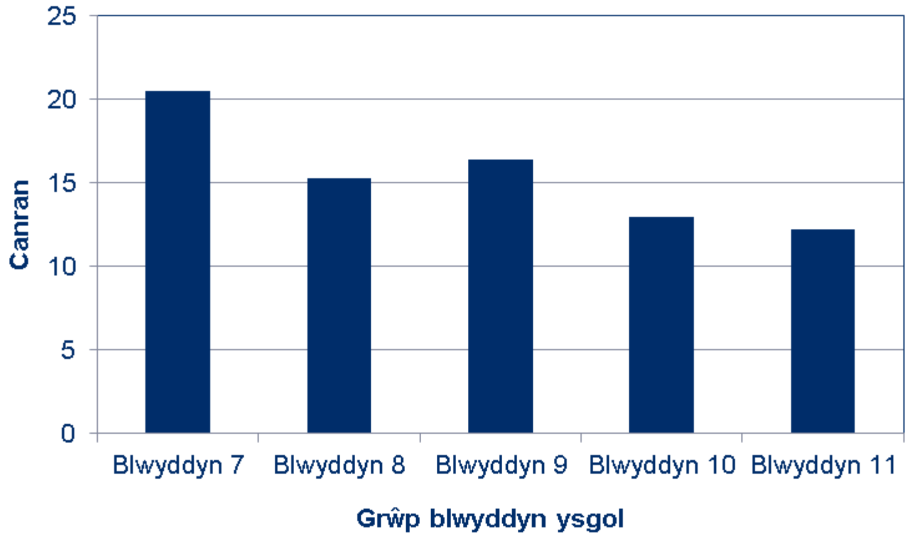

Ffynhonnell: Ymddygiad Iechyd mewn Plant Oedran Ysgol

Mae cyfraddau gordewdra oedolion wedi codi yn y tymor hwy, ond yn gyffredinol heb newid i blant.

Mae'r nifer sy'n cael eu 5 y diwrnod wedi bod yn gostwng ac mae'r ffigurau gweithgarwch corfforol wedi bod yn sefydlog. Yn ogystal, mae cyfraddau gordewdra ymhlith oedolion yng Nghymru wedi bod yn codi. Roedd canlyniadau'r arolwg diweddaraf yn dangos bod 59 y cant o'r rhai sy'n 16 oed neu hŷn dros eu pwysau neu'n ordew yng Nghymru yn 2016/17.

Er hyn, roedd gan 73 y cant o'r plant mewn dosbarthiadau derbyn (y flwyddyn gyntaf yn yr ysgol gynradd) yn 2015/16 yng Nghymru bwysau iach.

Mae tystiolaeth bod gordewdra yn gysylltiedig ag amddifadedd gan fod plant mewn dosbarthiadau derbyn yn ardaloedd mwyaf difreintiedig Cymru yn fwy tebygol o fod yn ordew na'r rhai yn yr ardaloedd llai difreintiedig.

Roedd 24 y cant o'r marwolaethau yng Nghymru yn 2015 yn cael eu hystyried yn rhai y gellid eu hosgoi, ond roedd hyn yn gynnydd, yn dilyn gostyngiad hirdymor

Roedd nifer y marwolaethau y gellid eu hosgoi (h.y. marwolaethau sy'n cael eu hystyried yn rhai y gellid eu hosgoi drwy ofal iechyd amserol ac effeithiol neu ymyriadau iechyd cyhoeddus) yng Nghymru wedi bod yn gostwng ers tro, ond gwelwyd cynnydd yn 2015, yn bennaf oherwydd cynnydd mewn marwolaethau anadlol (e.e. clefydau'r ysgyfaint fel broncitis cronig ac emffysema). Mae cysylltiad agos rhwng marwolaeth y gellid ei osgoi ac amddifadedd. Yn ôl ystadegau diweddar mae dynion yn y degradd mwyaf difreintiedig 3.7 gwaith yn fwy tebygol o farw o achos y gellid ei osgoi na'r rhai yn y degradd lleiaf difreintiedig. Y ffigur ar gyfer menywod oedd 3.2.

3.06 Nifer y marwolaethau y gellid eu hosgoi ym mhob 100,000 o bobl (cyfradd wedi'i safoni yn ôl oedran yw hon) 2001 i 2015

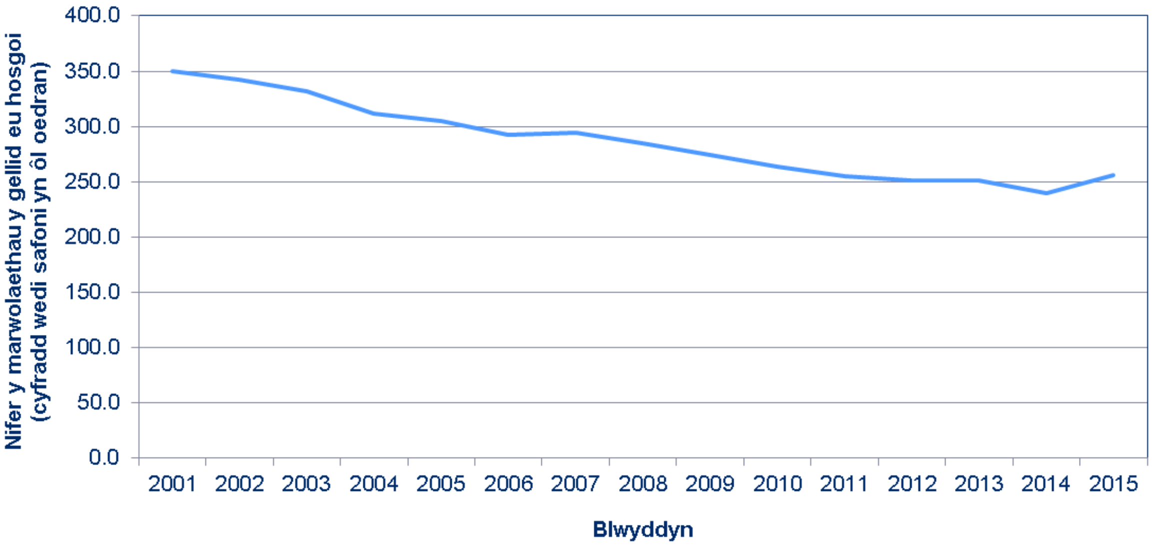

Ffynhonnell: Marwolaethau y gellid eu hosgoi, Y Swyddfa Ystadegau Gwladol

O ystyried marwolaethau y gellid eu hosgoi ymhlith plant a phobl ifanc (hyd at 25 oed), y prif achosion oedd hunanladdiad, anafiadau wedi'u hachosi gan yr unigolyn ei hun a damweiniau (ac roedd tua hanner y damweiniau'n gysylltiedig â thrafnidiaeth).

Cymru sy'n fwy cyfartal

Y nod: Cymdeithas sy'n galluogi i bobl gyflawni eu potensial, waeth beth fo eu cefndir neu amgylchiadau (yn cynnwys eu hamgylchiadau a'u cefndir economaidd gymdeithasol).

Felly beth ddywed y data wrthym am gydraddoldeb yng Nghymru?

Anfanteision economaidd gymdeithasol

Ers nifer o flynyddoedd bellach, mae bron i chwarter y bobl sy'n byw yng Nghymru wedi bod yn byw mewn tlodi

Rhwng 2013-14 a 2015-16, roedd bron i chwarter holl bobl Cymru (23 y cant) yn byw mewn tlodi cymharol o ran incwm ar ôl talu costau eu tŷ. Mae hyn yn golygu eu bod yn byw mewn aelwyd lle'r oedd cyfanswm incwm yr aelwyd o'r holl ffynonellau, ar ôl talu costau'r tŷ fel taliadau llog morgais/rhent, trethi dŵr ac yswiriant ar gyfer strwythur y tŷ, yn llai na 60 y cant o incwm aelwydydd y DU ar gyfartaledd (yn ôl y canolrif).

4.01 Canran yr holl bobl, plant, pensiynwyr ac oedolion o oedran gweithio sy'n byw mewn tlodi incwm cymharol yng Nghymru, 1994 i 2016

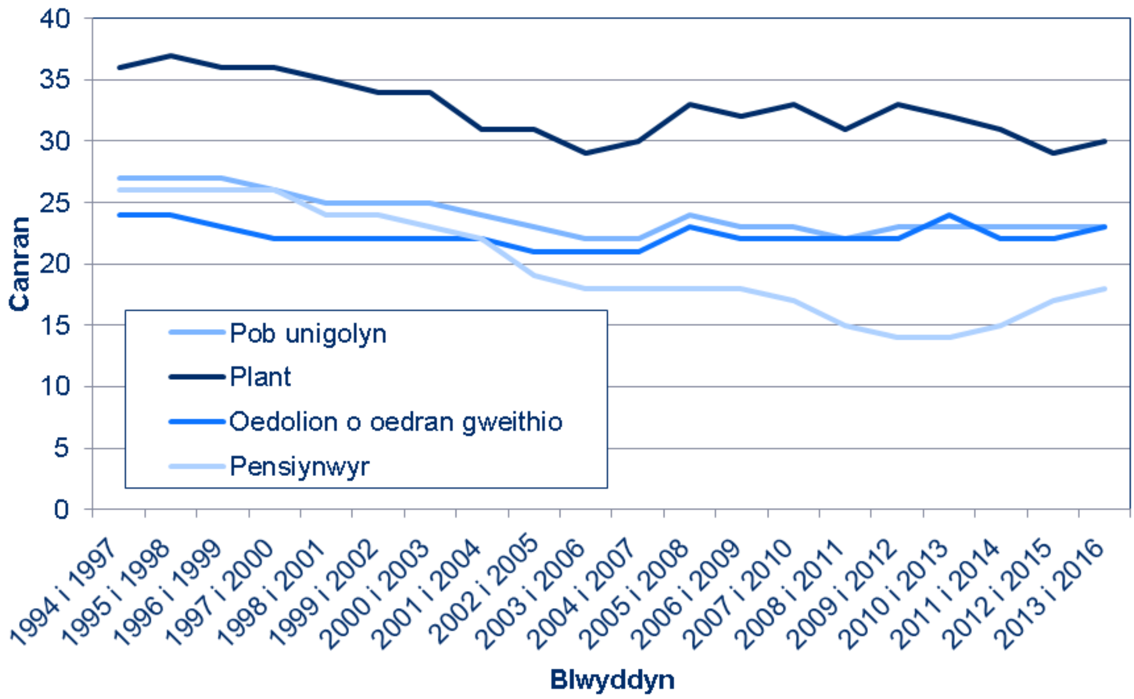

Ffynhonnell: Cartrefi Islaw'r Incwm Cyfartalog, Y Swyddfa Ystadegau Gwladol

Ychydig o newid a fu yn y ffigur hwn yn y 13 mlynedd diwethaf, ac yn unol â gwledydd eraill y Deyrnas Unedig, mae wedi aros yn gyson am 5 mlynedd yn olynol. Mae trethi i weddill y Deyrnas Unedig, fodd bynnag, wedi bod yn is nag i Gymru.

Plant yw'r grŵp poblogaeth sy'n fwyaf tebygol o fod mewn tlodi cymharol o ran incwm. Mae'r ffigurau diweddaraf (2013-14 i 2015-16) yn dangos bod 30 y cant o blant yng Nghymru yn byw mewn tlodi cymharol o ran incwm ar ôl talu costau tai. Tra bod hyn yn gynnydd bach ers

y flwyddyn flaenorol, cyn hynny, nid oedd y ffigur hwn wedi bod yn is na 30 y cant ers y cyfnod yn diweddu 2005-06.

Yn 2016-17, disgrifiwyd 15 y cant o oedolion fel rhai a oedd yn byw mewn amddifadedd materol (hynny yw, ddim yn gallu fforddio pethau sylfaenol fel cadw'r tŷ'n gynnes). O ddadansoddi canlyniadau'r Arolwg Cenedlaethol yn 2014-15 ymhellach dengys, pan fo ffactorau eraill yn gyson, mai'r rhagfynegyddion pennaf o fod mewn amddifadedd materol oedd:

- Byw mewn tai cymdeithasol
- Bod â bodlonrwydd isel i isel iawn â bywyd
- Wedi gwahanu neu ysgaru
- Bod rhwng 16 a 59 oed

Roedd pobl â'r nodweddion hyn tua 10 pwynt canran yn fwy tebygol o fod mewn amddifadedd materol.

Roedd y rhai mewn amddifadedd materol yn fwy debygol o chael yn anodd i fforddio deiet iachus, gyda chanlyniadau yr Arolwg Cenedlaethol yn dangos bod 6 y cant o'r poblogaeth hyn mewn aelwydydd a derbyniwyd bwyd o banc bwyd yn y blwyddyn diweddaraf, ac 11 y cant yn dweud eu bod wedi cael o leiaf un diwrnod yn y pythefnos diweddaraf lle na chawsant pryd sylweddol oherwydd diffyg arian.

Roedd menywod â phlant yn fwy tebygol o fod mewn amddifadedd materol, yn arbennig y rhai sydd wedi ysgaru neu wahanu.

Mae'r rhai mewn amddifadedd materol hefyd yn debyg o'i chael yn anodd fforddio cynhesu eu tai yn dda. Amcangyfrifir bod 23 y cant o aelwydydd yng Nghymru yn byw mewn tlodi tanwydd (angen gwario mwy na 10 y cant o incwm ar gostau tanwydd yr aelwyd) yn 2016, gyda 3 y cant mewn tlodi tanwydd difrifol (dros 20 y cant o incwm ar gostau tanwydd yr aelwyd).

Gall thlodi bwyd a thlodi tanwydd gael effaith ar iechyd a llesiant yn fwy cyffredinol.

Mae disgwyliad oes yn is mewn ardaloedd mwy difreintiedig ac mae lefelau gordewdra ymysg plant yn uwch.

Gall anfanteision economaidd gymdeithasol yn ogystal â ffactorau eraill yn ymwneud â ffordd o fyw gael effaith ar iechyd unigolyn.

Mae cysylltiad cryf rhwng amddifadedd a disgwyliad oes - mae pobl sy'n byw mewn ardaloedd difreintiedig yn debygol o fod â disgwyliad oes iach byrrach. Adlewyrchir hyn yn y bwlch yn nifer y blynyddoedd y gallech ddisgwyl byw mewn iechyd da rhwng ardaloedd mwyaf a lleiaf difreintiedig Cymru ac nid yw hyn wedi newid yn y blynyddoedd diwethaf; mae'r gwahaniaeth yn fwy na 18 mlynedd i ddynion a menywod.

Mae dechrau da mewn bywyd yn bwysig a gallai rhai babanod isel eu pwysau ar enedigaeth (llai na 2,500g) fod mewn mwy o risg o rai problemau iechyd naill yn y dyddiau cyntaf neu'n ddiweddarach yn eu bywydau. Tra bod canran yr holl enedigaethau byw isel eu pwysau wedi lleihau ychydig yn unig yn y deg mlynedd diwethaf, mae'r gostyngiad i unig fabanod (rhai nad ydynt yn rhan o enedigaeth luosog h.y. dim gefeilliaid, tripledi ayb) wedi bod yn fwy

sylweddol. Mae'r ffigurau diweddaraf (2012-14) ar gyfer unig fabanod yn parhau i ddangos canran uwch (tua 50 y cant yn uwch) yn y pumed ardal fwyaf difreintiedig yng Nghymru o'u cymharu â'r pump lleiaf difreintiedig.

Hefyd, mae'r rhaglen mesur plant yn dangos bod gan ychydig dros saith o bob deg plentyn yng Nghymru bwysau iach a bod plant o oed derbyn yn llawer mwy tebygol na chyfartaledd Cymru o fod yn ordew os ydynt yn byw mewn ardaloedd lle ceir amddifadedd uwch. Yn fwy cyffredinol dywed data'r arolwg wrthym fod canran uwch o bobl mewn ardaloedd difreintiedig yn bodloni llai na dau (allan o bump) o'r argymhellion ar gyfer byw'n iach o'i gymharu ag ardaloedd eraill.

Mae disgyblion sy'n gymwys i gael Prydau Ysgol am Ddim a phlant mewn gofal yn cael canlyniadau addysgol is mewn ysgolion ar gyfartaledd gyda'r bwlch yn ehangu wrth i ddisgyblion fynd yn hŷn

Drwy ddefnyddio cymhwysedd i ginio ysgol am ddim fel mesur o amddifadedd, mae cysylltiad rhwng amddifadedd a lefelau cyrhaeddiad yn yr ysgol. Tra bod cyrhaeddiad yn gwella'n gyson ar draws yr holl ddisgyblion, mae'r rhai sy'n gymwys i gael prydau ysgol am ddim yn perfformio'n is ym mhob cyfnod allweddol a phob mesur perfformiad. Mae'r bwlch hwn yn cynyddu wrth i'r disgyblion fynd yn hŷn. Yng Nghyfnod Allweddol 4, mae'r bwlch rhwng disgyblion sy'n cael cinio ysgol am ddim ac eraill wedi lleihau mewn blynyddoedd diweddar. Mae anghydraddoldebau hefyd yn bodoli ar gyfer plant mewn gofal, eto gyda'r bwlch yn cynyddu wrth i'r disgyblion fynd yn hŷn. Mae'r ganran o blant mewn gofal sy'n cyflawni'r mesur Lefel 2 cynhwysol yn Nghyfnod Allweddol 4 yn llai na thraean o'r ganran ar gyfer pob disgybl.

4.02 Canran y disgyblion sy'n cyflawni trothwy L2 gan gynnwys Cymraeg fel iaith gyntaf neu Saesneg a Mathemateg CA4. yn ôl blwyddyn a chymhwyster i gael prydau ysgol am ddim, 2009 i 2016

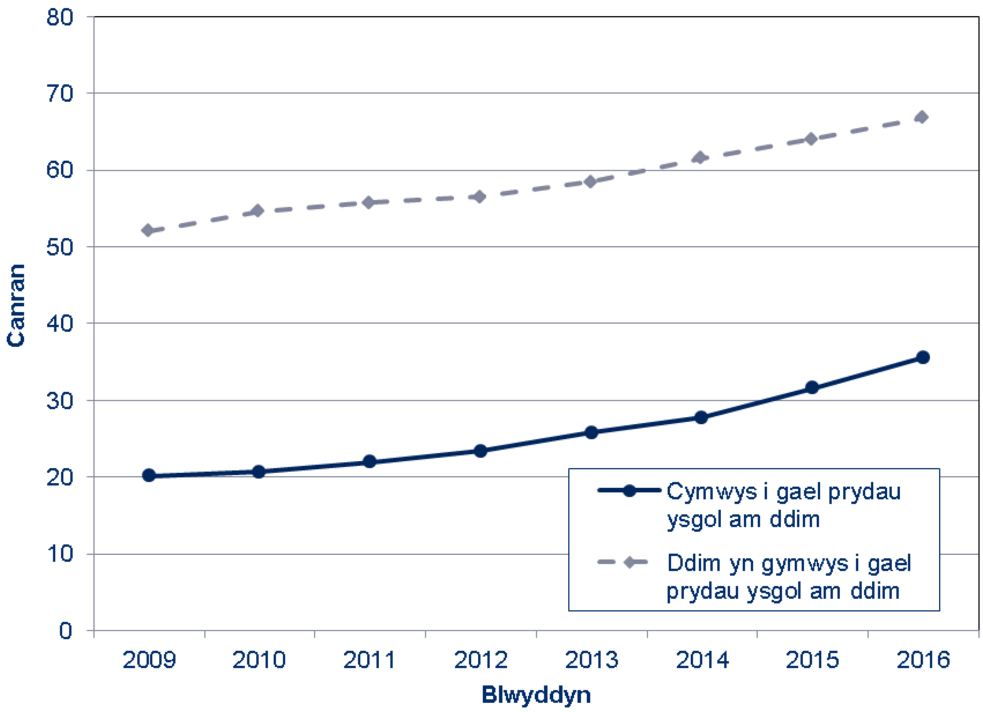

Ffynhonnell: Cronfa Data Arholiadau Cymru

Rhywedd

Mae disgwyliad oes yn dal yn hirach i enethod nag i fechgyn ond mae'r bwlch yn cau

Yn y cyfnod 2013-2015 tra bod disgwyliad oes ar enedigaeth yng Nghymru i enethod yn 82.3 oed ac i fechgyn yn 78.4 oed, roedd disgwyliad oes iach yn 62.7 oed i fenywod ac yn 61.5 oed i wrywod. Er bod eu disgwyliad oes iach ychydig yn uwch, gallai menywod ddisgwyl treulio cyfran is o'u bywyd mewn iechyd da na gwrywod.

Mae menywod yn fwy tebygol o ddioddef o wahanol fathau o salwch, yn cynnwys cyflyrau iechyd meddwl. Fodd bynnag, mae cyfraddau hunanladdiad i ddynion yn gyson uwch nag i fenywod ar draws pob grŵp oed a thra bod cyfraddau'n amrywio ar draws y cylch bywyd, yn gyffredinol mae cyfraddau uwch i'w gweld yn yr amrediad oed 30-54.

Mae rhai gwahaniaethau a gofnodir mewn ffyrdd o fyw rhwng dynion a menywod a allai effeithio ar iechyd. Yn gyffredinol, mae dynion yn llai tebygol o fod yn dilyn 2 neu fwy o ymddygiadau ffordd o fyw iach. Mae dynion yn fwy tebygol na menywod o fod yn gorfforol weithgar er eu bod yn fwy tebygol o yfed mwy o alcohol nag y mae'r canllawiau'n argymell. Yn y grwpiau oed iau roedd bechgyn yn fwy tebygol o gymryd rhan yn rheolaidd mewn chwaraeon na genethod (52 y cant o'i gymharu â 44 y cant yn 2015).

Mewn addysg mae genethod yn parhau i gael canlyniadau addysgol gwell na bechgyn a hefyd yn fwy tebygol o barhau â'u haddysg llawn amser ar ôl 16 oed.

O'r Cyfnod Sylfaen (hyd at 7 oed) hyd at Gyfnod Allweddol 4 (15 oed), mae canran uwch o enethod na bechgyn yn cyrraedd y mesurau perfformiad safonol allweddol. Yn 2016 canran y genethod (tua 16 oed) a lwyddodd i gyrraedd trothwy Lefel 2 yn cynnwys TGAU gradd A*-C yn Gymraeg/Saesneg a Mathemateg oedd 64.7 y cant, 8.6 pwynt canran yn uwch na chanran y bechgyn.

4.03 Cyraeddiadau disgyblion yn ôl cyfnod allweddol a rhyw, 2016/17

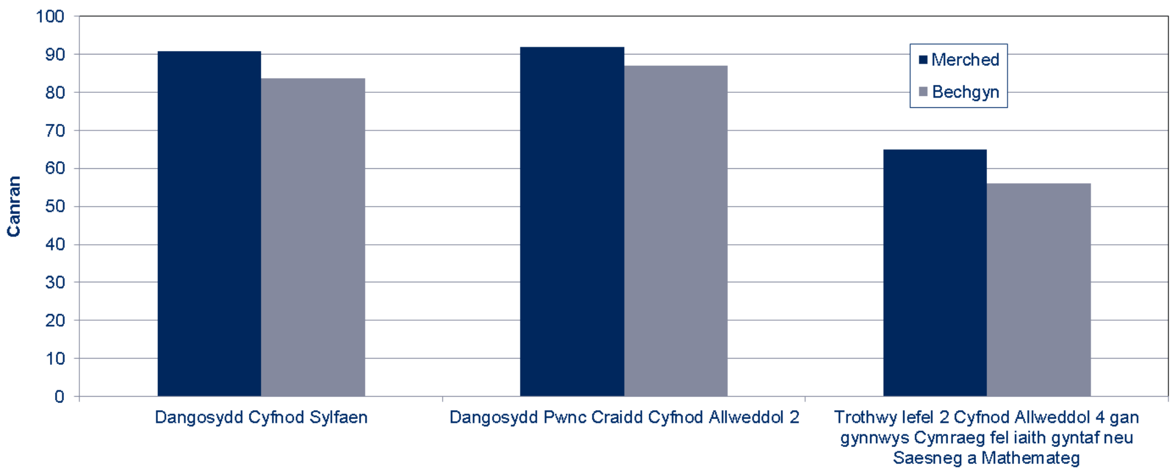

Ffynhonnell: Casgliad data asesiadau athrawon cenedlaethol, Llywodraeth Cymru

Mae data dros dro 2016 ar gyfranogiad mewn addysg yn dangos bod canran uwch o fenywod yn y grŵp oed 16-18 a'r grŵp oed 19-24 yn dal mewn addysg llawn amser o'i gymharu â gwrywod (29 y cant o fenywod yn y grŵp oed 19-24 o'i gymharu â 25 y cant o wrywod).

O ran y cymwysterau uchaf sydd gan y boblogaeth oed gweithio, tra bod canran debyg o wrywod a menywod heb unrhyw gymwysterau, mae menywod yn fwy tebygol o gael cymhwyster ar Lefel 4 neu uwch (addysg uwch neu lefel gyfatebol) (40 y cant o fenywod, o'i gymharu â 35 y cant o wrywod).

Mae'r bwlch tâl rhwng y ddau ryw wedi lleihau

Mae'r data diweddaraf ar gyfer Cymru yn dangos y bwlch tâl isaf rhwng y ddau ryw ers i'r arolwg ddechrau yn 1997, er nad yw'r blwch wedi newid llawer yn y blynyddoedd diwethaf. Ar gyfer staff rhan amser yn benodol, mae menywod yn cael eu talu'n uwch ar gyfartaledd, sy'n arwain at fwlch tâl "negyddol" rhwng y ddau ryw.

Wrth ystyried oed, mae'r bwlch tâl rhwng y ddau ryw ar gyfer staff llawn amser yn gymharol fach ar gyfer oedrannau hyd at ac yn cynnwys 30 i 39 oed. O 40 oed ymlaen, mae'r bwlch yn llawer mwy, gyda dynion yn cael tâl sylweddol fwy ar gyfartaledd na menywod. Mae'n debygol bod cysylltiad rhwng hyn â'r ffaith bod menywod â phlant yn aml yn treulio cyfnod i ffwrdd o'r farchnad lafur.

Nid yw'r bylchau hyn yn cymryd i ystyriaeth ffactorau (fel lefelau addysg a phrofiad) sy'n amrywio ar draws y ddau ryw ac a fydd yn effeithio ar lefelau enillion.

Yn gyffredinol mae menywod yn teimlo'n llai diogel yn eu cymunedau na dynion er eu bod yn llai tebygol o ddioddef troseddau treisgar

Mae tystiolaeth gyfyngedig o unrhyw wahaniaeth rhwng dynion a menywod o safbwynt eu bodlonrwydd mewn bywyd, eu hymdeimlad o gymuned neu eu gallu i ddylanwadu ar benderfyniadau sy'n effeithio ar eu hardal leol. Er hynny, mae menywod yn llai tebygol o ddweud eu bod yn teimlo'n ddiogel yn byw a symud o gwmpas eu hardal er bod dynion yn fwy tebygol o ddioddef troseddau treisgar na menywod (yng Nghymru yn 2015/16 dywedodd 2.2 y cant o ddynion eu bod wedi dioddef troseddau treisgar o'i gymharu â 1.7 y cant o fenywod).

Fodd bynnag, yn groes i hyn, mae Arolwg Troseddu Cymru a Lloegr yn dangos bod menywod yn fwy tebygol na dynion o ddioddef trais o natur bersonol, ym mhob categori camdriniaeth sy'n cael ei gynnwys gan y term hwn (er enghraifft trais yn y cartref ac ymosodiad rhywiol). Mae canfyddiadau 2015/16 i Gymru a Lloegr gyda'i gilydd yn dangos bod merched bron i ddwywaith yn fwy tebygol o ddioddef trais yn y cartref (ers 16 oed , ac yn y flwyddyn ddiwethaf) a mwy na phedair gwaith yn debygol o fod wedi dioddef ymosodiad rhywiol (ers 16 oed).

Mae gwahaniaeth mawr yn y math a'r lefel o gyfranogiad mewn gweithgareddau diwylliannol rhwng gwrywod a menywod.

Mae menywod ychydig yn fwy tebygol o fynychu digwyddiadau celfyddydol na dynion (gyda'r un peth yn wir ar gyfer plant ac oedolion) er bod gwahaniaeth yn ôl y math o weithgarwch. Mewn cyferbyniad, roedd dynion yn fwy tebygol o gyfrannu at weithgareddau chwaraeon 3 gwaith neu fwy yr wythnos.

Gwahaniaeth oed

Mae lles yn tueddu i fod yn uwch yn gynharach mewn bywyd ac yn y grwpiau oed hŷn, ac yn mynd yn is yn y grŵp oed 45-59.

Mae ymchwil wedi dangos yn eang y cysylltiad siâp-U rhwng oed a **lles**. Ystyr hyn yw bod lles yn tueddu i fod ar ei uchaf yn y grwpiau oed cynnar a hŷn (yn bwysig, dim ond hyd at 75 oed), tra'i fod yn mynd yn is yn y grŵp oed canol. Yn gyffredinol mae canlyniadau o Arolwg Cenedlaethol Cymru 2016-17 yn dilyn y patrwm hwn ar gyfer 'bodlonrwydd â bywyd', gyda sgorau cymedrig uchaf ar gyfer y grŵp oed 65-74 (8.1 allan o 10 - gyda 10 yn fwyaf bodlon mewn bywyd) a'r grŵp 75 oed a hŷn (7.9) a'r isaf ar gyfer 45-64 (7.5). Ymddengys bod bodlonrwydd â bywyd yn y grŵp pobl ifanc rhwng 16 a 24 oed yn is yn y blynyddoedd diwethaf, gan ostwng i 7.8 yn 2016-17 o 8.1 yn 2014-15.

4.04 Boddhad â bywyd yn ôl grŵp oedran, 2016-17

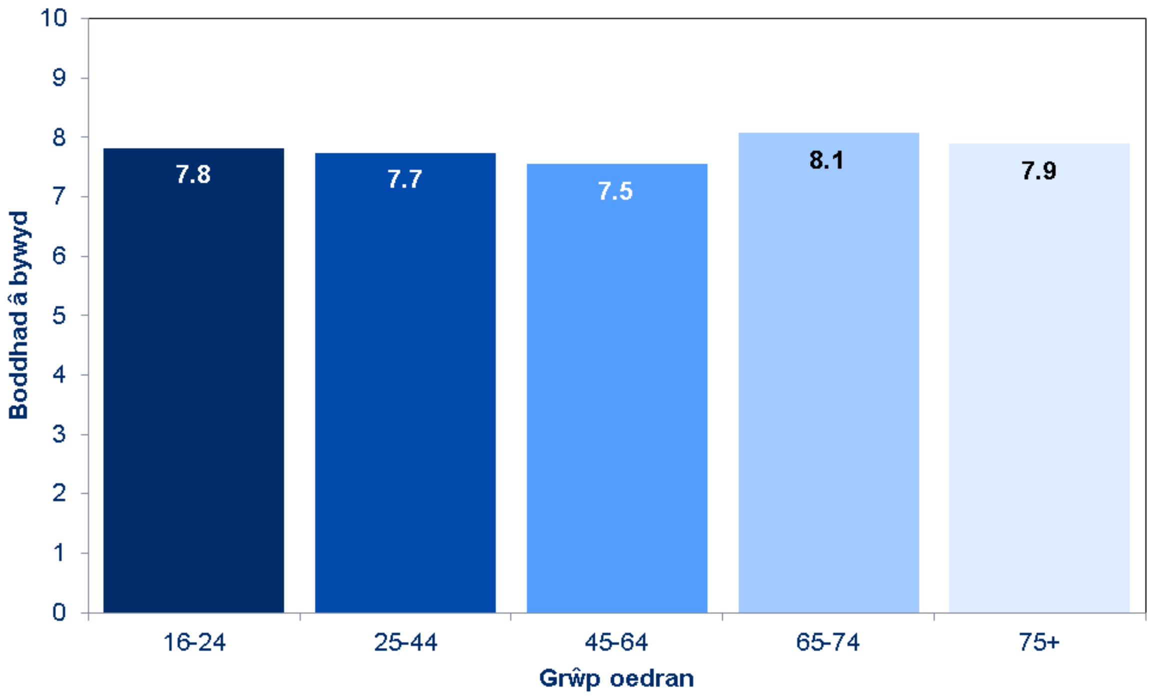

Ffynhonnell: Arolwg Cenedlaethol Cymru, 2016-17

Bu i Arolwg Cenedlaethol Cymru hefyd gynnwys cyfres o gwestiynau i asesu lefelau unigrwydd. Yn seiliedig ar y rhain, darganfuwyd bod 17 y cant o bobl yng Nghymru yn unig. Mae pobl o oed gweithio (16 i 64) yn fwy tebygol o fod yn unig, na'r rhai 65 oed neu hŷn. Roedd pobl mewn amddifadedd materol yn fwy tebygol o deimlo'n unig (37 y cant o'r rhai mewn amddifadedd materol, o'i gymharu â 14 y cant o bobl heb fod mewn amddifadedd materol).

Yn gyffredinol mae pobl hŷn yn fwy tebygol o gael ymdeimlad cryfach o gymuned, a hefyd yn fwy tebygol o bleidleisio a chymryd rhan mewn cynrychiolaeth gyhoeddus.

O ddadansoddi Arolwg Cenedlaethol Cymru dengys hefyd bod pobl hŷn yn fwy tebygol o gael ymdeimlad cryfach o gymuned (mesurwyd ar sail eu bod yn teimlo eu bod yn perthyn i'r ardal leol, bod pobl yn yr ardal yn cyd-dynnu'n dda ac yn trin ei gilydd â pharch). Dywed tua

thri chwarter o bobl hŷn (rhai dros 65 oed) bod ganddynt ddigon o bobl i ddibynnu arnynt pan mae ganddynt broblemau, canran uwch na'r rhai yn y grwpiau oed iau.

Mae canran uwch o bleidleiswyr ymysg y grwpiau oed hŷn a hefyd mae cymryd rhan mewn cynrychiolaeth gyhoeddus, er enghraifft, bod yn gynghorydd lleol, yn fwy amlwg ymysg pobl hŷn.

Yn y blynyddoedd diwethaf mae canran uwch o'r boblogaeth oed gweithio wedi bod mewn tlodi cymharol nag aelwydydd pensiynwyr

Yn nhermau tlodi incwm cymharol, mae canran y bobl o oed gweithio mewn tlodi wedi aros yn gymharol gyson yn y blynyddoedd diwethaf ond ar lefel uwch nag ar gyfer aelwydydd pensiynwyr. Mae byw mewn aelwyd ddi-waith yn cynyddu'r siawns o fodd mewn tlodi cymharol o ran incwm ond, hyd yn oed mewn aelwydydd lle'r oedd o leiaf un rhiant yn gweithio, roedd 16 y cant o oedolion o oed gweithio mewn tlodi cymharol o ran incwm.

Pobl ifanc 16-24 oed sydd lleiaf tebygol o deimlo'n ddiogel wrth gerdded yn eu hardal leol ar ôl iddi nosi

Roedd grwpiau oed iau yn wynebu mwy o risg o ddioddef ymosodiadau treisgar yn ôl Arolwg Troseddau Cymru a Lloegr, gyda'r grŵp 16-24 oed yn profi'r cyfraddau uchaf a'r rhai dros 55 oed yn profi'r cyfraddau isaf o ymosodiadau treisgar. Mae canlyniadau Arolwg Cenedlaethol Cymru yn adlewyrchu hyn, gyda'r grŵp oedran pobl iau 16-24 oed yn teimlo lleiaf diogel wrth gerdded yn eu hardal leol ar ôl iddi nosi.

Ethnigrwydd

Gall proffil oed gwahanol grwpiau ethnig fod yn eithaf gwahanol, gyda'r boblogaeth Gwyn Prydeinig â phoblogaeth sydd wedi'i gwasgaru'n gymharol wastad ar draws grwpiau oed tra bod y boblogaeth oed gweithio iau yn fwy amlwg yn y grwpiau ethnig eraill. Felly nid yw cymharu iechyd grwpiau poblogaeth yn gyffredinol yn berthnasol heb gymryd hyn i ystyriaeth, gan fod iechyd meddwl a chorfforol yn gallu newid ar draws y grwpiau oed.

Mae rhai gwahaniaethau o ran cyrhaeddiad addysgol i'w gweld ar gyfer pobl o wahanol ethnigrwydd; mae cyrhaeddiad yn dal yn isel i blant sipsiwn-teithwyr, tra bod canran uwch o blant o ethnigrwydd cymysg, Asiaidd neu Tsieinëeg yn cyrraedd lefelau cyrhaeddiad disgwyliedig na'r rhai o gefndir gwyn.

Sylwyd ar batrymau cymysg o ran cyrhaeddiad addysgol ar gyfer pobl o wahanol ethnigrwydd. Yn gyffredinol, mae canran y disgyblion o gefndir Cymysg, Asiaidd neu Asiaidd Prydeinig, ac o gefndir Tsieinëeg neu Brydeinig Tsieinëeg sy'n cyrraedd y lefelau disgwyliedig yng Nghyfnodau Allweddol 2 a 3 a lefel 2 cynhwysol yng Nghyfnod Allweddol 4 yn debyg neu'n uwch na chanran y disgyblion sy'n cyrraedd hyn o gefndir Gwyn.

Fodd bynnag, o fewn y grwpiau hyn mae rhywfaint o amrywio. Mae gan ddisgyblion o gefndiroedd Sipsi/Sipsi Roma a chefndiroedd gwyn Eraill lefelau cyrhaeddiad is na'r grŵp Gwyn cyffredinol, gyda 24.2 y cant a 51.9 y cant o ddisgyblion yn y drefn honno'n cyrraedd lefel 2 cynhwysol yng Nghyfnod Allweddol 4, o'i gymharu â 58.8 y cant ar gyfer y grŵp Gwyn yn gyffredinol, yn y cyfnod rhwng 2014 a 2016. Yn yr un modd, cofnodir lefelau cyrhaeddiad is i ddisgyblion o gefndiroedd Gwyn a Du Caribïaidd a Gwyn a Du Affricanaidd na'r grŵp

ethnigrwydd cymysg cyffredinol. Mae cyrhaeddiad yn is i ddisgyblion o grŵp Du neu Ddu Prydeinig nag ar gyfer yr holl ddisgyblion ar draws pob cyfnod allweddol.

Mewn arolwg ymchwil yn 2014 o ddisgyblion o Leiafrifoedd Ethnig, awgrymwyd nifer o ffactorau'n cynnwys anfantais economaidd gymdeithasol a statws AAA (gwelir canrannau gwahanol yn ôl grŵp ethnig ar gyfer y ddau ffactor) sy'n egluro peth, ond nid y cyfan, o'r amrywio a welir o ran cyrhaeddiad gan grwpiau ethnig gwahanol. Mae ffactorau eraill sy'n effeithio ar gyrhaeddiad sy'n croesdorri ag ethnigrwydd yn cynnwys rhugldder yn yr iaith Saesneg, rhywedd, gwahaniaethu a diwylliant.

Mae canran gymharol uchel o'r boblogaeth o bobl dduon a lleiafrifoedd ethnig yn cofrestru ar gyfer Addysg Uwch yng Nghymru

Yn 2015/16, roedd 9.1 y cant o fyfyrwyr blwyddyn gyntaf a gofrestrodd mewn Sefydliadau Addysg Uwch yng Nghymru o gefndiroedd y grŵp pobl dduon a lleiafrifoedd ethnig; canran uwch na chyfran y boblogaeth o'r grŵp oed hwnnw o gefndiroedd pobl dduon a lleiafrifoedd ethnig yng Nghymru. Yn ôl ymchwil, nodwyd bod cefndir ethnig yn 'ffactor pwysig iawn' o ran cyfranogiad mewn Addysg Uwch yng Nghymru, a chanfu bod pobl ifanc o gefndiroedd pobl dduon a lleiafrifoedd ethnig a Gwyn Arall yn fwy tebygol o gymryd rhan na'r rhai o gefndiroedd Gwyn Prydeinig.

Ar draws Cymru a Lloegr, mae ystadegau'r farchnad lafur yn dangos bod cyfraddau cyflogaeth ac anweithgarwch economaidd yn wahanol ar gyfer grwpiau ethnig gwahanol.

Yn ôl yr Arolwg o'r Farchnad Lafur drwy Gymru a Lloegr, yn 2014, y gyfradd gyflogaeth oedd 75 y cant ar gyfer y grŵp ethnig Gwyn. Gan y grŵp Cymysg/Lluosog (63 y cant) oedd y gyfradd gyflogaeth uchaf o'r grwpiau ethnig a'r grŵp ethnig Arall (57 y cant) oedd â'r gyfradd gyflogaeth isaf.

Mae'r ffigurau diweddaraf i Gymru hefyd yn adlewyrchu'r patrwm hwn gyda'r cyfraddau cyflogaeth uchaf ar gyfer y grŵp ethnig Gwyn, gyda'r grŵp ethnig cymysg/lluosog â'r gyfradd gyflogaeth uchaf o'r grŵp lleiafrifoedd ethnig a'r categori grŵp ethnig arall (sy'n cynnwys yn grŵp Arabaidd) â'r gyfradd gyflogaeth isaf. Yn ogystal â hyn roedd cyfraddau anweithgarwch economaidd uchaf ymysg grwpiau Tsieinïaidd a grwpiau ethnig Arall.

Gan edrych ar gyfrifiad 2011, o blith y rhai mewn cyflogaeth yng Nghymru, dynion o grwpiau ethnig Du Affricanaidd (58 y cant), Du Arall (53 y cant) a Gwyn Arall (52 y cant) oedd fwyaf tebygol o weithio mewn swyddi lle nad oes angen llawer o sgiliau. I fenywod, y rhai mwyaf tebygol oedd Gwyn a Du Caribïaidd (71 y cant), Sipsiwn neu Deithwyr Gwyddelig (70 y cant) a Bangladeshi (69 y cant).

4.05 Canran y bobl cyflogedig mewn swyddi sgiliau isel, yn ôl grŵp ethnig, Cyfrifiad 2011

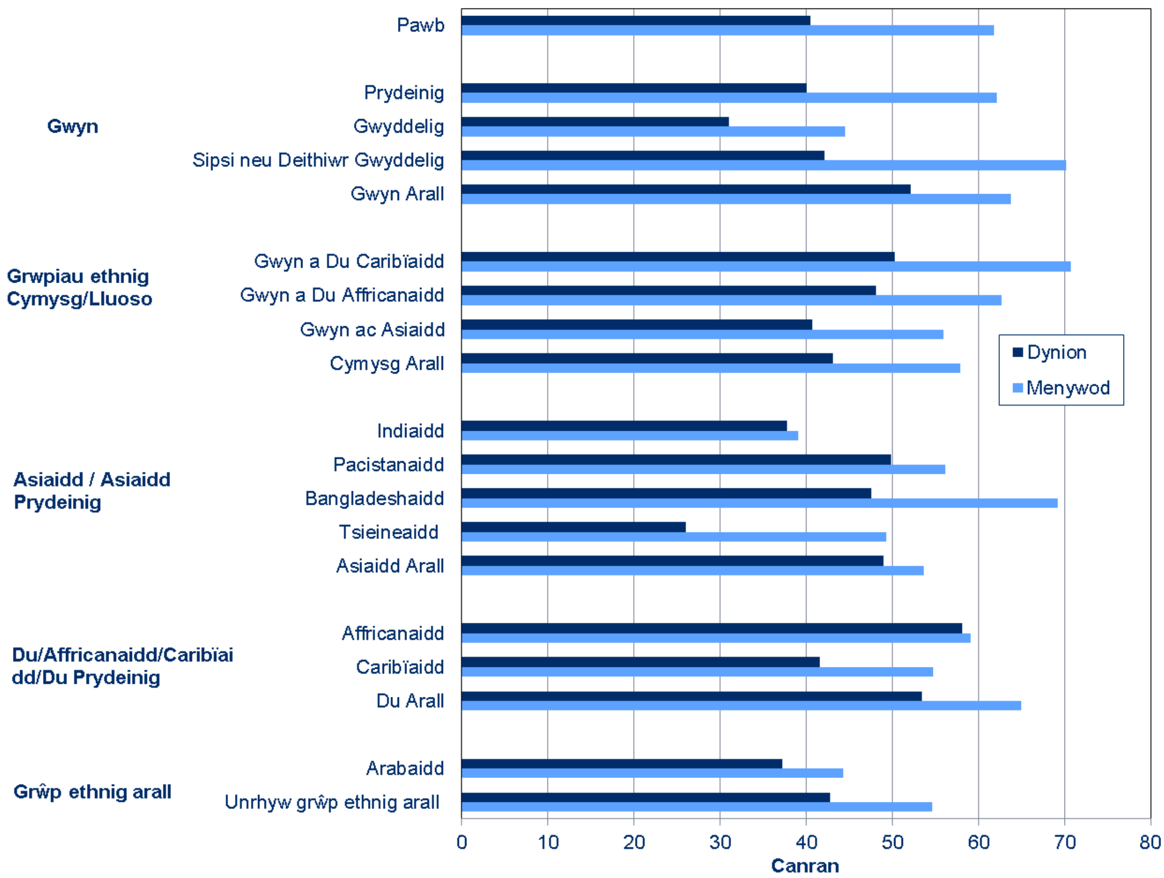

Ffynhonnell: Cyfrifiad 2011, Y Swyddfa Ystadegau Gwladol

Mae ethnigrwydd heb fod yn wyn yn gysylltiedig â mwy o debygolrwydd o dlodi incwm cymharol

Yn y cyfnod diweddaraf (cyfnod 5 mlynedd hyd at 2015-16), roedd plant ac oedolion oed gweithio a oedd yn byw mewn aelwydydd lle roedd y pen teulu yn dod o grŵp ethnig heb fod yn wyn, yn fwy tebygol o fod mewn tlodi incwm cymharol o'i gymharu â'r rheini lle roedd y pen teulu'n dod o grŵp ethnig gwyn - 29 y cant o blant yn byw mewn aelwydydd â'r pen teulu o gefndir gwyn o'i gymharu â 62 y cant mewn aelwydydd lle roedd y pen teulu o gefndir heb fod yn wyn; mae'r ffigurau cyfatebol ar gyfer oedolion oed gwaith yn 23 y cant o'i gymharu â 42 y cant.

Mae'r boblogaeth o bobl dduon a lleiafrifoedd ethnig wedi bod yn llai tebygol o ddweud eu bod yn teimlo eu bod yn perthyn i'r ardal leol na'r rhai sy'n ystyried eu hunain yn Wyn Prydeinig, er bod awgrym y gallai hyn fod yn newid

Tra bod data o 2012-2015 yn awgrymu mai ychydig o wahaniaeth oedd rhwng y rhai sy'n byw yng Nghymru sy'n ystyried eu hunain yn Wyn Prydeinig a'r rhai nad ydynt o safbwynt bodlonrwydd â bywyd a nifer o elfennau o 'ymdeimlad cymunedol', roedd canran uwch o'r rhai o'r grŵp Gwyn Prydeinig a oedd yn teimlo eu bod yn perthyn i'r ardal leol (81 y cant) o'i gymharu â'r rhai o'r holl grwpiau ethnig eraill (71 y cant). Mae'r data diweddaraf, ar gyfer 2016-17, yn awgrymu y gallai hyn fod yn newid er y bydd angen gwneud rhagor o ymchwil i weld a yw hyn yn wir.

Mae’r boblogaeth o bobl dduon a lleiafrifoedd ethnig yn dal wedi’u tangynrychioli mewn bywyd gwleidyddol lleol ac yn llai tebygol o bleidleisio mewn rhai etholiadau

O ran cymryd rhan mewn cynrychiolaeth gyhoeddus ac etholiadau, mae arolygon a gynhaliwyd yn dilyn refferenda ac etholiadau cenedlaethol yn rhoi darlun o’r sefyllfa. Mae data ar Etholiad Cyffredinol 2015 yn dangos mai ychydig o wahaniaeth oedd rhwng grwpiau Gwyn a grwpiau pobl dduon a lleiafrifoedd ethnig yn y ganran a bleidleisiodd. Ond, dywedodd canran is o rai o’r grwpiau pobl dduon a lleiafrifoedd ethnig nag o gefndiroedd Gwyn eu bod wedi pleidleisio yn etholiadau’r Cynulliad Cenedlaethol (50 y cant, o’i gymharu â 73 y cant o’r grŵp Gwyn) a refferendwm UE 2016 (74 y cant, o’i gymharu â 91 y cant o’r grŵp Gwyn)

Mae data o’r Arolwg Ymgeiswyr Llywodraeth Leol 2012 yn dangos bod lleiafrifoedd ethnig wedi’u tangynrychioli mewn llywodraeth leol gyda dim ond 0.6 y cant o gynghorwyr etholedig o gefndir lleiafrifoedd ethnig, a dim un ohonynt yn fenyw.

Bernir o hyd bod hil yn ffactor allweddol mewn bron i dri chwarter yr holl droseddau casineb, ac mae digwyddiadau hil a gofnodwyd wedi bod yn cynyddu

Barnwyd bod hil yn ffactor allweddol mewn 73 y cant o droseddau casineb a gofnodwyd yng Nghymru yn 2015/16; tra barnwyd bod cyfeiriadedd rhywiol yn ffactor allweddol mewn 15 y cant o droseddau o’r fath. Bu cynnydd yn yr achosion o hiliaeth yng Nghymru a gofnodwyd gan yr heddlu o 8 y cant rhwng 2015-16 a 2016-17. Roedd ymatebwyr o grwpiau lleiafrifoedd ethnig i’r arolwg Race Equality First 1.5 y cant yn fwy tebygol nag ymatebwyr gwyn o ystyried bod troseddau casineb yn cael effaith negyddol ar y gymuned.

Crefydd

Cristnogaeth yw’r grefydd fwyaf o hyd yng Nghymru yn ôl Cyfrifiad 2011, er bod y ganran wedi gostwng yn sylweddol ochr yn ochr â chynnydd sylweddol yn y rhai a gofnododd nad oedd ganddynt unrhyw grefydd ers 2001.

Roedd amrywiaeth ym mhroffil oed bob grŵp crefyddol. Roedd gan Gristnogion ac Iddewon boblogaeth llawer hŷn o’i gymharu â Chymru’n gyffredinol. Roedd gan Fwslimiaid boblogaeth llawer iau. Roedd gan y rhai a ddywedodd eu bod yn perthyn y grŵp crefyddol lleiafrifol ganran uwch o bobl yn y categori oed gweithio (16-64) ac roedd gan y rhai heb unrhyw grefydd boblogaeth llawer iau na’r cyfartaledd.

4.06 Dosbarthiad oedran yn ôl crefydd, Cyfrifiad 2011

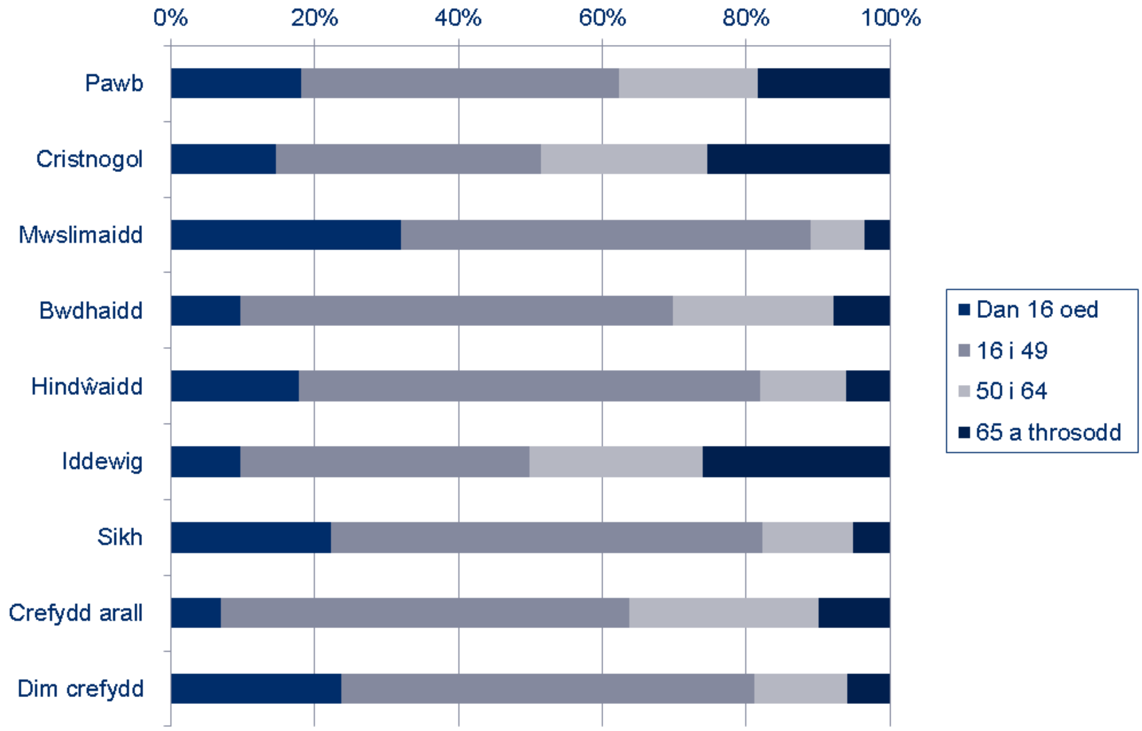

Ffynhonnell: Cyfrifiad 2011, Y Swyddfa Ystadegau Gwladol

Mae Mwslimiaid, Siciaid a’r rhai sy’n dweud nad oes ganddynt unrhyw grefydd yn fwy tebygol o fyw yn y rhannau mwyaf difreintiedig o Gymru, na’r bobl hynny a gofnododd grefydd arall (e.e. Cristnogion ac Iddewon)

Roedd dwy ran o dair (66 y cant) o Fwslimiaid a 56 y cant o Siciaid a’r rhai a ddywedodd nad oedd ganddynt unrhyw grefydd yn byw yn yr hanner mwyaf difreintiedig o Gymru yn 2011, o’i gymharu â 32 y cant o Iddewon.

Mae data Arolwg Cenedlaethol Cymru’n awgrymu bod ymdeimlad ychydig is o gymuned ymysg y rhai heb unrhyw grefydd o’i gymharu â’r rhai sy’n ystyried eu hunain yn Gristnogion neu â chrefydd arall. Hefyd mae lled awgrym fod y rhai sy’n ystyried eu hunain yn Gristnogion â lefelau ychydig uwch o deimlad a lles goddrychol bod y pethau y maent yn eu gwneud mewn bywyd yn werthfawr o’i gymharu â’r rhai a ddywedodd nad oedd ganddynt ddim crefydd. Gallai’r ddau ganlyniad hyn gael eu heffeithio gan broffiliau oed y grwpiau hyn (gyda’r boblogaeth sy’n ystyried ei hun yn Gristnogion ar y cyfan â phroffil oed hŷn nag eraill yn y boblogaeth).

O’r holl grwpiau crefyddol, gan yr Hindŵiaid oedd y ganran uchaf â chymhwyster ar lefel gradd (neu uwch) (58 y cant **â graddau) a gan y rhai a ddywedodd nad oedd ganddynt unrhyw grefydd oedd y ganran isaf â chymhwyster ar lefel gradd**

Y boblogaeth Gristnogol oedd â’r ganran uchaf o bobl heb unrhyw gymwysterau yn 2011. Ond, efallai mai’r rheswm rhannol am hyn yw ffactorau demograffig a’u poblogaeth hŷn, gan mai'r grŵp oedran mwyaf tebygol o fod heb unrhyw gymwysterau oedd y rheini dros 65 oed. Grwpiau crefyddol lleiafrifol oedd â’r ganran isaf o bobl heb unrhyw gymwysterau.

O edrych ar y cymwysterau uchaf a gyflawnwyd, gan y rhai o grwpiau crefyddol lleiafrifol mae’r ganran uchaf o bobl sydd wedi ennill cymhwyster ar lefel gradd neu uwch (Lefel 4), yn cynnwys 58 y cant o Hindŵiaid. Gan y rhai a ddywedodd nad oes ganddynt unrhyw grefydd mae’r ganran isaf o bobl â chymwysterau ar lefel gradd a’r ganran uchaf o bobl â 1 i 4 TGAU fel eu cymwysterau uchaf (Lefel 1).

Hindŵiaid oedd â’r gyfradd uchaf o weithgarwch economaidd a Christnogion oedd â’r gyfradd isaf o weithgarwch economaidd. Ym mhob grŵp crefyddol roedd gan ddynion gyfraddau uwch o weithgarwch economaidd na menywod, roedd hyn yn fwyaf amlwg yn y boblogaeth Fwslimaidd.

Ac eithrio myfyrwyr, yn 2011, Hindŵiaid oedd â’r gyfradd uchaf o weithgarwch economaidd a Christnogion oedd â’r gyfradd isaf o weithgarwch economaidd. Ym mhob crefydd, pan oedd gweithgarwch economaidd wedi’i rannu yn ôl rhywedd, roedd gan y dynion gyfraddau uwch na menywod. Roedd hyn yn fwyaf amlwg yn y boblogaeth Fwslimaidd, gyda 39 pwynt canran o wahaniaeth rhwng gweithgarwch economaidd gwrywod a benywod yn y boblogaeth Fwslimaidd. O fewn poblogaeth anweithgarwch economaidd, roedd gwahaniaethau amlwg rhwng y ddau ryw o ran y rhesymau y tu ôl i’r anweithgarwch. Yn benodol, menywod yn bennaf oedd y rhai a oedd yn gofalu am y cartref neu’r teulu, a gwrywod yn bennaf oedd y rhai a ddywedodd eu bod naill ai’n sâl yn y tymor hir neu’n anabl. Roedd hyn yn arbennig o amlwg yn y boblogaeth Fwslimaidd.

Mae pobl o rai grwpiau crefyddol yn cymryd mwy o ran mewn chwaraeon, er y gallai hyn ddeillio o wahanol broffiliau oed.

Mae rhai gwahaniaethau yn y graddau y mae rhai mewn gwahanol grwpiau crefyddol neu ddim grŵp crefyddol yn cymryd rhan mewn chwaraeon er bod y rhain yn debygol o gael eu heffeithio gan broffil oed y gwahanol grwpiau. Mae arolwg Oedolion Egnïol 2014 yn rhoi adroddiad am unrhyw gyfranogiad mewn chwaraeon yn y pedair wythnos flaenorol. O’r pedwar grŵp lle mae data ar gael, mae’r grŵp sy’n ystyried eu hunain yn Gristnogion â chyfradd cyfranogiad is na’r cyfartaledd (67.8 y cant) tra bod y tri grŵp arall â chyfraddau uwch na chyfartaledd Cymru (72.0 y cant): dim crefydd neu agnostig (77.4 y cant), Mwslimiaid (75.9 y cant) ac ‘Unrhyw grefydd arall’ (79.8 y cant).

Hunaniaeth rywiol

Mae’r amcangyfrifon swyddogol diweddaraf o’r boblogaeth yng Nghymru sy’n ystyried eu hunain yn lesbiaidd, hoyw neu ddeurywiol yn amrywio o 1.2 y cant i 1.8 y cant o’r boblogaeth. Mae data cyfyngedig ar gael am brofiad y boblogaeth o bobl Lesbiaidd, Hoyw, a Ddeurywiol yng Nghymru. Ond, mae Arolwg Cenedlaethol diweddaraf Cymru (2016-17) yn awgrymu rhywfaint o wahaniaeth mewn lles personol rhwng y rheini nad ydynt yn ystyried eu hunain yn heterorywiol, o’i gymharu â'r rheini sy’n ystyried eu hunain yn heterorywiol. Mae sgorau cymedrig is ar gyfer:

- teimlo’n hapus ddoe (7.2 o’i gymharu â 7.6)
- bodlonrwydd â bywyd (7.5 o’i gymharu â 7.8)
- theimladau bod pethau a wneir mewn bywyd yn werthfawr (7.7 o’i gymharu â 8.0)

Mae’r canlyniadau hyn yn gyson â'r canlyniadau ar gyfer y DU drwyddi draw ar les personol lle roedd y rheini sy’n ystyried eu hunain yn heterorywiol neu’n strêt yn tueddu i gofnodi’r lefelau lles cyfartalog uchaf ar draws y pedwar mesur lles personol.

Mae data Arolwg Cenedlaethol Cymru hefyd yn awgrymu bod yr ymdeimlad o gymuned ychydig yn is ymysg y rhai nad ydynt yn ystyried eu hunain yn heterorywiol o’i gymharu â’r rhai sy’n ystyried eu hunain yn heterorywiol.

Mae data ar droseddau casineb a ysgogwyd gan gyfeiriadedd rhywiol yn dangos bod y troseddau casineb hyn yn fwy tebygol o gynnwys troseddau fel trais yn erbyn yr unigolyn nag ar gyfer troseddau casineb yn gyffredinol, a gyda’r ganran uchaf o droseddau yn cynnwys anafiadau (Swyddfa Gartref, 2016). Mae tystiolaeth hefyd i awgrymu bod pobl Lesbiaidd, Hoyw, a Ddeurywiol yn fwy tebygol na phobl heterorywiol o ddioddef trosedd (o unrhyw fath) (Hudson-Sharp and Metcalf, 2016: 37).

Mae’r data cyfyngedig sydd ar gael ar brofiad y boblogaeth drawsryweddol yng Nghymru braidd yn hen ac mae’n annhebygol ei fod yn cynrychioli'u profiad ar hyn o bryd. Bydd adroddiadau yn y dyfodol yn ceisio cynnwys unrhyw ymchwil pellach a fydd yn cael ei ddarparu.

Anabledd

Mae bodlonrwydd â bywyd yn gyffredinol is ar gyfer pobl ag anableddau na’r rhai heb anableddau.

Mae data Arolwg Cenedlaethol Cymru (2016-17) yn dangos bod bodlonrwydd â bywyd yn gyffredinol is ar gyfer pobl ag anableddau (sgôr cymedrig 7.1) na’r rhai heb anableddau (8.0)

Gall bod ag anabledd neu salwch cyfyngol tymor hir gael effaith negyddol ar deimlad pobl o ddiogelwch yn eu hardal a’u hymdeimlad o gymuned.

Mae bod ag anabledd neu salwch cyfyngol tymor hir yn un o’r ffactorau hynny sy’n gallu cael effaith negyddol ar ymdeimlad pobl o gymuned (teimlad o berthyn i’r ardal leol; bod pobl yn yr ardal o wahanol gefndiroedd yn cyd-dynnu’n dda; a bod pobl yn yr ardal yn trin ei gilydd â pharch).

Hefyd, mae canlyniadau'r Arolwg Cenedlaethol diweddaraf yn awgrymu bod y rhai â salwch cyfyngol tymor hir yn teimlo’n llai diogel na’r rhai heb salwch o’r fath. Dywedodd canrannau uwch o’r rhai â salwch cyfyngol tymor hir eu bod yn teimlo’n anniogel gartref ar ôl iddi nosi (5 y cant, o’i gymharu â 2 y cant o’r rhai heb salwch o’r fath), wrth gerdded yn yr ardal leol (27 y cant, o’i gymharu â 17 y cant) ac wrth deithio ar gludiant cyhoeddus (31 y cant, o’i gymharu â 16 y cant).

I Gymru a Lloegr gyda’i gilydd, yn 2015-16 roedd menywod a dynion â salwch cyfyngol tymor hir neu anabledd yn fwy tebygol o ddioddef cam-drin domestig yn ystod y flwyddyn ddiwethaf (15.7 y cant a 7.3 y cant yn y drefn honno), o’i gymharu â rhai heb salwch cyfyngol tymor hir neu anabledd (6.2 y cant a 3.9 y cant yn y drefn honno).

Tra bod bwlch o hyd mewn cyrhaeddiad addysgol rhwng plant ag Anghenion Addysgol Arbennig a phlant eraill, sy’n ehangu gydag oed, mae perfformiad disgyblion ag anghenion addysgol arbennig wedi gwella’n gyson yn y blynyddoedd diwethaf.

Gall Anghenion Addysgol Arbennig (AAA) ddeillio o anawsterau corfforol neu feddygol, neu nam ar y synhwyrau. Yn Ionawr 2016, roedd gan 22.5 y cant o ddisgyblion mewn ysgolion a gynhelir yng Nghymru AAA, ac roedd gan 11.8 y cant ohonynt ddatganiad AAA (2.7 y cant o’r holl ddisgyblion mewn ysgolion a gynhelir)

Yng Nghyfnod Allweddol 4, llwyddodd 23.3 y cant o ddisgyblion ag AAA i gyflawni’r mesur lefel 2 cynhwysol (5 A*-C TGAU neu gyfatebol yn cynnwys Saesneg neu Gymraeg iaith gyntaf a Mathemateg), o’i gymharu â 58.9 y cant ar gyfer yr holl ddisgyblion.

Yn 2015, nid oedd gan 20 y cant o’r boblogaeth anabl oed gwaith yng Nghymru unrhyw gymwysterau o’i gymharu â 7 y cant o'r boblogaeth oed gweithio nad oedd yn anabl. Hefyd, roedd pobl ag anableddau yn llai tebygol o fod â chymhwyster lefel gradd: roedd gan 25 y cant o’r boblogaeth anabl oed gweithio gymwysterau ar lefel 4 neu uwch o’i gymharu â 41 y cant o’r boblogaeth oed gweithio nad oedd yn anabl.

Mae byw gydag unigolyn sydd ag anabledd yn gwneud tlodi incwm cymharol yn fwy tebygol i blant a phobl oed gwaith

Yn y cyfnod diweddaraf (2013-14 i 2015-16), roedd 36 y cant o blant a oedd yn byw mewn cartref lle roedd rhywun ag anabledd yn byw mewn tlodi incwm cymharol o’i gymharu â 27 y cant mewn cartrefi lle nad oedd neb yn anabl.

Roedd 35 y cant o oedolion oedran gweithio a oedd yn byw mewn cartref lle roedd rhywun ag anabledd yn byw mewn tlodi incwm cymharol o’i gymharu â 19 y cant o'r rheini a oedd yn byw mewn cartref lle nad oedd neb yn anabl.

Ond, roedd y risg i bensiynwr yn byw mewn cartref mewn tlodi incwm cymharol yr un fath ni waeth a oedd rhywun anabl yn byw yn ei gartref neu beidio.

Mae pobl ag anableddau neu salwch tymor hir yn llai tebygol o gymryd rhan mewn celfyddydau a chwaraeon

Adroddwyd yn Arolwg Cenedlaethol Cymru yn 2016-17 fod cyfran is o bobl â phroblem iechyd neu salwch cyfyngus hirdymor wedi ymweld â digwyddiad celfyddydol yn ystod y 12 mis blaenorol (50 y cant o’i gymharu â 64 y cant ar gyfer pobl heb salwch cyfyngus). Roedd y gyfran a oedd wedi cyfrannu at ddigwyddiad celfyddydol hefyd yn is, 23 y cant o’i gymharu â 31 y cant ar gyfer y rhieni heb salwch cyfyngus.

Mae cymryd rhan mewn chwaraeon hefyd yn is i’r rhai â salwch neu gyflwr meddyliol neu gorfforol hirdymor. Canfu Arolwg Cenedlaethol Cymru fod y grŵp hwn yn llai tebygol o fod wedi cymryd rhan mewn unrhyw chwaraeon yn ystod y 4 wythnos flaenorol (38 y cant, o’i gymharu â 69 y cant), bod yn aelod o glwb chwaraeon (16 y cant, o’i gymharu â 27 y cant), ac yn hyfforddwr/gwirfoddolwr (7 y cant, o’i gymharu â 12 y cant).

Mae’r un tueddiad i'w weld ymysg plant ysgol I’r rhai sydd ag unrhyw anabledd neu nam, roedd cyfraddau cyfranogiad mewn chwaraeon o leiaf dair gwaith yr wythnos (40 y cant) a

mwynhau chwaraeon allgwricwlaidd (45 y cant) yn is nag i'r rhai heb unrhyw anabledd neu nam (49 y cant a 54 y cant yn y drefn honno).

Statws Priodasol

Roedd Cyfrifiad 2011 yn dangos bod mwyafrif cartrefi Cymru (62.8 y cant) yn gartrefi un teulu; roedd 30.8 y cant yn gartrefi un person, a 6.5 y cant yn fathau eraill o gartref. O'r cartrefi un teulu, roedd ychydig dros hanner (52.3 y cant) yn gartrefi a oedd yn cynnwys cwpl priod neu gwpl mewn partneriaeth sifil, roedd 15.4 y cant yn gartrefi a oedd yn cynnwys cwpl yn cyd-fyw ac roedd 18.1 y cant yn gartrefi unig riant.

Mae bod yn briod neu mewn partneriaeth sifil yn gallu bod yn dda i'ch lles

Mae canlyniadau Arolwg Cenedlaethol Cymru ar gyfer 2016-17 yn dangos cyfran uwch o'r boblogaeth briod yn nodi 'boddhad mawr â bywyd', gan deimlo bod y pethau y maent yn ei wneud mewn bywyd yn werthfawr, a hapusrwydd o'i gymharu â'r rheini nad ydynt erioed wedi priodi, wedi gwahanu, wedi ysgaru neu'n weddw. Y rheini sydd wedi gwahanu neu wedi ysgaru sydd fwyaf tebygol o ddweud eu bod yn teimlo'n unig.

4.07 Llesiant - Boddhad cyffredinol â bywyd (graddfa 0-10), 2016-17

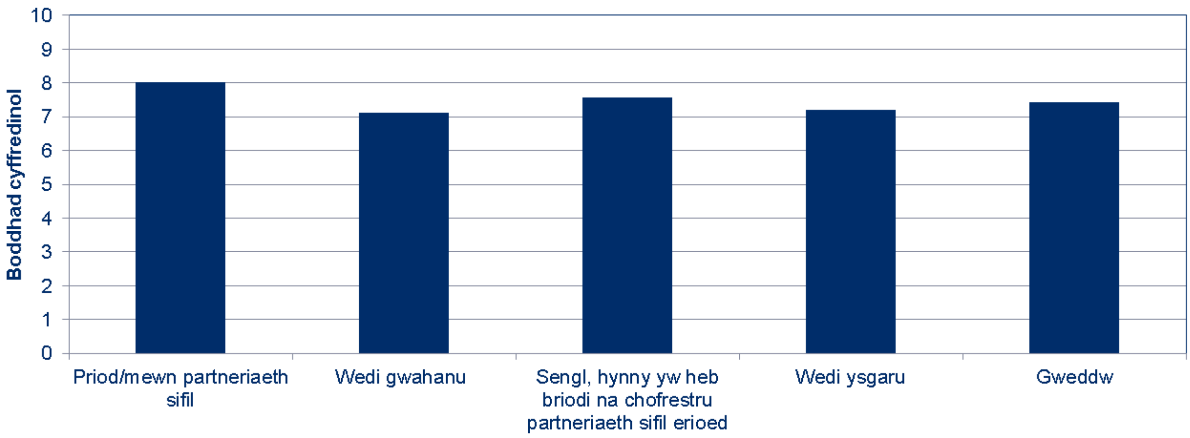

Ffynhonnell: Arolwg Cenedlaethol Cymru, 2016-17

Mae gan y rheini sydd wedi priodi neu sy'n weddw ymdeimlad cryfach o gymuned na'r rheini sydd erioed wedi priodi neu sydd wedi gwahanu neu wedi ysgaru

Mae'r rheini sydd wedi priodi neu sy'n weddw yng Nghymru yn fwy tebygol o ddweud eu bod yn perthyn i ardal leol (77 y cant ac 82 y cant) o'i gymharu â'r rheini nad ydynt erioed wedi priodi neu sydd wedi gwahanu (63 y cant) neu wedi ysgaru (69 y cant). Mae'r rheini sydd wedi priodi neu sy'n weddw hefyd yn fwy tebygol o gytuno bod pobl o gefndiroedd gwahanol yn cyd-dynnu'n dda â'i gilydd, bod pobl yn yr ardal yn trin ei gilydd â pharch ac ag urddas, bod pobl ar gael y gallant ddibynnu arnynt pan fydd ganddynt broblemau. Pobl weddw yw'r rhai mwyaf tebygol o ddweud y gellir ymddiried yn y rhan fwyaf o bobl, tra mai'r rheini sydd wedi gwahanu neu wedi ysgaru yw'r lleiaf tebygol o ddweud hynny. O'r hynny sydd wedi priodi neu sy'n weddw, mae cyfran uwch yn bobl hyn felly efallai bod y gwahaniaethau hynny yn berthnasol yn gymaint gydag oed a statws priod.

Mae cyfran uwch o'r rheini sydd wedi priodi yn gwirfoddoli (yn ffurfiol neu'n anffurfiol) na grwpiau poblogaeth eraill.

Mae'r rheini sydd wedi ysgaru, wedi gwahanu neu sydd erioed wedi priodi yn fwy tebygol o'i chael hi'n anodd yn ariannol

O'i gymharu â bod yn briod neu'n weddw, mae'r ffaith fod rhywun wedi gwahanu neu wedi ysgaru yn un o'r ffactorau hynny y gellir ei gysylltu ag amddifadedd materol. Yn 2016-17, roedd 25 y cant o oedolion a oedd wedi ysgaru a 22 y cant o'r rheini a oedd wedi gwahanu (ond yn dal yn briod yn gyfreithlon) yn wynebu amddifadedd materol o'i gymharu â 9 y cant o'r rheini a oedd yn briod neu'n weddw. Pan ofynnwyd am fater ymdopi â thalu biliau, y grwpiau a oedd fwyaf tebygol o gael hyn yn anodd oedd y rheini a oedd wedi gwahanu, wedi ysgaru neu erioed heb briodi. Y grwpiau hyn hefyd yw'r mwyaf tebygol o ddweud eu bod wedi defnyddio gwasanaethau banc bwyd neu gyngor am ddyledion yn ystod y flwyddyn ddiwethaf.

Roedd dadansoddiad 2013-15 o batrymau cyflogaeth yn dangos bod y gyfradd gyflogaeth yn uwch ar gyfer y boblogaeth oedran gweithio ymysg y rheini sy'n briod (ac yn byw gyda chymar) (77 y cant) a'r rheini sydd wedi bod mewn partneriaeth sifil (87 y cant) na'r gyfradd gyffredinol (74 y cant), tra oedd y gyfradd gyflogaeth ar gyfer pobl sengl (a'r rheini nad oeddynt erioed wedi priodi) ychydig yn is (72 y cant).

Mae perthynas yn chwalu yn un o'r prif resymau sy'n cael ei grybwyll am gartrefi'n cael eu bygwth â digartrefedd neu am fod yn ddigartref. Yn 2015-16, roedd 'perthynas â phartner yn chwalu' yn cael ei nodi fel y prif reswm dros wynebu bygythiad o ddigartrefedd mewn 13 y cant o achosion; nodwyd y rheswm hwn mewn 21 y cant o achosion lle yr aseswyd bod teulu yn gymwys, yn ddigartref a bod dyletswydd i'w helpu; ac mewn 22 o achosion lle roedd y teulu yn gymwys, yn anfwriadol ddigartref ac mewn angen a oedd yn flaenoriaeth.

Roedd 83 y cant o'r holl gartrefi a aseswyd yn gymwys, yn anfwriadol ddigartref ac mewn angen a oedd yn flaenoriaeth yn 2015-16 yn gartrefi unig rieni (gyda phlant dibynnol) ac un person. Mae'r mathau hyn o gartrefi wedi'u gorgynrychioli'n sylweddol o'i gymharu â'u cyfran o'r boblogaeth cartrefi (fel y nodwyd yng Nghyfrifiad 2011). Roedd 33.6 y cant o achosion o ddigartrefedd yn gartrefi un rhiant (gyda phlant dibynnol) o'i gymharu â 7.5 y cant o'r boblogaeth cartrefi yn 2011; roedd 49.3 y cant o achosion yn gartrefi un person o'i gymharu â 30.8 y cant o'r boblogaeth cartrefi yn 2011.

Mae'r rheini sydd wedi gwahanu neu wedi ysgaru yn fwy tebygol o ddweud eu bod wedi profi cam-drin domestig na'r rheini sy'n briod.

Mae canran y menywod a brofodd gam-drin domestig yn y flwyddyn flaenorol yn amrywio yn ôl statws priodasol, fel y dangoswyd mewn data o Arolwg Troseddu Cymru a Lloegr 2014/15. I Gymru a Lloegr gyda'i gilydd, gwelwyd bod y canrannau uchaf ymysg menywod wedi gwahanu (19.8 y cant) a menywod wedi ysgaru /â phartneriaeth wedi'i diddymu'n gyfreithlon (18.7 y cant), o'i gymharu â'r ganran isaf (3.6 y cant) ar gyfer menywod priod neu fenywod mewn partneriaeth sifil. Roedd canran y dynion a oedd yn profi cam-drin domestig yn amrywio yn ôl statws priodasol mewn ffordd debyg, ond bod y cyfrannau'n is ymhob categori. Roedd yn amrywio o 9.4 y cant o ddynion wedi gwahanu i 2.4 y cant o ddynion priod neu mewn partneriaeth sifil.

Cymru o gymunedau cydlynus

Y nod: Cymunedau atyniadol, hyfyw a diogel sydd â chysylltiadau da.

Pa gynnydd a wnaed tuag at nod 'Cymru o gymunedau cydlynus' hyd yma?

Cydlyniant cymunedol

Y dangosydd cenedlaethol yn y cyswllt hwn yw canran y bobl a oedd yn cytuno â thri datganiad am eu hardal leol: eu bod yn perthyn i'w hardal leol; bod yr ardal leol yn rhywle lle mae pobl o wahanol gefndiroedd yn dod ymlaen yn dda gyda'i gilydd; a bod pobl yn yr ardal yn eu trin ei gilydd â pharch. Yn 2016-17, roedd 50 y cant o'r bobl yn cytuno â phob un o'r tri datganiad, tra bo tua 70 y cant yn cytuno ag unrhyw un o'r datganiadau.

5.01 Canran y bobl sy'n cytuno â datganiadau am eu hardal leol, 2016-17

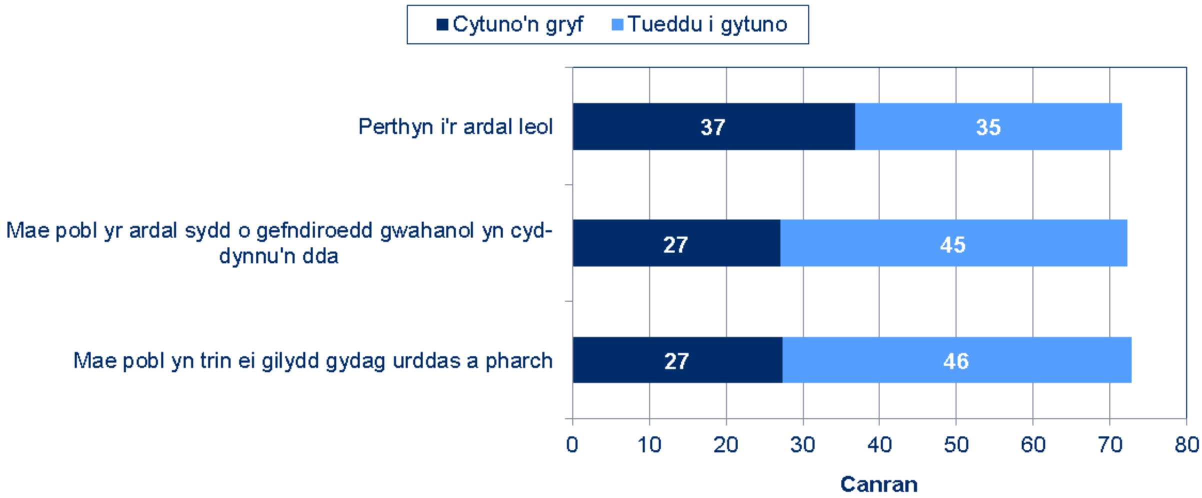

Ffynhonnell: Arolwg Cenedlaethol Cymru, 2016-17

Oherwydd newidiadau i'r Arolwg Cenedlaethol yn 2016-17, nid oes modd cymharu'n uniongyrchol â data o flynyddoedd blaenorol. Mae ffigurau 2012-13 i 2014-15 yn awgrymu bod tuedd gyffredinol am i fyny dros y cyfnod, er nad yw'r gyfres amser yn ddigon hir i ganfod tuedd yn gywir. Drwy gydol y cyfnod, roedd pobl yn cytuno'n gryfach eu bod yn teimlo'u bod yn perthyn i'r ardal leol (roedd 37 y cant yn cytuno'n gryf a 35 y cant yn tueddu i gytuno yn 2016-17) na'u bod yn teimlo bod pobl o wahanol gefndiroedd yn dod ymlaen yn dda gyda'i gilydd neu fod pobl yn eu trin ei gilydd â pharch (roedd 27 y cant yn cytuno'n gryf a thua 45 y cant yn tueddu i gytuno yn 2016-17, yn y ddau achos).

5.02 Canran y bobl sy'n cytuno â datganiadau am eu hardal leol 2012-13 i 2014-15

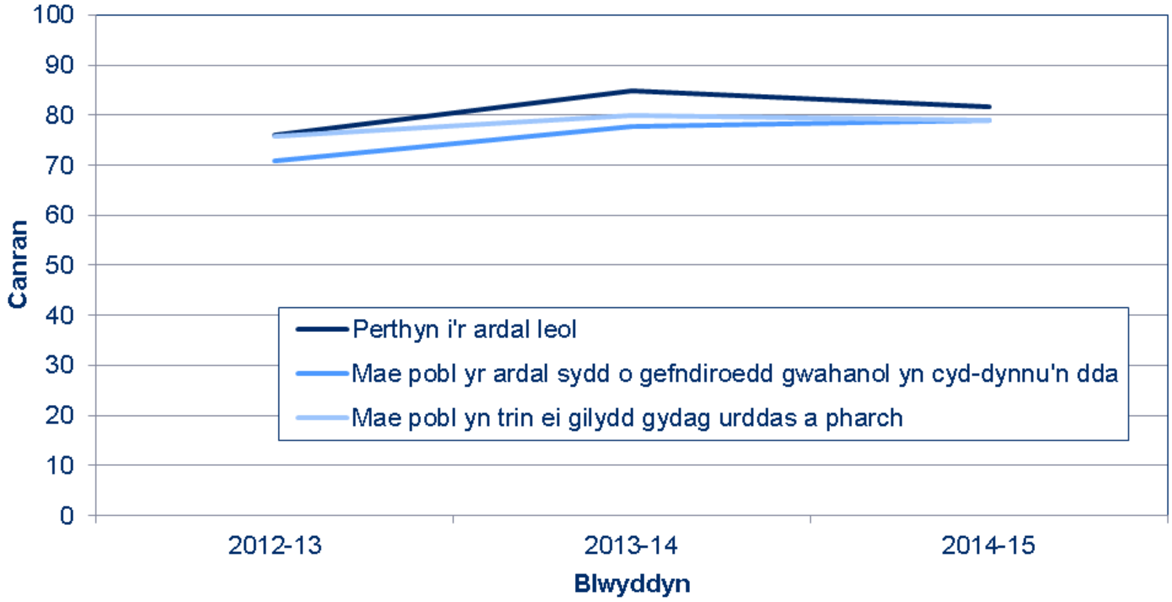

Ffynhonnell: Arolwg Cenedlaethol Cymru

Dangosodd dadansoddiad manwl o ganlyniadau 2013-14, ar ôl rheoli'r canlyniadau er mwyn ystyried amrywiaeth eang o ffactorau eraill, fod pobl yn fwy tebygol o fod ag ymdeimlad cryf o gymuned os ydynt:

- yn dod o ardal wledig
- yn hŷn
- yn fodlon iawn ar fywyd ar y cyfan
- yn siarad Cymraeg
- yn berchen-feddianwyr
- heb anabledd nac afiechyd hirdymor cyfyngol

Mae'r awdurdod lleol y mae pobl yn byw ynddo'n gwneud gwahaniaeth hefyd; er enghraifft, roedd pobl sy'n byw yn Sir Benfro'n fwy tebygol o fod ag ymdeimlad cryf o gymuned na phobl yn Rhondda Cynon Taf.

Un o'r ffactorau a nodwyd yn y dadansoddiad oedd 'Siarad Cymraeg', a dangosodd cyfrifiad 2011 ostyngiad yn nifer yr ardaloedd bychan lle y gallai'r mwyafrif - naill ai 50 y cant neu fwy neu 70 y cant neu fwy - o'r boblogaeth siarad Cymraeg.

Bydd dadansoddiad manwl tebyg o ganlyniadau 2016-17 yn cael ei gyhoeddi yn 2018, ond gan ystyried hefyd fesuriadau newydd a gasglwyd yn 2016-17 am y tro cyntaf. Fel rhan o'r dull o fesur unigrwydd, nododd 84 y cant o'r bobl fod llawer o bobl y gallent ymddiried ynddynt yn gyfan gwbl. Dull mesur mwy cyffredinol yw'r ffaith mai 6.1 allan o 10 oedd sgôr gyfartalog y cwestiwn 'Fyddech chi'n dweud ei bod yn bosibl ymddiried yn y rhan fwyaf o bobl?'.

Digartrefedd

Fesul 10,000 o aelwydydd yng Nghymru, roedd 43 o aelwydydd wedi cysylltu â'u hawdurdod lleol i gael cymorth gyda thai ac wedi'u hatal rhag dod yn ddigartref am o leiaf 6 mis. Nid yw'r ffigurau hyn yn cynnwys nifer y bobl yr amcangyfrifwyd eu bod yn cysgu ar y stryd. Amcangyfrifwyd mai ychydig dros 300 o bobl ledled Cymru a oedd yn cysgu ar y stryd ym mis Tachwedd 2016, ac yng Nghaerdydd a Wrecsam y cafwyd y niferoedd mwyaf.

Teimlo'n ddiogel

Y dangosydd cenedlaethol yn y cyswllt hwn yw canran y bobl a oedd yn cytuno â phedwar datganiad ynghylch teimlo'n ddiogel ar ôl iddi dywyllu: yn y cartref, yn cerdded yn eu hardal leol, wrth deithio ar drafnidiaeth gyhoeddus, neu wrth deithio mewn car. Yn 2016-17, roedd 73 y cant o'r bobl yn teimlo'n ddiogel ym mhob un o'r pedair sefyllfa hyn. Roedd tua 80 y cant yn teimlo'n ddiogel wrth gerdded yn yr ardal leol neu wrth deithio ar drafnidiaeth gyhoeddus, tra bo 97 y cant o'r bobl yn teimlo'n ddiogel gartref ac wrth deithio mewn car. O ran bod gartref neu deithio mewn car, roedd mwyafrif llethol y bobl a oedd yn teimlo'n ddiogel yn teimlo'n ddiogel iawn, tra bo cynifer o bobl, neu fwy, yn teimlo'n eithaf diogel wrth gerdded yn yr ardal leol neu wrth deithio ar drafnidiaeth gyhoeddus ag a deimlai'n ddiogel iawn wrth wneud hynny.

5.03 Canran y bobl sy'n cytuno â datganiadau am deimlo'n ddiogel ar ôl iddi dywyllu, 2016-17

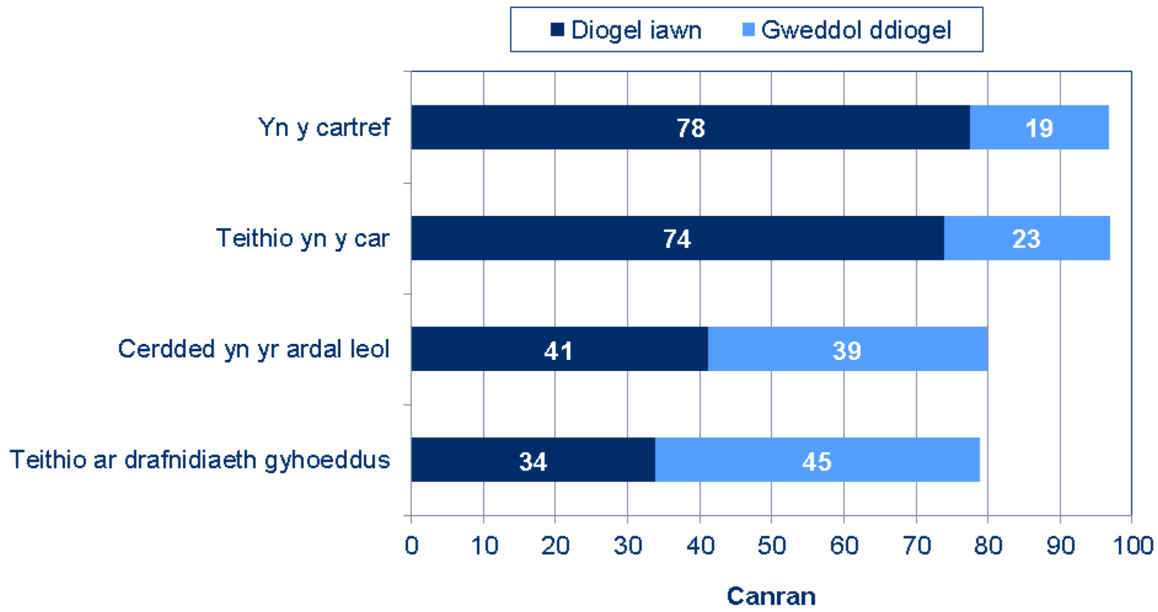

Ffynhonnell: Arolwg Cenedlaethol Cymru, 2016-17

Yn 2016-17 y dechreuwyd casglu data ynghylch teimlo'n ddiogel wrth deithio mewn car. Cafodd ffigurau ynglŷn â theimlo'n ddiogel yn y cartref, wrth gerdded yn yr ardal leol neu wrth deithio ar drafnidiaeth gyhoeddus wedi iddi dywyllu eu casglu yn 2012-13 a 2013-14, ac ni fu dim newid amlwg yn y canlyniadau. Yn 2012-13, roedd 58 y cant o'r bobl yn teimlo'n ddiogel wrth gerdded yng nghanol y dref neu'r ddinas agosaf.

Dangosodd dadansoddiad manwl o ganlyniadau 2013-14, ar ôl rheoli'r canlyniadau er mwyn ystyried amrywiaeth eang o ffactorau eraill, fod pobl yn fwy tebygol o deimlo'n ddiogel os ydynt:

- yn wrywod
- mewn iechyd da
- heb unrhyw anabledd nac afiechyd hirdymor cyfyngol
- heb grefydd
- yn byw mewn ardal wledig
- wedi'u haddysgu i lefel gradd neu uwch
- o dan 70 oed
- â bodlonrwydd canolig neu uchel ar fywyd
- yn teimlo'u bod yn perthyn i'r ardal leol
- yn byw yn y cymunedau mwyaf diogel (a fesurwyd ar sail lefelau cofnodedig o fyrgleriaeth, troseddau treisgar, lladrad, difrod troseddol, ymddygiad gwrthgymdeithasol a thân)
- yn cytuno nad oes graffiti na fandaliaeth yn yr ardal leol

Ar wahân i nodweddion personol, mae ymdeimlad o gymuned yn agwedd bwysig yn hyn o beth ac felly mae cysylltiadau cryf â'r dulliau o fesur cydlyniant cymunedol. Mae materion sy'n ymwneud â throseddau yn bwysig hefyd, ac mae Arolwg Troseddu Cymru a Lloegr yn casglu data ynghylch profiad pobl o droseddau yn ogystal â'u canfyddiad o droseddau ac ymddygiad gwrthgymdeithasol. Er bod y data ynglŷn â phrofi troseddau yng Nghymru yn dangos y bu gostyngiad diweddar yn nifer y digwyddiadau treisgar a brofwyd gan oedolion, mae'r data ynglŷn â chanfyddiadau pobl yn dangos bod canran y bobl sy'n credu bod troseddau ar gynnydd (yn lleol ac yn genedlaethol) yn codi; roedd 11 y cant o'r ymatebwyr yn 2016-17 yn credu bod troseddu ar gynnydd yn lleol, ac roedd 37 y cant yn credu bod troseddu ar gynnydd ar lefel genedlaethol.

Fodd bynnag, bu gostyngiad yng nghanran y bobl yng Nghymru sydd â chanfyddiad bod problem yn eu hardal leol o ran:

- fandaliaeth a graffiti
- pobl yn defnyddio cyffuriau neu'n masnachu ynddynt
- plant yn eu harddegau'n loetran
- pobl yn meddwi neu'n codi twrw
- ymddygiad gwrthgymdeithasol

Mae ansawdd y data am droseddau a gofnodir gan yr heddlu wedi cael llawer o sylw dros y blynyddoedd diwethaf, a hynny wedi nifer o arolygiadau ac ymchwiliadau. O ganlyniad, cyflwynwyd arferion cofnodi gwell, ac mae angen cadw hynny mewn cof wrth ystyried y data am droseddau a gofnodir gan yr heddlu. Yn ogystal, gall rhywfaint o'r cynnydd yn nifer y rhai sy'n rhoi gwybod am droseddau fod i'w briodoli i'r ffaith bod dioddefwyr troseddau yn fwy parod i roi gwybod amdanynt. Wedi dweud hynny, mae'r data diweddaraf ynglŷn â'r sefyllfa yng Nghymru yn dangos y bu cynnydd o 9 y cant yng nghyfanswm y troseddau yn 2016-17, ac y bu cynnydd cyflymach mewn rhai troseddau penodol nag eraill: cafwyd cynnydd o 21 y cant mewn trais yn erbyn y person, cynnydd o 21 y cant mewn troseddau rhyw, cynnydd o

31 y cant mewn troseddau yn erbyn y drefn gyhoeddus, a chynnydd o 28 y cant mewn troseddau amrywiol yn erbyn y gymdeithas.

Bodlonrwydd ar yr ardal leol o ran bod yn lle i fyw

Ar y cyfan, yn ôl Arolwg Cenedlaethol 2016-17, mae 85 y cant o'r bobl yn teimlo'n fodlon ar eu hardal leol o ran bod yn lle i fyw. Mae cryn amrywiad y tu mewn i'r ffigur hwn ledled Cymru: mae 66 y cant yn fodlon ar eu hardal leol ym Mlaenau Gwent, a 95 y cant yng Ngheredigion. Fodd bynnag, mae dadansoddiad manwl o ddata'r arolwg yn dangos bod gwahaniaethau daearyddol wedi'u sbarduno gan wahaniaethau cyfansoddiadol yn aml (e.e. statws cyflogaeth, iechyd, ac yn y blaen), yn hytrach nag amodau lleol penodol. Bydd dadansoddiad manwl pellach o'r dangosydd hwn yn cael ei gyhoeddi yn 2018.

Gwirfoddoli

Dangoswyd bod rhyngweithiadau cymdeithasol o fudd i lesiant personol, ac mae gwirfoddoli'n agwedd ar ryngweithio cymdeithasol y profwyd ei fod yn creu manteision o ran iechyd a llesiant.

Yn 2016-17, mae canlyniadau'r Arolwg Cenedlaethol yn dangos bod 28 y cant o'r bobl yng Nghymru yn gwirfoddoli. Roedd pobl yn gwirfoddoli amlaf i elusennau a chlybiau chwaraeon.

5.04 Canran y bobl sy'n gwirfoddoli yn ôl y math o sefydliad, 2016-17

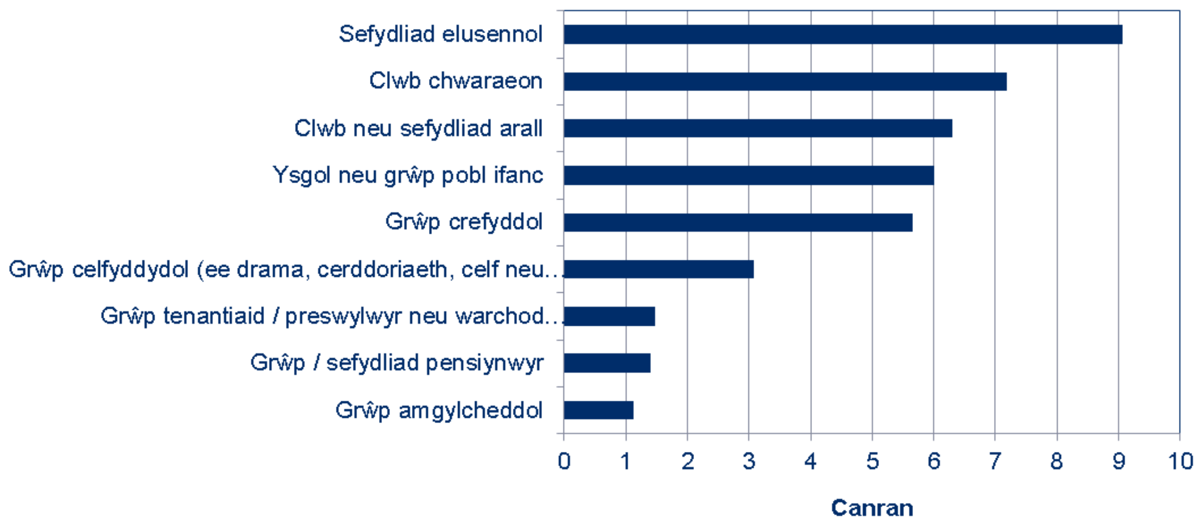

Ffynhonnell: Arolwg Cenedlaethol Cymru, 2016-17

Er nad oes cyfres amser i Gymru hyd yma, mae data diweddar ynglŷn â'r DU yn ei chyfanrwydd yn dangos cynnydd mewn gwirfoddoli (mae'r ffynonellau i Gymru a'r DU yn defnyddio diffiniadau o wirfoddoli sydd ychydig yn wahanol, ac maent yn cwmpasu cyfnodau gwahanol).

5.05 Canran y bobl yn y DU sydd wedi gwirfoddoli fwy nag unwaith yn ystod y 12 mis diwethaf, 2010 i 2015

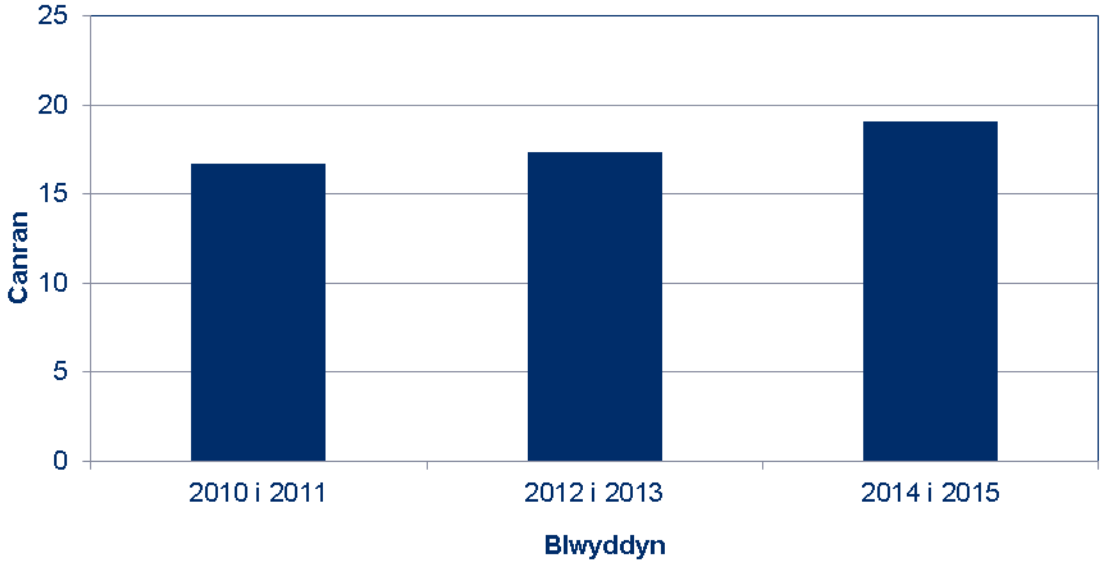

Ffynhonnell: Astudiaeth Hydredol *Understanding Society* o Aelwydydd y DU

Yn ogystal â gwirfoddoli i glybiau neu sefydliadau, mae 32 y cant o'r bobl yn gofalu am aelodau'r teulu, cyfeillion, neu gymdogion, neu'n rhoi cymorth iddynt, oherwydd cyflyrau iechyd meddwl neu gorfforol hirdymor.

Bydd dadansoddiad pellach o ddata'r Arolwg Cenedlaethol ynghylch gwirfoddoli yn cael ei gyhoeddi yn 2018.

Unigrwydd

Mae unigrwydd yn agwedd bwysig ar gydlyniant cymunedol ond mae hefyd â chyswllt cryf â materion iechyd meddwl (mae gwaith ymchwil wedi dangos bod perthynas rhwng bod â chysylltiadau cymdeithasol a materion iechyd meddwl yn ddiweddarach mewn bywyd, er enghraifft James et al (2011), ond mae astudiaeth ddiweddar gan Beutel et al (2017) hefyd yn dangos yr effaith ar iechyd meddwl ar draws y sbectrwm oedrannau).

Mae unigrwydd yn fater cymhleth, a chasglodd Arolwg Cenedlaethol 2016-17 ddata gan ddefnyddio graddfa unigrwydd De Jong Gierveld, sy'n cwmpasu arwahanrwydd emosiynol a chymdeithasol. Ar sail pob un o'r chwe dull mesur, canfuwyd bod 17 y cant o'r bobl yng Nghymru yn unig. Roedd pobl sydd mewn amddifadedd sylweddol yn fwy tebygol o deimlo'n unig: roedd 37 y cant o'r rhai sydd mewn amddifadedd sylweddol yn teimlo'n unig o'u cymharu â 14 y cant o'r bobl nad ydynt mewn amddifadedd sylweddol. Ar y cyfan, roedd y rhai rhwng 16 a 64 oed yn nodi lefel uwch o unigrwydd na'r rhai a oedd yn 65 oed neu'n hŷn.

Mae amrywiad amlwg yng nghanran y bobl sy'n teimlo'n unig yn ôl pob un o'r dulliau mesur unigol, o 6 y cant sy'n teimlo'n aml eu bod yn cael eu diystyru i 21 y cant sy'n gweld eisiau cael pobl o'u cwmpas. Er bod canran yr unigrwydd yn uwch ymysg pobl o dan 65 oed yn ôl mwyafrif y dulliau mesur, o ran y rhai sy'n gweld eisiau cael pobl o'u cwmpas, ymysg y rhai sy'n hŷn na 75 oed y cafwyd y ganran uchaf (26 y cant).

5.06 Canran y bobl sy'n teimlo'n unig yn ôl rheswm 2016-17

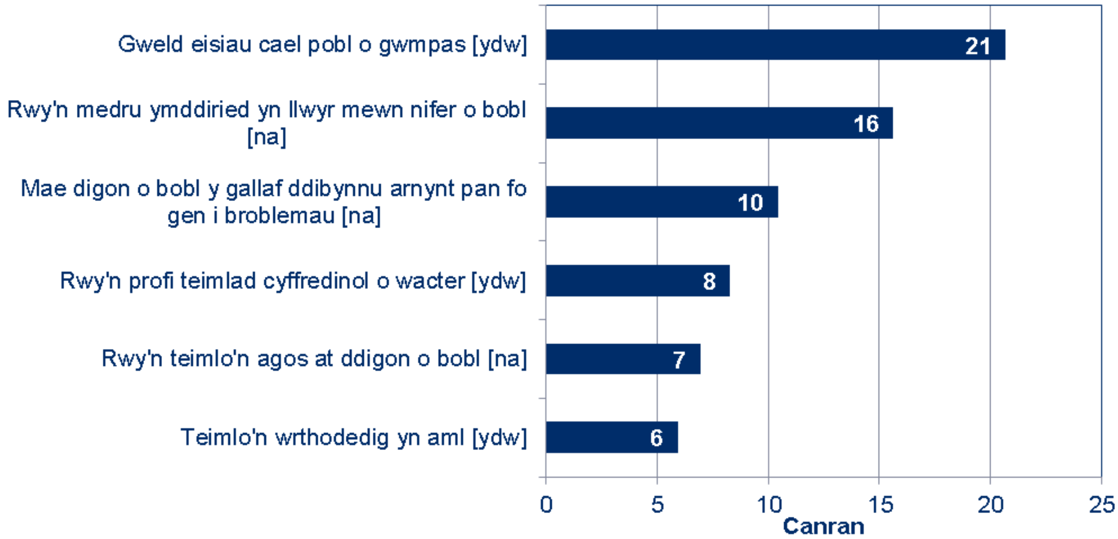

Ffynhonnell: Arolwg Cenedlaethol Cymru, 2016-17

Oherwydd natur gymhleth unigrwydd a'r graddau y mae'n rhyngweithio â newidion eraill, mae dadansoddiad ystadegol manwl yn cael ei gynllunio a fydd yn amlygu'r ffactorau allweddol, a bydd hwn yn cael ei gyhoeddi yn 2018.

Bodlonrwydd ar y gallu i gyrraedd/cael at gyfleusterau a gwasanaethau

Mae data ynglŷn â'r dangosydd hwn yn cael eu casglu yn yr Arolwg Cenedlaethol ar gyfer 2017-18 a byddant yn cael eu cyhoeddi ym mis Gorffennaf 2018.

Democratiaeth leol

Yn 2016-17, roedd 20 y cant o'r bobl yn teimlo'u bod yn gallu dylanwadu ar benderfyniadau sy'n effeithio ar eu hardal leol. Mae hyn yn debyg iawn i'r ffigur a gafwyd yn 2014-15 ond ychydig yn is na'r ffigur yn 2012-13 a 2013-14.

5.07 Canran y bobl sy'n teimlo y gallant ddylanwadu ar benderfyniad sy'n cael effaith ar eu hardal leol 2012-13 i 2016-17

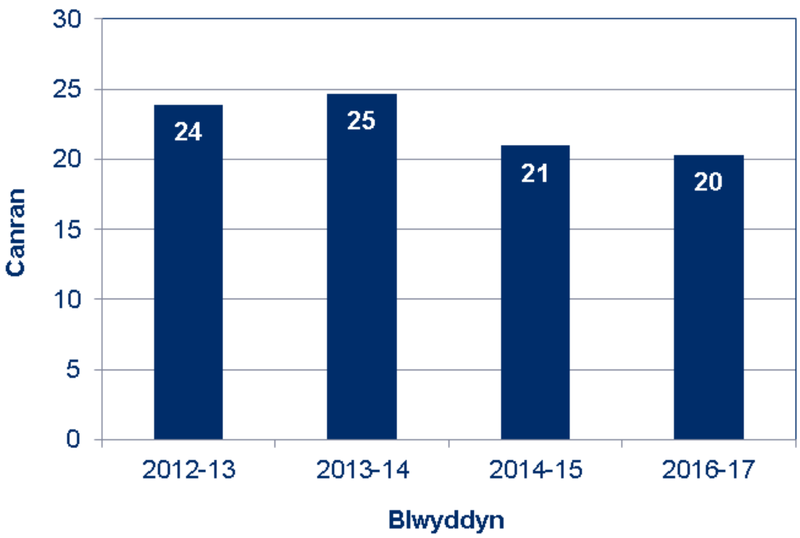

Ffynhonnell: Arolwg Cenedlaethol Cymru

Dangosodd dadansoddiad manwl o ganlyniadau 2014-15, ar ôl rheoli'r canlyniadau er mwyn ystyried amrywiaeth eang o ffactorau eraill, fod pobl yn fwy tebygol o deimlo'u bod yn gallu dylanwadu ar benderfyniadau os ydynt:

- wedi'u haddysgu i lefel gradd neu uwch
- mewn iechyd da yn gyffredinol
- yn byw ar Ynys Môn, yng Nghaerffili neu yn Abertawe, o gymharu â Sir Benfro a Blaenau Gwent
- yn teimlo bod pobl yn yr ardal yn eu trin ei gilydd â pharch
- yn teimlo'u bod yn rheoli eu bywyd beunyddiol

Bydd dadansoddiad tebyg o ganlyniadau 2016-17 yn cael ei gyhoeddi yn 2018, ond gan ystyried hefyd fesuriadau newydd a gasglwyd am y tro cyntaf yn 2016-17.

Yn 2016-17:

- roedd 16 y cant o'r bobl wedi cysylltu â'u cynghorydd lleol yn y 12 mis blaenorol. O'r rhai a oedd wedi cysylltu â'u cynghorydd:
  - dywedodd 56 y cant eu bod yn deall yr hyn y mae eu cynghorydd yn ei wneud
  - roedd 49 y cant yn cytuno bod eu cynghorydd lleol yn gweithio'n agos gyda'r gymuned leol
- roedd 33 y cant yn cytuno bod eu cyngor yn rhoi gwybod i bobl sut y mae'n perfformio
- roedd 35 y cant o'r bobl yn cytuno bod y cyngor yn gwneud popeth y gall ei wneud i wella'r ardal leol

Mae'r data diweddaraf a gyhoeddwyd ynglŷn ag etholiadau awdurdodau lleol yng Nghymru yn ymwneud ag etholiad 2012, pan 38.6 y cant oedd y ganran gyffredinol a bleidleisiodd mewn etholaethau a ymladdwyd, a dyma ostyngiad o'r ganran yn 2008, sef 42.6 y cant. Mae'r ganran yn amrywio fesul awdurdod lleol, o 33.9 y cant yng Nghasnewydd i 48.3 y cant yng Ngwynedd, ond mae mwy o amrywiad ar lefel wardiau, ac mewn 21 o wardiau (gan gynnwys 7 yng Ngwynedd a 5 yng Ngheredigion), roedd y ganran a bleidleisiodd yn uwch na 60 y cant.

Cymru â diwylliant bywiog lle mae'r Gymraeg yn ffynnu

Y nod: Creu cymdeithas sy'n hyrwyddo ac yn diogelu diwylliant, treftadaeth a'r Gymraeg ac sy'n caniatáu ac yn annog pobl i gymryd rhan yn y celfyddydau, mewn chwaraeon ac mewn gweithgareddau hamdden.

Beth mae'r data yn dweud wrthym am ddiwylliant yng Nghymru?

Cynnydd cyffredinol yn y niferoedd sy'n mynd i ddigwyddiadau celfyddydol ac sy'n cymryd rhan ynddynt dros y blynyddoedd diwethaf

Gall cymryd rhan yn y celfyddydau ac mewn chwaraeon gael effaith bositif ar iechyd meddwl, llesiant ac iechyd corfforol a gall hefyd wella cysylltiadau cymdeithasol a lleihau ymddygiad gwrthgymdeithasol, gan felly gefnogi nodau llesiant amrywiol iawn.

Ein dangosydd cenedlaethol yw'r nifer sydd wedi bod yn bresennol neu gymryd rhan mewn digwyddiadau celfyddydol dair gwaith neu fwy mewn blwyddyn. Fodd bynnag, ni chasglodd Arolwg Cenedlaethol Cymru yr wybodaeth benodol honno yn 2016-17. Gallwn, serch hynny, edrych ar bresenoldeb yn y celfyddydau'n fwy cyffredinol, ynghyd ag edrych ar ddata hanesyddol ynghylch presenoldeb a chymryd rhan wrth i ni aros am y data ar gyfer y dangosydd cenedlaethol.

Dangosodd Arolwg Cenedlaethol Cymru 2016-17 fod 60 y cant o oedolion (16 oed neu fwy) wedi bod yn bresennol mewn o leiaf un digwyddiad celfyddydol yn y flwyddyn ddiwethaf; canlyniad tebyg i'r Arolwg Cenedlaethol diwethaf. Roedd cyfanswm o 29 y cant wedi cymryd rhan mewn gweithgaredd celfyddydol yn y flwyddyn ddiwethaf.

Mae'r Arolwg Cenedlaethol yn diffinio digwyddiad celfyddydol fel un o'r canlynol: drama neu bantomeim neu sioe gerdd, digwyddiad cerddoriaeth fyw, opera neu berfformiad cerddoriaeth glasurol, ffilm mewn canolfan gelfyddydau, carnifal neu ddigwyddiad celfyddydau stryd neu ŵyl gelfyddydol (ee. Eisteddfod), arddangosfa, digwyddiad sy'n gysylltiedig â llyfrau, ysgrifennu, celfyddyd fideo neu gelfyddyd electronig, syrcas (nad yw'n cynnwys anifeiliaid) a pherfformiad dawns.

O ran y rheiny nad oedd wedi bod i ddigwyddiad celfyddydol, y rheswm mwyaf cyffredin am beidio â mynd oedd diffyg diddordeb.

Roedd Arolwg Celfyddydau Cymru 2015, a gynhaliwyd gan Gyngor Celfyddydau Cymru, wedi dangos bod presenoldeb oedolion 16 oed a throsodd mewn digwyddiadau celfyddydol wedi cynyddu o'i gymharu â 2005, ond wedi disgyn ychydig o'i gymharu â 2010. Mae'r ymchwil hwn yn defnyddio diffiniad ychydig yn wahanol o ddigwyddiad celfyddydol – y gwahaniaeth mwyaf yw ei fod yn cynnwys gweld ffilm yn y sinema. Dangosodd yr ymchwil hwn fod 73 y cant o oedolion wedi mynd i o leiaf un math o ddigwyddiad celfyddydol dwy neu dair gwaith y flwyddyn neud fwy yn 2015.

Mae ymchwil y Cyngor Celfyddydau hefyd yn rhoi syniad inni o'r mathau o ddigwyddiadau yr eir iddynt, a chan gymharu data 2015 gyda data 2005, gwelir mai'r sinema, orielau celf / arddangosfeydd a cherddoriaeth byw sydd wedi gweld y cynnydd mwyaf o ran presenoldeb.

Gwelwyd cynnydd rhwng 2010 a 2015 o safbwynt y nifer oedd yn cymryd rhan mewn gweithgareddau celfyddydol. O safbwynt cymryd rhan, dangosodd Arolwg Celfyddydau Cymru fod 41 y cant yn cymryd rhan mewn gweithgaredd celfyddydol ddwywaith neu dair y flwyddyn neu'n fwy aml. Dangosodd y data misol fod y rhan fwyaf o'r rhai a oedd yn cymryd rhan yn y celfyddydau yn debygol o wneud hynny'n gymharol aml (yn fisol man lleiaf). Roedd y lefelau cymryd rhan uchaf ym maes y celfyddydau gweledol a chrefftau (er enghraifft peintio, cerflunio, crochenwaith, troi pren, creu gemwaith, gwehydda neu decstiliau) a cherddoriaeth o bob math.

Ymysg y ffactorau sy'n rhwystro pobl rhag cymryd rhan y mae amser, argaeledd, diddordeb a chost. Mae iechyd hefyd yn rhwystr, ac yn enwedig i'r bobl o gefndiroedd economaidd-gymdeithasol is, ac mae pobl anabl yn llai tebygol o fynychu neu gymryd rhan.

Mae presenoldeb a chymryd rhan mewn digwyddiadau celfyddydol yn wahanol ar draws gwahanol grwpiau o bobl

Roedd menywod ychydig yn fwy tebygol o fynychu digwyddiad celfyddydol na dynion. Yn ôl yr Arolwg Cenedlaethol, aeth 58 y cant o ddynion a 62 y cant o fenywod i o leiaf un digwyddiad celfyddydol yn y flwyddyn ddiwethaf.

Fodd bynnag, roedd mwy o wahaniaeth yn ôl grwpiau oedran. Roedd presenoldeb ar ei isaf ymhlith y grŵp oedran hynaf: dim ond 37 y cant o oedolion 75 oed a throsodd a aeth i o leiaf un digwyddiad celfyddydol yn y flwyddyn ddiwethaf. Dangosodd arolwg Celfyddydau Cymru mai'r grwpiau oedran ieuengach oedd fwyaf tebygol o gymryd rhan mewn digwyddiadau celfyddydol.

6.01 Canran pob grŵp oedran sydd wedi bod yn bresennol mewn o leiaf un digwyddiad celfyddydol yn y flwyddyn ddiwethaf, 2016-17

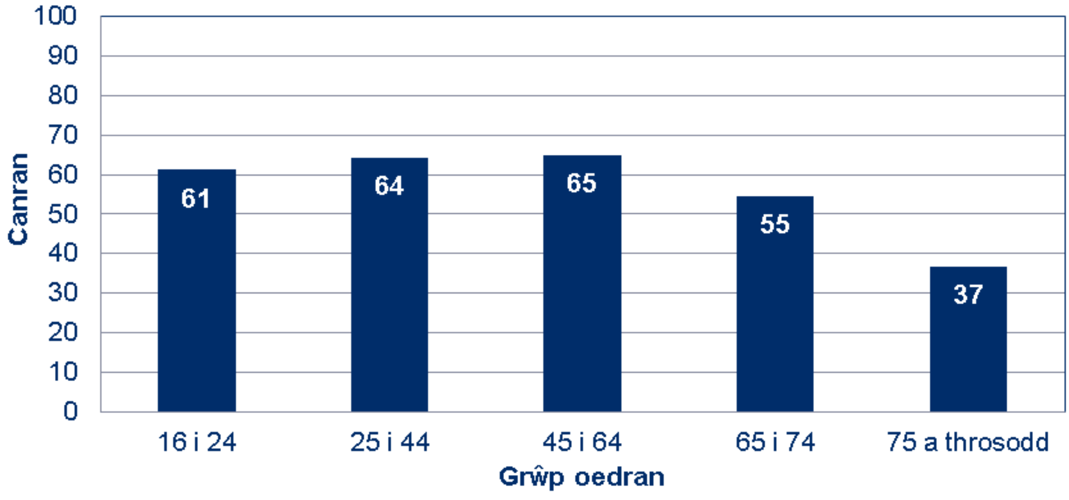

Ffynhonnell: Arolwg Cenedlaethol Cymru, 2016-17

Efallai y gellir priodoli peth o'r gwahaniaeth rhwng y grwpiau oedran i blant, gan mai cyplau â phlant dibynnol oedd y math o aelwyd oedd fwyaf tebygol o fod wedi mynd i ddigwyddiad celfyddydol yn y flwyddyn ddiwethaf.

Hefyd, gall fod cysylltiad rhwng mynd i ddigwyddiadau celfyddydol a chymwysterau. Roedd pobl â lefelau uwch o gymwysterau gryn dipyn yn fwy tebygol o fod wedi mynychu

digwyddiad celfyddydol na phobl â lefelau is o gymwysterau neu ddim cymwysterau. Ymddengys hefyd fod amddifadedd yn effeithio ar bresenoldeb a chymryd rhan. Roedd y bobl o ardaloedd yn yr 20 y cant tlotaf yng Nghymru yn llai tebygol o fod wedi bod i ddigwyddiad celfyddydol na phobl o grwpiau llai difreintiedig.

Gwelwyd cwymp yn nifer y plant a phobl ifanc oedd yn bresennol mewn digwyddiadau celfyddydol yn 2016, a hynny ar ôl twf diweddar

Nid yw plant wedi'u cynnwys yn Arolwg Cenedlaethol Cymru, ond mae ymchwil diweddar gan y Cyngor Celfyddydau'n dangos bod 83 y cant o blant a phobl ifanc 7 i 18 oed wedi bod i un digwyddiad celfyddydol neu fwy. Roedd y ffigur ar gyfer cymryd rhan yn rhywbeth tebyg. Yn gyffredinol, mae canran y plant sydd wedi bod i ddigwyddiadau celfyddydol ers 2010 yn tyfu – ond wedi dweud hynny, ffigwr 2016 yw'r isaf ers 2012.

Mae ymchwil y Cyngor Celfyddydau i ymgysylltiad plant â'r celfyddydau yn gofyn i blant am eu presenoldeb mewn dramâu, sioeau cerdd, operâu, perfformiadau cerddoriaeth fyw, perfformiadau dawns, orielau neu arddangosfeydd, digwyddiadau llenyddol, carnifalau a digwyddiadau celfyddyd stryd.

O ran oedolion; merched a phlant o'r cefndiroedd economaidd-gymdeithasol uwch oedd fwyaf tebygol o fynd i ddigwyddiadau celfyddydol, a chymryd rhan ynddynt.

6.02 Presenoldeb mewn digwyddiadau celfyddydol unwaith neu fwy y flwyddyn ymysg y rhai 7 i 18 oed, 2010 i 2016

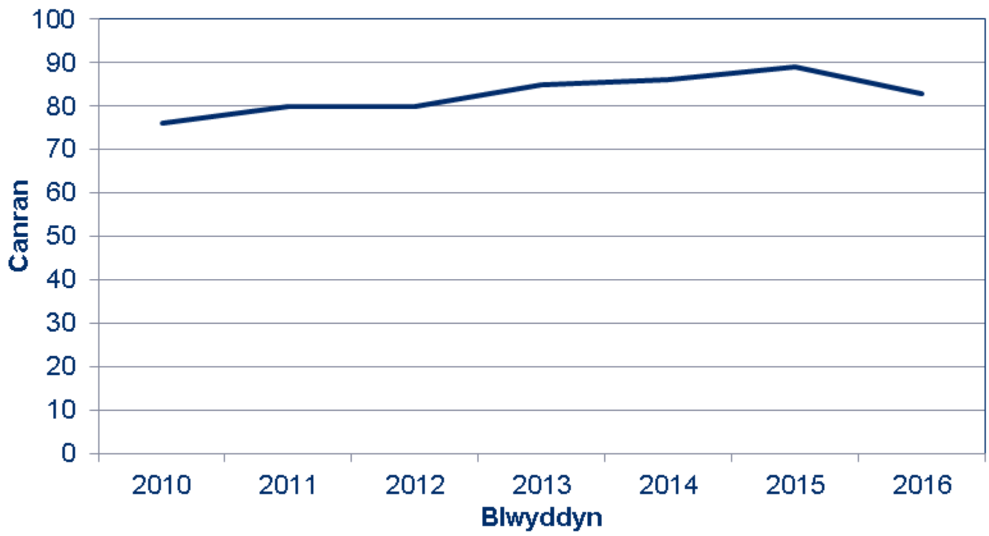

Ffynhonnell: Arolwg omnibws y plant Cyngor Celfyddydau Cymru

29 y cant o oedolion yn cymryd rhan mewn chwaraeon 3 gwaith yr wythnos neu fwy

Yn ôl Arolwg Cenedlaethol Cymru, dywedodd 29 y cant o oedolion eu bod yn cymryd rhan mewn chwaraeon tair gwaith yr wythnos neu fwy yn 2016-17, ond nododd 53 y cant o oedolion 16 oed a throsodd nad oeddent yn gwneud unrhyw weithgaredd rheolaidd. Ymhlith y gweithgareddau chwaraeon cyffredin mae mynd i'r gampfa neu weithgareddau ffitrwydd, loncian, pêl-droed a beicio.

6.03 Cyfranogaeth mewn chwaraeon yn ôl amlder, 2016-17

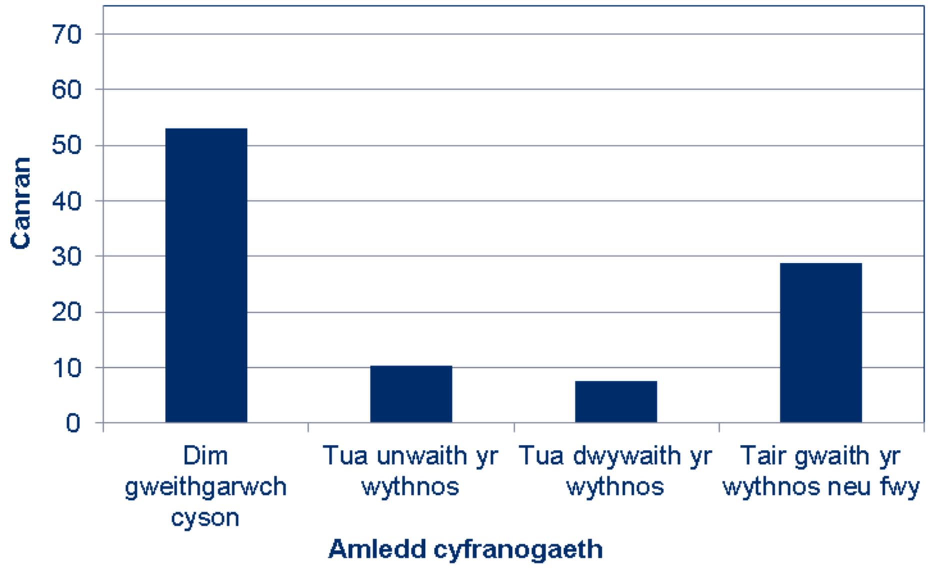

Ffynhonnell: Arolwg Cenedlaethol Cymru, 2016-17

Roedd dynion a grwpiau oedran iau yn fwy tebygol na menywod a grwpiau oedran uwch o gymryd rhan mewn chwaraeon tair gwaith yr wythnos neu fwy.

Yn ogystal, dangosodd ymchwil Chwaraeon Cymru o 2014, fod cyfraddau cyfranogi chwaraeon yn gysylltiedig ag anabledd (roedd pobl nad oes ganddynt anabledd yn fwy tebygol o gyfranogi) ac incwm (roedd pobl ar incymau uwch yn fwy tebygol o gyfranogi).

Disgyblion ysgol yn gwneud mwy o chwaraeon

Roedd ymchwil Chwaraeon Cymru, sy'n canolbwyntio ar ddisgyblion ysgol yn 2015, yn dangos bod 48 y cant o ddisgyblion Blynyddoedd 3 i 11 (7 i 16 oed) yn cymryd rhan mewn chwaraeon 3 gwaith yr wythnos. Mae hyn i fyny o 40 y cant yn 2013.

Ymddengys nad yw oedran yn cael llawer o effaith ar gyfraddau cyfranogi plant oedran ysgol – mae'r cyfraddau ar gyfer disgyblion cynradd (7 i 11 oed) a disgyblion uwchradd (11 i 16 oed) yn debyg iawn(49 y cant a 48 y cant yn ôl eu trefn).

Fodd bynnag, roedd bechgyn yn fwy tebygol o gymryd rhan yn rheolaidd mewn chwaraeon na merched (52 y cant o'i gymharu â 44 y cant) ac roedd y cyfraddau ar gyfer disgyblion yr ysgolion lleiaf difreintiedig yn dueddol o fod yn uwch na'r cyfraddau ar gyfer disgyblion yr ysgolion mwyaf difreintiedig.

Mae 19 y cant yn siarad Cymraeg, gydag 11 y cant yn gwneud hynny'n ddyddiol

Mae'r Iaith Gymraeg yn rhan arwyddocaol o ddiwylliant a hunaniaeth hanesyddol Cymru.

Yn ôl data Cyfrifiad 2011, gallai 19.0 y cant o boblogaeth Cymru (3 oed a throsodd) siarad Cymraeg, mae hyn yn gwymp bychan o Gyfrifiad 2001 (20.8 y cant). Yn gyffredinol mae nifer a chanran y siaradwyr wedi lleihau gydol yr ugeinfed ganrif, ond mae ffigurau 2011 yn uwch na'r hynny yn 1991. Plant o fewn ardaloedd ym Môn, Gwynedd a'r De-orllewin sydd fwyaf tebygol o nodi eu bod yn siarad Cymraeg a dyma'r ardaloedd sydd â'r canrannau uchaf o

siaradwyr Cymraeg. Yn ogystal â chysylltiad daearyddol, mae pobl gyda chymwysterau uwch yn fwy debygol o siarad Cymraeg.

Daw rhagor o wybodaeth ar siaradwyr Cymraeg o Arolwg Cenedlaethol Cymru sy'n nodi amcangyfrifon ar gyfer pobl 16 oed a throsodd. Ers 2011, mae'r amcangyfrifon ar gyfer pobl sy'n siarad mwy nag ychydig eiriau o Gymraeg wedi parhau'n sefydlog ar 20 y cant. Fodd bynnag, gwelwyd cynnydd yn y ganran sy'n dweud eu bod yn gallu siarad ychydig o Gymraeg. Mae hyn yn cyd-fynd â chanlyniadau'r Arolwg Defnydd Iaith ar gyfer 2013-15.

Wrth ystyried bywiogrwydd y Gymraeg, mae hefyd yn bwysig ystyried a yw'r iaith yn cael ei defnyddio gan y bobl sy'n ei medru. Mae cyfuno data o'r Cyfrifiad ac Arolwg Defnydd Iaith 2013-15 yn dweud wrthym, ar draws y boblogaeth gyfan sy'n 3 oed a throsodd, fod 10 y cant yn gallu siarad mwy nag ychydig eiriau o Gymraeg ac yn gwneud hynny'n ddyddiol. Mae hyn wedi aros yn weddol sefydlog o ran oedolion dros y blynyddoedd diwethaf. Mae plant yn fwy tebygol o ddefnyddio Cymraeg yn ddyddiol gan eu bod yn ei ddefnyddio yn yr ysgol. Mae data Arolwg Genedlaethol hefyd yn awgrymu bod pobl sydd mewn cyflogaeth yn fwy debygol o siarad y Iaith pob dydd.

Mae data'r Arolwg Cenedlaethol hefyd yn awgrymu bod oedolion sydd yn siarad Cymraeg yn fwy tebygol o fod ag ymdeimlad cryf o gymuned ac yn wir fod pobl gyda mwy o deulu a ffrindiau agos yn fwy tebygol o siarad Cymraeg pob dydd. Ond dangosodd Cyfrifiad 2011 ostyngiad yn nifer yr ardaloedd bychan lle y gallai'r mwyafrif - naill ai 50 y cant neu fwy neu 70 y cant neu fwy - o'r boblogaeth siarad Cymraeg.

6.04 Canran tair oed a throsodd sy'n gallu siarad Cymraeg, 1911 i 2011

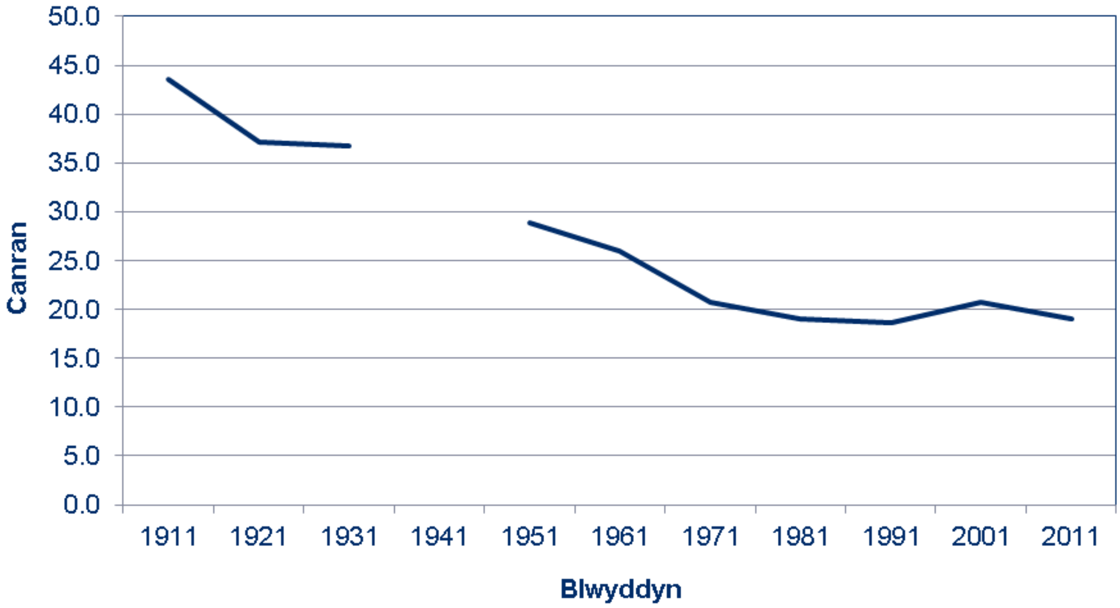

Ffynhonnell: Cyfrifiad, Y Swyddfa Ystadegau Gwladol

Mae tua hanner amgueddfeydd ac archifau Cymru wedi cyrraedd safonau achrededig y Deyrnas Unedig

Aeth 33 y cant o bobl 16 oed a throsodd i lyfrgell yn y flwyddyn ddiwethaf, roedd 58 y cant wedi ymweld â safle hanesyddol a 42 y cant wedi ymweld ag amgueddfa. Fodd bynnag, i ddiogelu hunaniaeth ddiwylliannol Cymru, mae'n bwysig bod asedau treftadaeth yn cael eu

cynnal a'u cadw'n dda, a'u bod yn hygyrch. Erbyn mis Mawrth 2017, roedd 95 amgueddfa ac 8 sefydliad archifol yng Nghymru wedi bodloni'r safonau uchel sydd eu hangen i gael achrediad y Deyrnas Unedig. Er nad oes ffigurau pendant ar gael, amcangyfrifir bod hyn yn cynrychioli tua hanner amgueddfeydd ac archifau Cymru. Mae'r ffigur hwn wedi parhau'n sefydlog ers i'r gwaith adrodd ddechrau.

Mae nifer yr adeiladau rhestredig a arolygwyd sydd mewn cyflwr "sefydlog" neu sy'n "gwella" wedi cynyddu ychydig dros y blynyddoedd diwethaf. Oherwydd tipyn o achosion o dywydd gwael, mae nifer yr henebion cofrestredig sy'n sefydlog neu'n gwella wedi cwympo ychydig dros y blynyddoedd diwethaf. Ar hyn o bryd mae 14 y cant o henebion yn y categori 'agored i risg'.

Mae tirwedd naturiol Cymru yn ased cenedlaethol pwysig ac yn hollbwysig o ran diwylliant a threftadaeth

Mae tirwedd naturiol Cymru yn rhan bwysig o ddiwylliant a lles ein gwlad ac mae hefyd yn bwysig i'r diwydiant twristiaeth, sy'n ddiwydiant a all hybu twf economaidd. Gellir effeithio arno drwy, er enghraifft, ehangu ardaloedd trefol a datblygiadau mawr ar dirwedd naturiol. Mae Adolygiad o Dirweddau Dynodedig yng Nghymru 2014 yn nodi bod Parciau Cenedlaethol Cymru ac Ardaloedd o Brydferthwch Naturiol Eithriadol yn cael eu hystyried yn dirweddau o bwysigrwydd cenedlaethol ac yn asedau cenedlaethol sy'n gorchuddio 25 y cant o Gymru. Mae dros 50 y cant o Gymru o bwys cenedlaethol penodol am olygfeydd a nodweddion.

Mae'r Adroddiad ar Sefyllfa Adnoddau Naturiol yn nodi mai ychydig o newid tirweddol a welwyd hyd at 2015 – ond bod rhai achosion o newid sylweddol yn lleol. Dyma rai pethau allweddol sydd wedi cyfrannu at newid:

- Ehangu aneddiadau
- Datblygiadau masnachol a diwydiannol
- Gwelliannau i ffyrdd a chwareli
- Ffermydd gwynt ar dir
- Torri coed conwydd a phlannu coed llydanddail
- Ehangu coetiroedd

Mae'r cyd-destun hwn hefyd yn berthnasol i arfordir Cymru, sy'n 2,740 cilomedr o hyd, o ran ei fod yn rhan o dirwedd Cymru a'i fod yn bwysig ar gyfer hyrwyddo gweithgareddau awyr agored. Mae safon dŵr arfordirol a morol yn weddol dda ar y cyfan, a gwelwyd gwelliannau dros y blynyddoedd diweddar a chynnydd yn nifer y lleoliadau dŵr ymdrochi dynodedig.

Cymru sy’n gyfrifol ar lefel fyd-eang

Y nod : Cenedl sydd, wrth iddi wneud unrhyw beth i wella llesiant economaidd, cymdeithasol, amgylcheddol a diwylliannol Cymru, yn ystyried a allai gwneud peth o’r fath gyfrannu’n gadarnhaol at lesiant byd-eang. Mae Nod 7 yn cydnabod y gall yr hyn rydym yn ei wneud i sicrhau bod Cymru’n genedl gynaliadwy, mewn byd sy’n rhyng-gysylltiedig, gael effeithiau cadarnhaol a negyddol y tu allan i Gymru.

Y Cyd-destun Byd-eang - Nodau Datblygu Cynaliadwy’r Cenhedloedd Unedig

Ar 1 Ionawr 2016, dechreuodd y byd roi Agenda Datblygu Cynaliadwy 2030 ar waith yn swyddogol. Cynllun gweithredu trawsffurfiol yw’r agenda hon, sy’n seiliedig ar 17 Nod Datblygu Cynaliadwy (NDCau) – i fynd i’r afael â heriau byd-eang brys dros y 15 mlynedd nesaf. Mae’r NDCau yn pwysleisio agenda gyffredinol sy’n gofyn i aelod-wladwriaethau’r Cenhedloedd Unedig - yn gyfoethog ac yn dlawd - i gymryd camau i gefnogi datblygu cynaliadwy.

Mae nifer o ffactorau sy’n pennu a yw Cymru’n dod yn genedl sy’n fwy Cyfrifol ar Lefel Fyd-eang.

Mae Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol, gyda’i nodau llesiant sy’n benodol i Gymru, yn darparu fframwaith i Gymru gyfrannu’n gadarnhaol at sicrhau Nodau Datblygu Cynaliadwy’r Cenhedloedd Unedig. At ei gilydd, mae’r chwech adroddiad naratif arall, wrth asesu ein cynnydd tuag ar y nodau llesiant cenedlaethol, yn pennu ein cyfraniad cyffredinol fel cenedl tuag at yr agenda datblygu cynaliadwy rhyngwladol. Er enghraifft, rydym yn adrodd mewn man arall am ein cynnydd cenedlaethol ar faterion fel tlodi, anghydraddoldebau a gwaith addas.

Mae agenda NDC y Cenhedloedd Unedig hefyd yn cydnabod y gall patrymau datblygu rhai gwledydd arwain at “oferu” a allai effeithio ar allu gwledydd eraill i gyflawni’r NDCau. Fel rhan o’r Deyrnas Unedig, mae Cymru’n rhan o’r effeithiau “goferu” hyn, ac mae gwaith ar lefel ryngwladol wedi ceisio nodi’r NDCau hynny sydd fwyaf perthnasol i wledydd fel y Deyrnas Unedig. Mae’r naratif hwn ar “Gymru sy’n Gyfrifol ar Lefel Fyd-eang” isod yn canolbwyntio ar feysydd sydd fwyaf perthnasol i'r agenda fyd-eang yn arbennig.

Rydym hefyd wedi mapio pob un o'r 46 Dangosydd Cenedlaethol ar gyfer Cymru yn erbyn y 17 Nod Datblygu Cynaliadwy i’ch helpu chi i ganfod eich ffordd rhwng y cynnydd yma yng Nghymru, a’r cysylltiad â phob un o’r NDCau.

Dangosyddion cenedlaethol – mapio i’r Nodau Llesiant a Nodau Datblygu Cynaliadwy CU

Sylwer: Daw rhywfaint o’r naratif o’r Dangosyddion Cenedlaethol ac ystadegau swyddogol, ond mae rhywfaint o’r data a gyflwynir yn yr adran hon yn ddata cyd-destunol ac yn defnyddio data neu ddatganiadau ffeithiol sy’n berthnasol i bolisïau neu raglenni penodol, os ydym wedi ystyried ei fod yn berthnasol i’r naratif cyffredinol. Mae hefyd yn cynnwys rhywfaint o ddyblygu, gyda detholiadau o dudalennau nodau eraill. Ni gasglwyd y data yna o ffyhonellau ystadegau swyddogol felly er bod wedi eu hadrodd yma ar gyfer cyd-destyn, ni allwn rhoi sicrhad am ansawdd y data. Rydym yn gobeithio gallu ardodd yn bellach ar ansawdd ddata ffynhonellau fel hyn yn adroddiad blwyddyn nesaf.

Beth mae'r data yn ei ddweud am ba mor Gyfrifol yw Cymru ar Lefel Fyd-eang?

Mae pobl yng Nghymru yn poeni am newid yn yr hinsawdd

Mae Arolwg Cenedlaethol Cymru yn dangos bod 67 y cant o bobl yn bryderus am newid yn yr hinsawdd, gyda'r mwyafrif helaeth yn ystyried bod hynny'n rhannol neu'n bennaf oherwydd gweithgaredd dynion. Dywedodd 47% o'r bobl a gafodd eu holi eu bod wedi defnyddio llai o ynni yn y cartref yn ystod y 12 mis diwethaf, ac roedd 25 y cant wedi dechrau defnyddio car yn llai aml. Fodd bynnag, dim ond 3% ddywedodd eu bod wedi mynd ati i wirfoddoli i helpu i warchod yr amgylchedd. Hefyd, wrth i aelwydydd unigol gydweithredu â'r awdurdodau lleol, mae cyfraddau ailgylchu'r awdurdodau hynny'n parhau i godi.

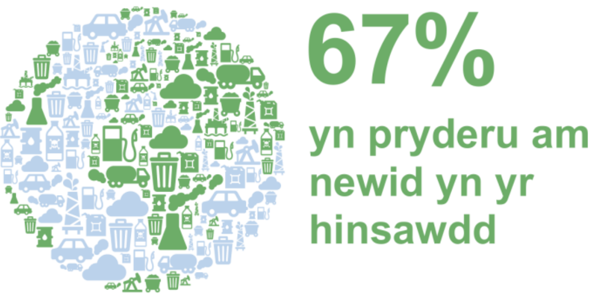

Mae allyriadau nwyon tŷ gwydr wedi gostwng ers y 1990au

Gan ystyried nwyon tŷ gwydr, mae allyriadau wedi gostwng bron 20 y cant rhwng blwyddyn sylfaen 1990 a 2015.

Mae'r gostyngiad mewn allyriadau nwyon tŷ gwydr yn ystod y cyfnod hwn yn bennaf o ganlyniad i'r canlynol:

- arbedion o ran cynhyrchu ynni a gwresogi'r sector busnes
- nwy naturiol yn cymryd lle glo
- lleihad yn y diwydiant cemegol
- amrywiadau mewn allbynnau gweithgynhyrchu (e.e. haearn a dur, swmpgynhyrchu cemegau)

Mae tua dau draean o allyriadau nwyon tŷ gwydr bellach o ganlyniad i gyflenwi, busnes a diwydiant ynni.

Bu cynnydd o ran cynhyrchu ynni adnewyddadwy ac mae peth tystiolaeth bod cartrefi'n dod yn fwy effeithlon o ran defnyddio ynni

Mae defnydd o ddulliau carbon isel o gynhyrchu ynni (mae ynni adnewyddadwy yn un o'r ffurfiau hyn) ynghyd â defnyddio ynni'n fwy effeithlon yn helpu i'n gwneud yn gydnerth i wynebu newid, yn ecolegol ac yn economaidd. Mae gostyngiad yn y galw am gynhyrchu ynni o danwydd ffosil yn helpu i gyfyngu ar allyriadau nwyon tŷ gwydr a fydd yn effeithio ar yr amgylchedd ac ar newid yn yr hinsawdd yn y dyfodol.

Mae gallu o ran cynhyrchu ynni adnewyddadwy wedi cynyddu'n gyflym yn y blynyddoedd diwethaf a dangosodd astudiaeth ynni carbon isel yn 2014 fod yna 2,280 megawat (MW) o

gapasiti.. Mae mwyafrif helaeth yr ynni hwnnw'n drydan adnewyddadwy (89 y cant neu 2,025 MW) ac mae capasiti gosodiadau gwresogi adnewyddadwy wedi cyrraedd 255 megawat (MW). Amcangyfrifir bod potensial y cynhyrchiad trydanol o'r gosodiadau ynni adnewyddadwy hyn yn gyfwerth ac ychydig dros draean o ddefnydd trydanol cenedlaethol Cymru.

Mae priddoedd Cymru yn storfa garbon bwysig sy'n amddiffyn rhag newid yn yr hinsawdd

Agwedd gynyddol bwysig ar bridd yw'r crynodiad o garbon. Mae hyn oherwydd bod pridd yn gallu dal carbon am filoedd o flynyddoedd a helpu i amddiffyn y ddaear rhag newid yn yr hinsawdd. Amcangyfrifir bod priddoedd Cymru yn storio rhyw 410 miliwn o dunelli o garbon. Yn gyffredinol, mae'r crynodiad carbon yn ein pridd yn sefydlog. Yn ôl y ffigurau diweddaraf o 2013-16, roedd y crynodiad o garbon a deunydd organig mewn uwchbridd yn 107.4 gram o garbon y Kg (gC y Kg). Nid yw hyn yn wahanol yn arwyddocaol i'r crynodiadau a ganfuwyd ym 1998 a 2007: 109.1 a 109.4 gram o garbon y kg, yn y drefn honno.

Mae ein hôl troed ecolegol yn dangos bod ein hadnoddau naturiol allweddol yn cael eu dihysbyddu'n gyflymach nag y gellir eu hadnewyddu

Mae ôl troed ecolegol gwlad yn cynrychioli'r arwynebedd tir sydd ei angen i ddarparu deunyddiau crai, ynni a bwyd i gyflenwi'r wlad honno yn ogystal â lleihau effaith y llygredd a'r gwastraff a gynhyrchir. Caiff ei fesur mewn hectarau byd-eang. Mae'n gwasanaethu fel dangosydd o gyfanswm y baich amgylcheddol y mae cymdeithas yn ei roi ar y blaned.

Cyfrifwyd yr ôl troed ecolegol diwethaf ar gyfer Cymru yn 2011 ac yr oedd yn 10.05 miliwn hectar byd-eang. Yn fras, mae hyn tua 5 gwaith maint Cymru ac yn gyfystyr â 3.28 hectar byd-eang y person yng Nghymru.

Pe byddai pawb yn y byd yn defnyddio'r un faint â phreswylydd cyffredin Cymru, amcangyfrifir y byddai angen ychydig dros 2.5 planed fel y ddaear i ddarparu'r adnoddau a lleihau effaith y gwastraff. Mae hyn ychydig yn is na'r ffigur ar gyfer y Deyrnas Unedig, sef 2.7 daear.

Mae gwastraff bwyd cartrefi wedi bod yn gostwng

Cyhoeddodd Rhaglen Weithredu'r Cynllun Gwastraff ac Adnoddau (WRAP) ddata ar Wastraff Bwyd Cartrefi ym mis Ionawr 2017. Nododd yr adroddiad fod tystiolaeth o ostyngiad (12 y cant y pen) mewn gwastraff bwyd cartrefi rhwng 2009 a 2015 a bod y lefel bellach yn is nag yng ngweddill y DU (rhyw 9 y cant yn is).

Awgrymodd yr adroddiad hefyd fod sawl rheswm pam y gallai lefelau o wastraff bwyd cartrefi fod yn is yng Nghymru nag yng ngweddill y DU. Ymhlith y rhesymau hynny oedd bod awdurdodau lleol yng Nghymru yn well o ran casglu gwastraffu bwyd ar wahân ac yn gwneud hynny'n fwy eang. Mae gwasanaeth casglu gwastraff bwyd ar wahân ar gael i ryw 90 y cant o aelwydydd Cymru, o gymharu ag ychydig yn fwy na 25 y cant yn y DU gyfan. Gwelwyd hefyd, ar ôl mesur cyfran y gwastraff bwyd a gesglir o aelwydydd gan ddefnyddio'r dull casglu hwn, fod llawer mwy o ddefnydd o'r gwasanaeth yng Nghymru nag yn y DU gyfan.

Ni gasglwyd y data yna o ffyhonellau ystadegau swyddogol felly er bod wedi eu hadrodd yma ar gyfer cyd-destyn, ni allwn rhoi sicrhad am ansawdd y data.

Mae defnyddwyr yn dal i leihau nifer y Bag Siopa Untro

Cymru oedd y wlad gyntaf yn y Deyrnas Unedig i godi tâl am Fagiau Siopa Untro (yn 2011) er mwyn lleihau eu defnydd a'r effeithiau amgylcheddol sy'n gysylltiedig â'u cynhyrchu, eu defnyddio a'u gwaredu. Mae cynhyrchu, defnyddio a gwaredu bagiau siopa yn arwain at amrywiaeth o effeithiau amgylcheddol a chymdeithasol negyddol. Mae'r effeithiau amgylcheddol a chymdeithasol cysylltiedig yn cynnwys allyrru Nwyon Tŷ Gwydr, sydd â'r potensial i effeithio ar newid yn yr hinsawdd, ac allyrru llygryddion i'r aer, sy'n cael effaith uniongyrchol ar iechyd dynion, costau sbwriel a llygredd dŵr.

Fel rhan o broses adolygu ar ôl gweithredu cafodd defnyddwyr eu holi am y tâl ar gyfer defnyddio Bagiau Siopa Untro. Amcangyfrifodd yr adolygiad fod gostyngiad sylweddol yn y defnydd o Fagiau Siopau Untro ers 2011. Roedd y rhan fwyaf o'r defnyddwyr a gafodd eu holi ar gyfer yr Adolygiad hwn yn cefnogi'r tâl a dywedodd 42 y cant eu bod yn defnyddio llai o fagiau siopa untro nag yr oeddent cyn i'r tâl gael ei gyflwyno. Dywedodd 35 y cant eu bod wedi rhoi'r gorau i gymryd bagiau siopa untro yn gyfan gwbl.

Mae tri safle treftadaeth y byd o werth cyffredinol eithriadol yng Nghymru

Mae Safleoedd Treftadaeth y Byd yn fannau y mae Pwyllgor Treftadaeth Byd UNESCO (Sefydliad Addysg, Gwyddoniaeth a Diwylliant y Cenhedloedd Unedig) wedi'u cofrestru ar restr o safleoedd rhyngwladol oherwydd eu gwerth cyffredinol eithriadol, sydd mor bwysig, eu bod yn croesi ffiniau cenedlaethol.

Mae tri safle treftadaeth y byd yng Nghymru ar hyn o bryd — Cestyll a Muriau Trefi Edward I yng Ngwynedd, yng Nghaernarfon, Conwy, Biwmares a Harlech yng ngogledd orllewin Cymru; Tirwedd Ddiwydiannol Blaenafon yn ne ddwyrain Cymru; a Thraphont Ddŵr a Chamlas Pontcysyllte yng ngogledd ddwyrain Cymru. Nid oes yr un o'r safleoedd hyn wedi'u rhestru mewn perygl gan UNESCO yn unol ag Erthygl 11 (4) y Confensiwn.

Mae tirwedd naturiol Cymru yn ased cenedlaethol pwysig ac yn hanfodol i ddiwylliant a threftadaeth.

Mae tirwedd naturiol Cymru yn rhan bwysig o lesiant diwylliannol a threftadaeth y wlad. Mae'r Adolygiad o Dirweddau Dynodedig yng Nghymru 2014 yn datgan bod Tirweddau Dynodedig Cymru, Parciau Cenedlaethol ac Ardaloedd o Harddwch Naturiol Eithriadol Cymru yn cael eu cydnabod yn dirweddau o arwyddocâd cenedlaethol ac yn asedau cenedlaethol pwysig sy'n cwmpasu 25 y cant o Gymru. Mae dros 50 y cant o Gymru yn cael ei gwerthfawrogi'n genedlaethol am ei chymeriad ac ansawdd yr olygfa.

Mae'r Adroddiad ar Sefyllfa Adnoddau Naturiol yn nodi mai bychan oedd y newid i'r dirwedd naturiol hyd at 2015 yn gyffredinol, gyda rhai newidiadau o sylwedd yn lleol.

Mae'r cyd-destun hwn hefyd yn cynnwys 2,740km o forlin Cymru, o ran bod yn rhan o'r dirwedd naturiol ac o ran hyrwyddo gweithgareddau awyr agored hefyd. Er mai gweddol yw ansawdd y dŵr morol ac arfordirol, mae ansawdd dŵr wedi gwella yn y blynyddoedd diwethaf, a bu cynnydd yn nifer y dyfroedd ymdrochi dynodedig.

Mae ysgolion yng Nghymru yn cymryd rhan mewn rhaglenni i baratoi plant ar gyfer byd sy’n newid ac i arwain newid

Mae’r nod Datblygu Cynaliadwy ‘Addysg o Ansawdd’ yn cydnabod pwysigrwydd pob dysgwr yn cael y wybodaeth a’r sgiliau sydd eu hangen arnynt i hyrwyddo datblygu cynaliadwy gan gynnwys ffordd o fyw cynaliadwy, hawliau dynol, cydraddoldeb rhywiol a dinasyddiaeth fyd-eang.

Mae eco-ysgolion yn rhaglen fyd-eang sy’n cynnwys miliynau o blant o 64 o wledydd. Ei nod yw gwella sgiliau disgyblion, codi ymwybyddiaeth amgylcheddol, gwella amgylchedd yr ysgol ac arwain at arbedion ariannol i ysgolion. Mae 49,000 o ysgolion mewn 64 o wledydd yn cymryd rhan yn y rhaglen Eco-ysgolion ar hyn o bryd. Yng Nghymru, roedd 98 y cant o holl ysgolion y wladwriaeth yn 2016/17 wedi cofrestru ar y rhaglen Eco-Sgolion wirfoddol sy’n cael ei chynnal gan Cadwch Gymru'n Daclus. Mae modd i eco-ysgolion gael gwobrau sy’n cynnwys efydd, arian, gwyrdd a gwyrdd platinwm. Roedd ysgolion yn gwneud cynnydd da tuag at y Faner Werdd uwch a’r Wobr Blatinwm yn 2016/17, gydag 14 yn fwy o ysgolion yn ennill statws y Faner Werdd (cyfanswm o 795).

Nod Rhaglen Dysgu Byd-eang Cymru (RhDB-C) yw datblygu a gwreiddio dysgu byd-eang (ADCDF), yn arbennig wrth ddatblygu plant a phobl ifanc yn ddinasyddion moesegol a gwybodus Cymru a’r byd. Ers 2014, mae RhDB-C wedi recriwtio, hyfforddi ac ariannu Ysgolion Arweiniol gydag arbenigedd Dysgu Byd-eang i gydlynu rhwydweithiau lle mae athrawon o ysgolion lleol yn rhannu arferion, arbenigedd ac adnoddau effeithiol. Mae yna 49 o Ysgolion Arweiniol RhDB-C a 445 o Ysgolion Rhwydwaith RhDB-C. Maent wedi’u lleoli ar hyd a lled Cymru ac ym mhob awdurdod lleol.

Ni gasglwyd y data yna o ffyhonellau ystadegau swyddogol felly er bod wedi eu hadrodd yma ar gyfer cyd-destyn, ni allwn rhoi sicrhad am ansawdd y data.

Mae pobl yn cymryd rhan mewn prosiectau datblygu cynaliadwy rhyngwladol

Mae pobl o bob cwr o Gymru’n parhau i roi eu hamser, eu hegni, eu hadnoddau a’u harbenigedd i amrywiaeth o brosiectau datblygu ar draws Affrica Is-Sahara.

Bwriad rhaglen Cymru o Blaid Affrica Llywodraeth Cymru yw cefnogi pobl i gymryd rhan weithredol mewn Datblygu Rhyngwladol drwy weithio a chydweithio ag unigolion, cymunedau, y trydydd sector a’r sector cyhoeddus er mwyn i Gymru gyfrannu at fynd i’r afael â thlodi byd-eang. Roedd Adroddiad 10 mlynedd Cymru o Blaid Affrica yn dangos bod dros 160 o reolwyr ac arweinwyr o Gymru wedi gallu cael profiad o fyw a gweithio mewn gwlad sy’n datblygu ers 2007, drwy’r rhaglen Cyfleoedd Dysgu Rhyngwladol, gan rannu 47,300 awr o brofiad â phartneriaid yn Affrica. Ers 2006, mae 528 o wahanol brosiectau datblygu ar draws 25 o wledydd Affrica wedi’u cefnogi.

Mae nifer y dioddefwyr caethwasiaeth fodern posib sy’n cael eu hatgyfeirio yn cynyddu

Mae NDCau’r Cenhedloedd Unedig yn cynnwys targed “Rhoi terfyn ar gaethwasiaeth fodern a masnachu pobl”. Mae caethwasiaeth yn drosedd difrifol ac mae’n gam difrifol yn erbyn hawliau dynol. Yn ôl yr Asiantaeth Troseddu Cenedlaethol (NCA), mae nifer y dioddefwyr caethwasiaeth posib sy’n cael eu cofnodi drwy’r Mecanwaith Atgyfeirio Cenedlaethol (MAC)

yn parhau i gynyddu bob blwyddyn, gyda mwy o oroeswyr yn cael eu hatgyfeirio o'r Deyrnas Unedig a Chymru. Mae’r NCA yn barnu bod graddfa Caethwasiaeth Fodern a Masnachu Pobl yn y Deyrnas Unedig yn debygol o fod yn cynyddu’n raddol, ond ni all ddatgysylltu’r cynnydd yn y gyfradd achosion oddi wrth well adrodd. Felly nid ydynt yn gallu meintioli twf cyffredinol caethwasiaeth fodern.

Yn 2016, adroddwyd am 123 o ddioddefwyr caethwasiaeth posib yng Nghymru. Mae hyn 8.2 y cant yn is na’r flwyddyn flaenorol, ac mae’n cynrychioli 3.2 y cant o holl atgyfeiriadau’r Deyrnas Unedig, ond mae’n sylweddol uwch na ffigurau 2013 a 2014. Roedd y 123 o atgyfeiriadau yn cynnwys 62 o fenywod (50.4 y cant) a 61 o wrywod (49.6 y cant). Cafodd 102 (83 y cant) o unigolion eu hatgyfeirio o dan gategorïau cam-fanteisio ar oedolion a 21 (17 y cant) o dan gategorïau cam-fanteisio ar blentyn o dan oed.

Mae’r Gymraeg yn rhan o gyd-destun ieithoedd lleiafrifol byd-eang

Y Siarter Ewropeaidd ar gyfer Ieithoedd Rhanbarthol neu Ieithoedd Lleiafrifol yw’r confensiwn Ewropeaidd ar gyfer amddiffyn a hyrwyddo ieithoedd a ddefnyddir gan leiafrifoedd traddodiadol. Mae’r Gymraeg o fewn cwmpas y siarter ac mae cynnal yr iaith yng Nghymru yn cyfrannu at amddiffyn ieithoedd lleiafrifol y byd. Yn dilyn y gostyngiad yng Nghyfrifiad 2011, mae data arolygon ers hynny wedi dangos bod nifer y siaradwyr Cymraeg wedi aros yn sefydlog, ac felly hefyd y ganran sydd yn siarad yr iaith bob dydd.

Cefndir

Beth yw'r adroddiad hwn?

Mae'r adroddiad hwn yn rhoi'r wybodaeth ddiweddaraf am y cynnydd sy'n cael ei wneud yng Nghymru tuag at gyflawni'r 7 nod llesiant. Mae'n adroddiad statudol sy'n ofynnol dan Ddeddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015. Mae'n adroddiad sy'n edrych ar gynnydd Cymru gyfan fel gwlad. Nid yw'n adroddiad am berfformiad sefydliad unigol.

Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015

Mae Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) yn ceisio gwella llesiant cymdeithasol, economaidd, amgylcheddol a diwylliannol Cymru. Y bwriad yw gwneud i gyrff cyhoeddus a restrir yn y Ddeddf feddwl mwy ynghylch y tymor hir, gan weithio'n well gyda phobl a chymunedau, a gyda'i gilydd, mynd ati i atal problemau, a gweithredu mewn ffordd fwy cyson. Bwriad hyn yn ei dro yn gwneud Cymru yn wlad yr ydym i gyd yn awyddus i fyw ynddi, nawr ac yn y dyfodol.

Mae'r Ddeddf hefyd yn gosod saith nod llesiant ar gyfer Cymru fwy llewyrchus, iach, cydnerth, cyfartal a chyfrifol ar lefel byd-eang, gyda chymunedau cydlynus a diwylliant bywiog lle mae'r Gymraeg yn ffynnu, fel y gwelir yn Ffigur 1.

Ceir rhagor o wybodaeth gefndir am y Ddeddf yn y canllaw Hanfodion

Beth yw dangosyddion cenedlaethol Cymru?

Mae'r Ddeddf yn ei gwneud yn ofynnol i Weinidogion Cymru osod dangosyddion cenedlaethol i asesu'r cynnydd tuag at gyflawni'r nodau llesiant. Rhwng mis Medi 2015 a mis Ionawr 2016 cynhaliodd Llywodraeth Cymru ymgynghoriad cyhoeddus eang i nodi pa gyfres fach o ddangosyddion y dylid eu datblygu i fesur cynnydd yn erbyn y nodau llesiant. Cyhoeddwyd y dangosyddion cenedlaethol hyn ym mis Mawrth 2016 ac fe'u gosodwyd gerbron Cynulliad Cenedlaethol Cymru. Ceir rhestr llawn o’r Dangosyddion Cenedlaethol, wedi mapio yn erbyn y saith nod llesiant, yn Atodiad A.

Lluniwyd y dangosyddion cenedlaethol i gynrychioli'r canlyniadau i Gymru a'i phobl a fydd yn helpu i ddangos y cynnydd tuag at y 7 nod llesiant. Nid oes bwriad iddynt fod yn ddangosyddion perfformiad ar gyfer sefydliad unigol.

Ceir disgrifiad llawn o'r dangosyddion cenedlaethol gan gynnwys eu diffiniad technegol a gwybodaeth am ffynonellau data ac amlder yn y nodyn technegol.

Beth yw'r berthynas â Nodau Datblygu Cynaliadwy'r Cenhedloedd Unedig?

Mae Agenda Datblygu Cynaliadwy 2030 yn gynllun gwaith trawsnewidiol wedi'i seilio ar 17 o Nodau Datblygu Cynaliadwy’r Cenhedloedd Unedig - i roi sylw i heriau argyfyngus byd-eang dros y 15 mlynedd nesaf. Mae nodau byd-eang y Cenhedloedd Unedig yn golygu y bydd yn rhaid i bob gwlad ar y blaned weithredu i drechu tlodi, hyrwyddo llewyrch a llesiant i bawb, diogelu'r amgylchedd a rhoi sylw i'r newid yn yr hinsawdd. Bwriedir i'r nodau hyn fod yn rhai pellgyrhaeddol, cyffredinol a thrawsnewidiol, sy'n canolbwyntio ar bobl. Mae aelod-wladwriaethau'r Cenhedloedd Unedig wedi ymrwymo i weithio'n ddiflino i'w rhoi ar waith erbyn 2030, ac fe fydd Cymru'n chwarae ei rhan.

Bydd nifer o ddangosyddion cenedlaethol yn helpu i adrodd hanes cynnydd yng Nghymru yn erbyn un o Nodau Datblygu Cynaliadwy'r Cenhedloedd Unedig. Rydym wedi mapio'r dangosyddion yn erbyn y nodau mewn ffurf tabl (Atodiad A) a ffurf rhyngweithiol arlein.

Dan y bennod ar gyfrifoldeb byd-eang rydym wedi amlygu rhai o'r dangosyddion a'r cyd-destun sy'n ymwneud yn uniongyrchol â Nodau Datblygu Cynaliadwy'r Cenhedloedd Unedig o safbwynt cyfraniad Cymru.

Pam nad yw nifer o'r dangosyddion yn adrodd ar blant?

Mae nifer o'r dangosyddion yn adrodd ar blant. Fodd bynnag, nid yw Arolwg Cenedlaethol Cymru, ffynhonnell 14 o'r dangosyddion, yn edrych ar blant dan 16 oed. Ar gyfer rhai dangosyddion rydym wedi defnyddio mesurau gwahanol, ond tebyg, o ffynonellau eraill (er enghraifft llesiant meddyliol neu arolwg chwaraeon ysgolion). Rydym yn ceisio datblygu ffordd fwy systematig o ddod o hyd i ddata am lesiant plant. Rydym yn cydweithio'n agos gyda'r Rhwydwaith Ymchwil Iechyd mewn Ysgolion, dan arweiniad tîm y Ganolfan Datblygu a Gwerthuso Ymyriadau Cymhleth er mwyn Gwella Iechyd y Cyhoedd (DECIPHER) Prifysgol Caerdydd, i gynnwys cwestiynau yn eu harolygon plant a phobl ifanc. Bydd hyn yn ategu'r Arolwg Ymddygiad Iechyd Plant Oedran Ysgol, sydd hefyd yn cael ei weinyddu ganddynt ac sydd eisoes yn darparu data ar gyfer Dangosyddion Cenedlaethol. Rydym hefyd yn bwriadu gwahodd partïon â buddiannau i ddod i drafod o amgylch y bwrdd er mwyn cydlynu gwaith arolygon plant a phobl ifanc ar draws Cymru.

Cerrig milltir cenedlaethol

Mae Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol yn datgan bod rhaid i Weinidogion Cymru osod cerrig milltir mewn perthynas â'r dangosyddion cenedlaethol a fyddai, ym marn Gweinidogion Cymru, yn helpu i fesur cynnydd tuag at gyflawni'r nodau llesiant. Mae gwaith ar y cerrig milltir cenedlaethol yn mynd rhagddo ar hyn o bryd.

Pwy gynhyrchodd yr adroddiad hwn?

Cynhyrchwyd yr adroddiad hwn gan ystadegwyr Llywodraeth Cymru, dan arweiniad Prif Ystadegydd Llywodraeth Cymru. Cafodd ei gynhyrchu yn unol â'r Cod Ymarfer ar gyfer Ystadegau Swyddogol, felly mae'n annibynnol ar unrhyw ddylanwad gwleidyddol.

Amseroldeb

Cyhoeddwyd yr adroddiad hwn ym mis Medi er mwyn sicrhau ei fod mor agos â phosib at ddiwedd y flwyddyn ariannol flaenorol, ond ar ôl cyhoeddi Arolwg Cenedlaethol Cymru, sef ffynhonnell 14 o'r dangosyddion cenedlaethol.

Bydd data'r dangosyddion cenedlaethol yn cael eu cadw mor gyfredol â phosib wrth i setiau data newydd gael eu cyhoeddi ar gyfer y dangosyddion hynny. Ym mis Medi bob blwyddyn byddwn yn cyhoeddi diweddariad o adroddiad blynyddol Llesiant Cymru gan gynnwys diweddariad i'r naratif ar gyfer pob nod.

Cwmpas

Mae'r adroddiad hwn yn edrych ar Gymru. Ar gyfer rhai dangosyddion, cyfeirir at y sefyllfa o gymharu â'r DU. Mae'r naratif yn erbyn y nodau ac ar gyfer pob un o'r dangosyddion wedi'u seilio ar gynnydd cenedlaethol yn erbyn y nodau, ac nid yw'n ceisio darparu adroddiad ar gynnydd ar lefelau daearyddol gwahanol. Fodd bynnag, mae data sawl un o'r dangosyddion ar gael ar StatsCymru, neu ar gais, ar lefelau daearyddol manylach.

Hygyrchedd

Cynhyrchwyd yr adroddiad hwn yn bennaf fel adroddiad rhyngweithiol ar-lein er mwyn manteisio i'r eithaf ar effaith ac effeithlonrwydd defnyddio gwasanaethau data agored Llywodraeth Cymru, ond mae'r adroddiad cyfunol hon yn rhoi fersiwn hygyrch o'r adroddiad Llesiant blynyddol gall ei hargraffu. Cynhyrchwyd fersiwn flynyddol o'r adroddiad hefyd fel Pdf i'w argraffu.

Mae'r rhan fwyaf o'r data sy'n sail i'r adroddiad, gan gynnwys y manylion, ar gael ar StatsCymru a thrwy wasanaethau data agored StatsCymru.

A yw'r holl ddata'n Ystadegau Swyddogol?

Mae'r rhan fwyaf o'r dangosyddion (32) wedi'u seilio ar ffynonellau a gyhoeddwyd fel Ystadegau Swyddogol, hynny yw sydd wedi'u cyhoeddi gan ystadegwyr y Llywodraeth, neu gyrff cyhoeddus eraill, dan y Cod Ymarfer ar gyfer Ystadegau Swyddogol.

Mae 27 o'r dangosyddion hynny wedi'u seilio ar ffynonellau a gyhoeddwyd fel Ystadegau Gwladol. Hynny yw mae Awdurdod Ystadegau'r Deyrnas Unedig wedi pennu'r ystadegau hyn fel Ystadegau Gwladol, gan ddangos cydymffurfiaeth gyda'r Cod Ymarfer ar gyfer Ystadegau Swyddogol. Golyga hyn eu bod yn bodloni'r safonau uchaf o ran dibynadwyedd, ansawdd a gwerth cyhoeddus.

Mae'r 12 o ddangosyddion wedi'u seilio ar ffynonellau eraill, fel data gweinyddol a gedwir gan adrannau'r llywodraeth. Nid oes data ar gyfer 2 o'r dangosyddion.

Er nad yw'r holl ffynonellau data a ddefnyddir yn ystadegau swyddogol, mae'r adroddiad ei hun wedi'i ddatblygu a'i gyhoeddi yn unol â'r Cod Ymarfer ar gyfer Ystadegau Swyddogol.

Mae rhywfaint o'r naratif yn yr adroddiad ynghylch cyfrifoldeb byd-eang wedi'i seilio ar ddatganiadau ffeithiol ynghylch gweithredu rhaglenni a pholisi. Ni gasglwyd y data yna o ffyhonellau ystadegau swyddogol felly er bod wedi eu hadrodd yma ar gyfer cyd-destyn, ni allwn rhoi sicrhad am ansawdd y data. Rydym yn gobeithio gallu ardodd yn bellach ar ansawdd ddata ffynhonellau fel hyn yn adroddiad blwyddyn nesaf.

Beth arall ddylwn i ei wybod am y data?

Mae'r Adroddiad Ansawdd wrth ochr y datganiad hwn yn darparu dolenni at wybodaeth am ansawdd bob un o'r ffynonellau data a ddefnyddir i fesur dangosyddion cenedlaethol, neu'n rhoi'r wybodaeth honno os nad yw ar gael rywle arall.

Pwy yw defnyddwyr yr adroddiad hwn?

Disgwylir i'r adroddiad gael ei ddefnyddio gan Lywodraeth Cymru; Cynulliad Cenedlaethol Cymru (gan gynnwys Aelodau'r Cynulliad a phwyllgorau); y cyfryngau; a'r cyhoedd yn gyffredinol i (i) helpu i ddeall Llesiant Cymru (ii) y cynnydd yn erbyn y 7 nod llesiant a (iii) lle mae Cymru'n gwneud cynnydd yn erbyn Nodau Datblygu Cynaliadwy'r Cenhedloedd Unedig.

Pan fydd y dangosyddion cenedlaethol a'r cerrig milltir wedi'u cyhoeddi, gallant helpu cyrff cyhoeddus sy'n ddarostyngedig i gyfraith cenedlaethau'r dyfodol ddeall yn well natur y newid disgwyliedig wrth gyflawni'r nodau llesiant. Dylid ystyried y dangosyddion cenedlaethol fel tystiolaeth ddefnyddiol i helpu cyrff cyhoeddus i ddeall pa brif feysydd sydd angen gweld cynnydd mewn perthynas â'r nodau llesiant.

Bydd swyddogaeth benodol gan y dangosyddion cenedlaethol hefyd gan y bydd yn rhaid i fyrddau gwasanaethau cyhoeddus Cymru gyfeirio atynt wrth ddadansoddi cyflwr economaidd, cymdeithasol, amgylcheddol a diwylliannol eu hardaloedd.

Dylai'r adroddiad hefyd gael ei ddefnyddio gan gyrff cyhoeddus er mwyn datblygu ac adolygu asesiadau llesiant ac i osod ac adolygu amcanion llesiant gofynnol dan Ddeddf Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru).

Rhaid i'n hadroddiad llesiant blynyddol hefyd gael ei ystyried gan Gomisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol Cymru wrth baratoi a chyhoeddi 'Adroddiad Cenedlaethau'r Dyfodol'.

Cyd-destun y DU

Ar gyfer y DU yn gyfan, mae cyhoeddiad y Swyddfa Ystadegau Gwladol "Measuring National well-being: Life in the UK" yn asesu cynnydd y DU yn erbyn cyfres o brif ddangosyddion llesiant cenedlaethol.

Yn yr Alban, mae gwefan Scotland Performs yn darparu mesur cyffredinol o lesiant cenedlaethol a chymdeithasol, gan gynnwys amrywiol ddangosyddion a thargedau economaidd, cymdeithasol ac amgylcheddol.

Mae Asiantaeth Ystadegau ac Ymchwil Gogledd Iwerddon yn cyhoeddi dadansoddiad llesiant wedi'i seilio ar fesurau llesiant y Swyddfa Ystadegau Gwladol, lle bo data Gogledd Iwerddon yn caniatáu hynny.

Ar wahân i hynny, mae gwaith yn mynd rhagddo i ddatblygu Rhaglen Lywodraethu ddrafft ar gyfer Gogledd Iwerddon gan ddefnyddio dull sy'n gosod canlyniadau i wella llesiant i bawb. Pan fydd y gwaith hwn wedi'i gwblhau, y fframwaith canlyniadau hwn fydd y brif ffordd o asesu llesiant cymdeithasol yng Ngogledd Iwerddon.

Dolenni perthnasol eraill

Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol

Tueddiadau'r Dyfodol

Arolwg Cenedlaethol Cymru

Nodau Datblygu Cynaliadwy y CU

Llesiant Cymru

Dangosyddion Cenedlaethol ar gyfer Cymru

Y saith nod llesiant ar gyfer Cymru

Nod 1	Nod 2	Nod 3	Nod 4	Nod 5	Nod 6	Nod 7
Cymru lewyrchus	Cymru gydnerth	Cymru iachach	Cymru sy'n fwy gyfartal	Cymru o gymunedau cydlynus	Cymru â diwylliant bywiog lle mae'r Gymraeg yn ffynnu	Cymru sy'n gyfrifol ar lefel fyd-eang

A ffordd rydym yn mesur cynnydd

	Dangosyddion Llesiant Cenedlaethol ar gyfer Cymru	1	2	3	4	5	6	7
01	Canran y genedigaethau byw sengl â phwysau geni islaw 2,500g			■	■			
02	Disgwyliad oes iach adeg geni gan gynnwys y bwlch rhwng y bobl fwyaf a lleiaf amddifadus			■	■			
03	Y ganran o'r oedolion sydd â llai na dau ymddygiad iach o ran eu ffordd o fyw			■	■	■	■	
04	Lefelau llygredd nitrogen deuocsid (NO2) yn yr aer	■	■	■				■
05	Y ganran o'r plant sydd â llai na dau ymddygiad iach o ran eu ffordd o fyw			■	■	■		
06	Mesur o ddatblygiad plant bach	■			■	■	■	
07	Y ganran o'r disgyblion sydd wedi cyflawni'r "Trothwy Lefel 2" gan gynnwys Cymraeg iaith gyntaf neu Saesneg a Mathemateg, gan gynnwys y bwlch rhwng disgyblion sy'n gymwys a disgyblion nad ydynt yn gymwys i gael prydau ysgol am ddim	■			■		■	
08	Y ganran o'r oedolion â chymwysterau ar y gwahanol lefelau yn y Fframwaith Cymwysterau Cenedlaethol	■		■	■			
09	Gwerth Ychwanegol Gros am bob awr a weithir (o'i gymharu â chyfartaledd y DU)	■						
10	Incwm Gwario Gros Aelwydydd y pen	■		■	■			
11	Y ganran o'r busnesau sydd wrthi'n arloesi	■	■					■
12	Capasiti (mewn MW) yr offer ynni adnewyddadwy sydd wedi'i osod	■	■			■		■
13	Crynodiad carbon a deunydd organig mewn pridd	■	■					■
14	Ôl Troed Ecolegol Cymru	■	■					■
15	Swm y gwastraff a gynhyrchir ac na chaiff ei ailgylchu, y pen	■	■			■		■

16	Y ganran o'r bobl sydd mewn gwaith, sydd ar gontractau parhaol (neu ar gontractau dros dro, ac nad ydynt yn ceisio gwaith parhaol) ac sy'n ennill mwy na 2/3 o gyflog canolrifol y DU.	■		■	■			■
17	Y gwahaniaeth cyflog rhwng y rhywiau	■			■			
18	Y ganran o'r bobl sy'n byw mewn aelwydydd mewn tlodi incwm o'i gymharu â chanolrif y DU, wedi'i fesur ar gyfer plant, pobl o oedran gweithio a phobl o oedran pensiwn	■	■	■	■	■	■	■
19	**Y ganran o'r bobl sy'n byw mewn aelwydydd mewn amddifadedd materol**	■	■	■	■	■	■	■
20	Y ganran o'r bobl sy'n dweud eu bod yn fodlon neu'n fodlon iawn yn eu gwaith	■		■	■			
21	Y ganran o'r bobl sydd mewn gwaith	■		■	■			
22	Y ganran o'r bobl mewn addysg, cyflogaeth neu hyfforddiant, wedi'i mesur ar gyfer gwahanol grwpiau oedran	■		■	■	■		
23	Y ganran sy'n teimlo'u bod yn gallu dylanwadu ar benderfyniadau sy'n effeithio ar eu hardal leol				■	■		■
24	Y ganran o'r bobl sy'n fodlon ar eu gallu i gyrraedd/ cael at y cyfleusterau a'r gwasanaethau y mae eu hangen arnynt			■	■	■		
25	Y ganran o'r bobl sy'n teimlo'n ddiogel gartref, wrth gerdded yn yr ardal leol, ac wrth deithio			■	■	■		
26	Y ganran o'r bobl sy'n fodlon ar yr ardal leol fel lle i fyw		■	■		■	■	
27	Y ganran o'r bobl sy'n cytuno eu bod yn perthyn i'r ardal; bod pobl o gefndiroedd gwahanol yn cyd-dynnu'n dda; a bod pobl yn trin ei gilydd â pharch		■	■	■	■	■	■
28	Y ganran o'r bobl sy'n gwirfoddoli					■	■	■
29	Sgôr llesiant meddyliol cymedrig ar gyfer pobl			■	■			
30	Y ganran o'r bobl sy'n unig			■	■	■		
31	Y ganran o'r anheddau sydd heb beryglon		■	■	■	■		
32	Nifer yr unedau eiddo (cartrefi a busnesau) sydd mewn perygl uchel a chanolig o lifogydd sy'n deillio o afonydd a'r môr		■	■	■	■		
33	Y ganran o'r anheddau gyda pherfformiad ynni digonol	■	■	■				■
34	Nifer yr aelwydydd y llwyddwyd i'w hatal rhag bod yn ddigartref am bob 10,000 o aelwydydd	■		■	■	■		
35	Y ganran o'r bobl sy'n bresennol neu'n cyfranogi mewn gweithgareddau ym maes y celfyddydau, diwylliant neu dreftadaeth o leiaf deirgwaith y flwyddyn			■	■	■	■	
36	Y ganran o'r bobl sy'n siarad Cymraeg yn feunyddiol ac sy'n gallu siarad mwy nag ychydig eiriau o Gymraeg					■	■	■
37	Y ganran o'r bobl sy'n gallu siarad Cymraeg					■	■	■
38	Y ganran o'r bobl sy'n cyfranogi mewn gweithgareddau chwaraeon deirgwaith neu fwy yr wythnos		■	■	■	■	■	

39	Y ganran o'r amgueddfeydd ac archifau sy'n dal casgliadau archifol/treftadaeth sy'n cyrraedd safonau achredu'r DU						■	■
40	Y ganran o asedau dynodedig yr amgylchedd hanesyddol sydd mewn cyflwr sefydlog neu well		■				■	■
41	Allyriadau nwyon tŷ gwydr yng Nghymru	■	■	■				■
42	Allyriadau nwyon tŷ gwydr sydd i'w priodoli i ddefnyddio nwyddau a gwasanaethau byd-eang yng Nghymru	■	■	■				■
43	Ardaloedd o ecosystemau iach yng Nghymru	■	■	■		■	■	■
44	Statws amrywiaeth Fiolegol yng Nghymru	■	■			■	■	■
45	Y ganran o'r cyrff dŵr wyneb, a'r cyrff dŵr daear, sy'n cyrraedd statws da neu uchel ar y cyfan		■	■		■	■	■
46	Yr adenillion cymdeithasol ar fuddsoddiadau gan bartneriaethau Cymreig yng Nghymru a'r tu allan i'r DU sy'n gweithio tuag at Nodau Datblygu Cynaliadwy y Cenhedloedd Unedig	■	■	■	■	■	■	■

Gwybodaeth Bellach

Mae Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015 yn gosod saith nod llesiant ar gyfer Cymru. Os ydym am gyflawni'r nodau lles hyn ar y cyd, mae angen ffordd o fesur cynnydd er mwyn i ni gyd allu gweld a ydy pethau'n gwella ar gyfer Cymru gyfan. Dyna pam y mae'r Ddeddf yn gosod gofyniad cyfreithiol ar Weinidogion Cymru i bennu dangosyddion cenedlaethol. Er bod y dangosyddion yn cael eu pennu gan Weinidogion Cymru, maent yn adlewyrchu Cymru gyfan ac yn ein galluogi i ddeall cyfraniad pawb.

Dylid darllen y ddogfen wybodaeth dechnegol ar gyfer y dangosyddion cenedlaethol (*Sut mae mesur cynnydd cenedl – Dangosyddion Cenedlaethol ar gyfer Cymru: Dogfen Dechnegol*, Mawrth 2016) a gyhoeddwyd gan Lywodraeth Cymru ochr yn ochr â'r 46 dangosydd cenedlaethol a gyhoeddwyd ac a osodwyd gerbron Cynulliad Cenedlaethol Cymru ym mis Mawrth 2015.

Bydd sawl dangosydd cenedlaethol yn helpu i adrodd stori am gynnydd yn erbyn mwy nag un o'r nodau llesiant, ac i helpu chi fynd i'r afael â'r cysylltiadau hyn rydym wedi tynnu sylw at set bosibl o gysylltiadau rhwng dangosyddion cenedlaethol a nodau llesiant, at ddibenion cyfathrebu. Mae'r tabl hwn wedi ei baratoi at ddibenion cyfathrebu a thrafod yn unig, nid yw hyn yn golygu o reidrwydd bod cyswllt technegol neu gyfreithiol uniongyrchol nac anuniongyrchol rhwng y dangosyddion a'r nodau llesiant.

Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015	http://llyw.cymru/topics/people-and-communities/people/future-generations-act/
Animeiddiad	https://www.youtube.com/watch?v=rFeOYlxJbmw&feature=player_embedded
Dangosyddion Cenedlaethol Cymru	http://llyw.cymru/topics/people-and-communities/people/future-generations-act/national-indicators
Comisiynydd Cenedlaethau'r Dyfodol Cymru	www.cenedlaethaurdyfodol.cymru/

Agenda 2030
Cymru a’r Nodau Datblygu Cynaliadwy

NODAU DATBLYGU CYNALIADWY

Nodau Datblygu Cynaliadwy’r Cenhedloedd Unedig

Cymru

	Dangosyddion Llesiant Cenedlaethol ar gyfer Cymru	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13	14	15	16	17
01	Canran y genedigaethau byw sengl â phwysau geni islaw 2,500g			●							●							
02	Disgwyliad oes iach adeg geni gan gynnwys y bwlch rhwng y bobl fwyaf a lleiaf amddifadus			●		●					●							
03	Y ganran o’r oedolion sydd â llai na dau ymddygiad iach o ran eu ffordd o fyw		●	●							●	●						
04	Lefelau llygredd nitrogen deuocsid (NO2) yn yr aer			●						●		●	●	●		●		
05	Y ganran o’r plant sydd â llai na dau ymddygiad iach o ran eu ffordd o fyw		●	●							●	●						

06	Mesur o ddatblygiad plant bach				■	■					■							
07	Y ganran o'r disgyblion sydd wedi cyflawni'r "Trothwy Lefel 2" gan gynnwys Cymraeg iaith gyntaf neu Saesneg a Mathemateg, gan gynnwys y bwlch rhwng disgyblion sy'n gymwys a disgyblion nad ydynt yn gymwys i gael prydau ysgol am ddim				■	■			■		■							
08	Y ganran o'r oedolion â chymwysterau ar y gwahanol lefelau yn y Fframwaith Cymwysterau Cenedlaethol				■	■			■		■							
09	Gwerth Ychwanegol Gros am bob awr a weithir (o'i gymharu â chyfartaledd y DU)								■	■								
10	Incwm Gwario Gros Aelwydydd y pen	■							■	■								
11	Y ganran o'r busnesau sydd wrthi'n arloesi								■	■								
12	Capasiti (mewn MW) yr offer ynni adnewyddadwy sydd wedi'i osod							■		■			■	■				
13	Crynodiad carbon a deunydd organig mewn pridd		■				■			■			■	■		■		
14	Ôl Troed Ecolegol Cymru						■	■		■		■	■	■	■			
15	Swm y gwastraff a gynhyrchir ac na chaiff ei ailgylchu, y pen									■		■	■	■		■		
16	Y ganran o'r bobl sydd mewn gwaith, sydd ar gontractau parhaol (neu ar gontractau dros dro, ac nad ydynt yn ceisio gwaith parhaol) ac sy'n ennill mwy na 2/3 o gyflog canolrifol y DU.	■							■		■							
17	Y gwahaniaeth cyflog rhwng y rhywiau					■			■									
18	Y ganran o'r bobl sy'n byw mewn aelwydydd mewn tlodi incwm o'i gymharu â chanolrif y DU, wedi'i fesur ar gyfer plant, pobl o oedran gweithio a phobl o oedran pensiwn	■									■							
19	Y ganran o'r bobl sy'n byw mewn aelwydydd mewn amddifadedd materol	■	■								■							
20	Y ganran o'r bobl sy'n dweud eu bod yn fodlon neu'n fodlon iawn yn eu gwaith	■		■		■			■		■							
21	Y ganran o'r bobl sydd mewn gwaith	■		■		■			■		■							

22	Y ganran o'r bobl mewn addysg, cyflogaeth neu hyfforddiant, wedi'i mesur ar gyfer gwahanol grwpiau oedran
23	Y ganran sy'n teimlo'u bod yn gallu dylanwadu ar benderfyniadau sy'n effeithio ar eu hardal leol
24	Y ganran o'r bobl sy'n fodlon ar eu gallu i gyrraedd/ cael at y cyfleusterau a'r gwasanaethau y mae eu hangen arnynt
25	Y ganran o'r bobl sy'n teimlo'n ddiogel gartref, wrth gerdded yn yr ardal leol, ac wrth deithio
26	Y ganran o'r bobl sy'n fodlon ar yr ardal leol fel lle i fyw
27	Y ganran o'r bobl sy'n cytuno eu bod yn perthyn i'r ardal; bod pobl o gefndiroedd gwahanol yn cyd-dynnu'n dda; a bod pobl yn trin ei gilydd â pharch
28	Y ganran o'r bobl sy'n gwirfoddoli
29	Sgôr llesiant meddyliol cymedrig ar gyfer pobl
30	Y ganran o'r bobl sy'n unig
31	Y ganran o'r anheddau sydd heb beryglon
32	Nifer yr unedau eiddo (cartrefi a busnesau) sydd mewn perygl uchel a chanolig o lifogydd sy'n deillio o afonydd a'r môr
33	Y ganran o'r anheddau gyda pherfformiad ynni digonol
34	Nifer yr aelwydydd y llwyddwyd i'w hatal rhag bod yn ddigartref am bob 10,000 o aelwydydd
35	Y ganran o'r bobl sy'n bresennol neu'n cyfranogi mewn gweithgareddau ym maes y celfyddydau, diwylliant neu dreftadaeth o leiaf deirgwaith y flwyddyn
36	Y ganran o'r bobl sy'n siarad Cymraeg yn feunyddiol ac sy'n gallu siarad mwy nag ychydig eiriau o Gymraeg
37	Y ganran o'r bobl sy'n gallu siarad Cymraeg

38	Y ganran o'r bobl sy'n cyfranogi mewn gweithgareddau chwaraeon deirgwaith neu fwy yr wythnos
39	Y ganran o'r amgueddfeydd ac archifau sy'n dal casgliadau archifol/treftadaeth sy'n cyrraedd safonau achredu'r DU
40	Y ganran o asedau dynodedig yr amgylchedd hanesyddol sydd mewn cyflwr sefydlog neu well
41	Allyriadau nwyon tŷ gwydr yng Nghymru
42	Allyriadau nwyon tŷ gwydr sydd i'w priodoli i ddefnyddio nwyddau a gwasanaethau byd-eang yng Nghymru
43	Ardaloedd o ecosystemau iach yng Nghymru
44	Statws amrywiaeth Fiolegol yng Nghymru
45	Y ganran o'r cyrff dŵr wyneb, a'r cyrff dŵr daear, sy'n cyrraedd statws da neu uchel ar y cyfan
46	Yr adenillion cymdeithasol ar fuddsoddiadau gan bartneriaethau Cymreig yng Nghymru a'r tu allan i'r DU sy'n gweithio tuag at Nodau Datblygu Cynaliadwy y Cenhedloedd Unedig

Nodau Datblygu Cynaliadwy
Mae Agenda Datblygu Cynaliadwy 2030 yn gynllun gwaith trawsnewidiol wedi'i seilio ar 17 o Nodau Datblygu Cynaliadwy'r Cenhedloedd Unedig - i roi sylw i heriau argyfyngus byd-eang dros y 15 mlynedd nesaf. Mae nodau byd-eang y Cenhedloedd Unedig yn golygu y bydd yn rhaid i bob gwlad ar y blaned weithredu i drechu tlodi, hyrwyddo llewyrch a llesiant i bawb, diogelu'r amgylchedd a rhoi sylw i'r newid yn yr hinsawdd. Bwriedir i'r nodau hyn fod yn rhai pellgyrhaeddol, sy'n canolbwyntio ar bobl, sy'n berthnasol i bawb ac yn drawsnewidiol. Mae aelod-wladwriaethau'r Cenhedloedd Unedig wedi ymrwymo i weithio'n ddiflino i'w rhoi ar waith erbyn 2030, ac fe fydd Cymru'n chwarae ei rhan.

Cymru a'r Nodau Datblygu Cynaliadwy
Mae Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015 yn ddeddfwriaeth unigryw i Gymru. Mae'r Ddeddf yn darparu fframwaith i ni yng Nghymru i fod yn gyfrifol ar lefel fyd-eang ac i gyfrannu'n gadarnhaol i'r nodau byd-eang hyn. Mae'n gosod nodau llesiant, gan fynd i'r afael â llawer o'r heriau byd-eang hyn y mae pobl a chymunedau yn eu hwynebu ledled Cymru. Caiff y saith nod llesiant hyn eu mesur trwy 46 o ddangosyddion cenedlaethol.

Bydd sawl dangosydd cenedlaethol yn helpu i adrodd stori am gynnydd yng Nghymru yn erbyn mwy nag un o Nodau Datblygu Cynaliadwy'r Cenhedloedd Unedig, ac i helpu chi fynd i'r afael â'r cysylltiadau hyn rydym wedi tynnu sylw at hyn uchod, at ddibenion cyfathrebu. Mae'r tabl hwn wedi ei baratoi at ddibenion cyfathrebu a thrafod yn unig, nid yw hyn yn golygu o reidrwydd bod cyswllt technegol neu gyfreithiol uniongyrchol nac anuniongyrchol rhwng y dangosyddion a Nodau Datblygu Cynaliadwy'r Cenhedloedd Unedig. Mae'n seiliedig ar y dangosyddion sydd wedi eu pennu gan y Cenhedloedd Unedig i fesur y nodau datblygu cynaliadwy byd-eang.

Deddf Llesiant Cenedlaethau'r Dyfodol (Cymru) 2015	http://llyw.cymru/topics/people-and-communities/people/future-generations-act/	Animeiddio	https://www.youtube.com/watch?v=rFeOYIxJbmw&feature=player_embedded
Dangosyddion Cenedlaethol Cymru	http://llyw.cymru/topics/people-and-communities/people/future-generations-act/national-indicators	Datblygu Cynaliadwy'r Cenhedloedd Unedig	https://sustainabledevelopment.un.org/